Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

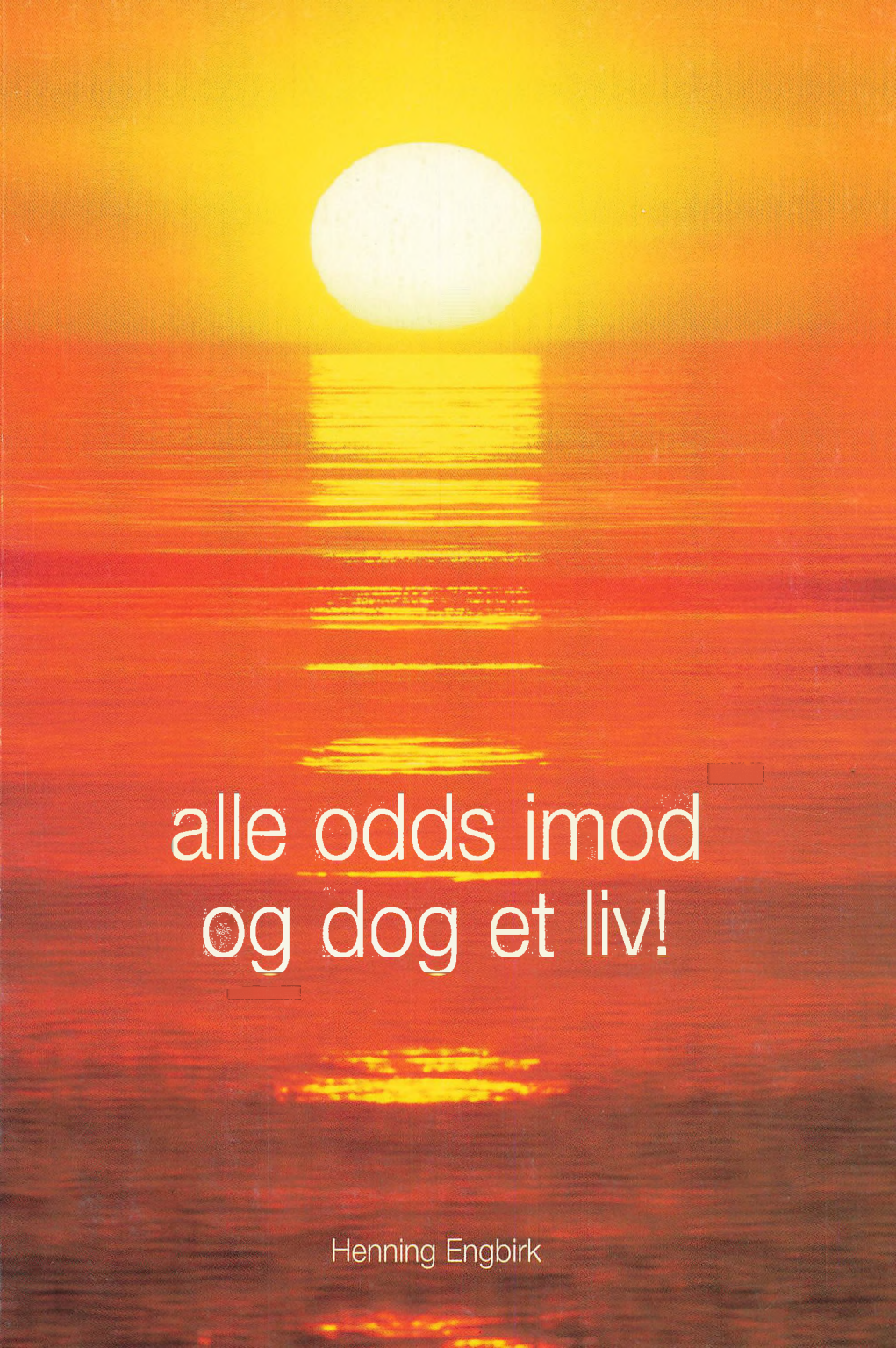
Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

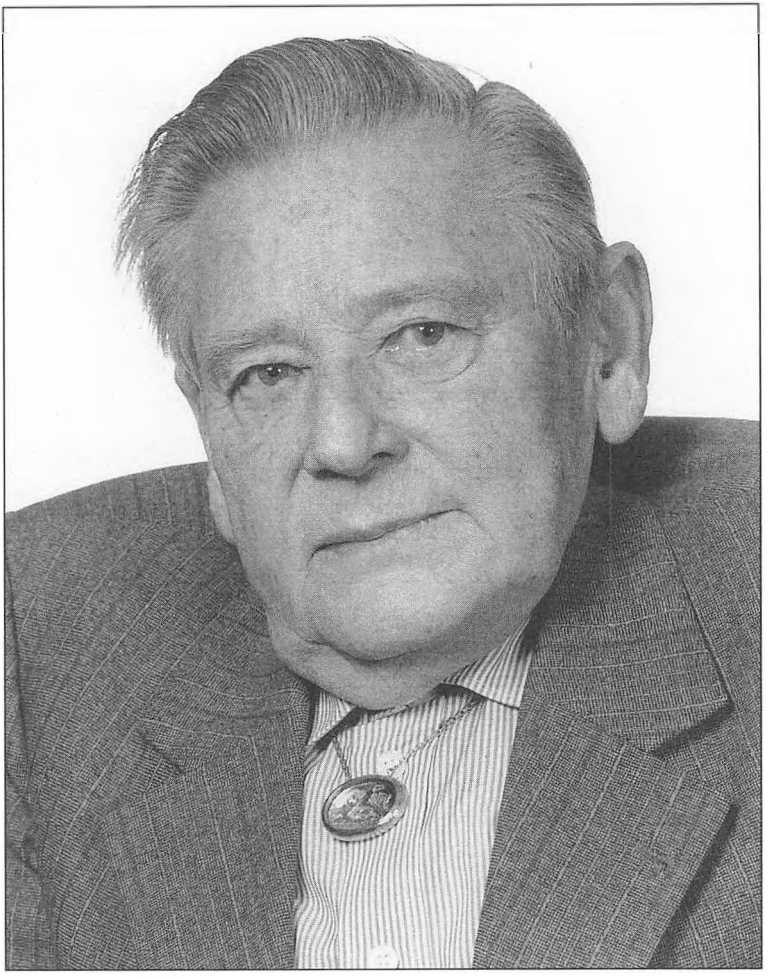
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

alle odds imod
og dog et liv!
Henning Engbirk

alle odds imod
og dog et liv!

Henning Engbirk

alle odds imod
og dog et liv!

HO+STORMTRYK

Foto: Grete Lissner og
Erik Håkansson

Tryk: HO+STORMTRYK
Bagsværd
Tlf. 44 98 17 66

Tak til Velux Fonden af 1981 for tilskud til udgivelsen af denne bog.

ISBN nr. 87-90170-16-4

Indholsfortegnelse

Forord 7

Hjemegn og fødsel 9

Kongeskolen i Herrestrup 12

Fårevejleårene 19

Realskolen og barndomsminder 22

Købmandsskolen i København 30

Min første stilling 34

Fars død 40

Opbruddet fra Fårevejle og starten
på radiofabrikken Ajax A/S 44

Finsensinstituttet 54

Kysthospitalet på Refsnæs 58

Forfatteren Axel Jacobsen 69

Jul og nytår på K.p.R. 80

Sejljollen »Puk« 92

Tilbage til Ajax A/S i Glostrup 96

Et halvt års ophold på K.p.R. i 1956 99

Fortuna A/S 103

40 års og 25 års jubilæum samt epilog 108

Forord

Henning Engbirk, der har skrevet Alle odds imod – og dog et liv!, synes han har en historie at fortælle, ikke blot af interesse for andre handicappede, men også af en vis almen interesse i kraft af den tidsskildring, der knytter an til historien – strækkende sig over næsten 75 år.

Bogens forfatter er søn af en førstelærer på landet. Han bliver i 2-års alderen ramt af en tuberkuløs lidelse i rygsøjlen, der gør ham vanfør – pukkelrygget – og giver ham et alvorligt handicap for livet og for muligheden for at klare tilværelsen. Hans bog handler om en fars kamp for sin handicappede søn og sønnens fortsatte kamp for tilværelsen gennem årelangt sygeleje på hospitaler – ikke nogen helt let tilværelse, men også en tilværelse med indbyggede øjeblikke af livskvalitet. Drengen viste sig at have en ballast af tålmodighed og et krav til sig selv om ikke at give op. Bogen er skrevet i hans fem og halvfjerdsindstyvende år og giver dermed et langt socialrealistisk tilbageblik over det – omend ikke anonyme – så dog det ukendte Danmark, hvor håbet er livets gulerod.

Verden er i dag så rig på muligheder – rigere end da han skulle begynde sin livsbane – et memento om, at der mange gange er en farbar vej, selvom fremtiden ser håbløs ud.

Hjemegn og fødsel

Imellem Holbæk og Nykøbing Sjælland løber et jernbanespor, hvor i vore dage de nye, hurtige og komfortable IC2 tog snart overtager hele driften; men sådan var det ikke for år tilbage. Da havde togene fået ry for at snegle sig afsted – og det var jo mest damptog, hvilket i 30erne blandt andet gav anledning til en stående vittighed hos sommergæsterne i Odsherred. Man spurgte: Ved du hvornår Odsherredsbanen blev til? Da svaret som regel var negativt, svarede man selv: Det blev den på den sjette dag, for da blev alt krybende skabt!

Udtrykket »at snegle sig afsted« hidrørte fra den lange Tolsager Bakke ved Asnæs, hvor damptogets lyde i barnets ører lød som »af og skub, af og skub«, når det gik op ad bakke – for lidt senere at blive afløst af den hurtigere rytme, der kom til at lyde således: »Nu ka' jeg selv, nu ka' jeg selv«, når bakkens top var passeret. Denne jernbane er jo også indgangen til det skønne Odsherred, hvorom man i et turistslogan engang sagde »Odsherred – hele Danmark i en håndevending«.

I sommeren 1922 var en ung kvinde fra København på vej mod Asnæs med denne bane, hvor hun skulle besøge sin søster og svoger – både for at slappe lidt af, men også for at være behjælpelig ved en forestående fødsel. Sommeren havde været en dejlig varm og lang sommer, og den syntes at skulle fortsætte ind i august måned.

Besøget gjaldt det unge andenlærerpar Herman og Agnes, der var gift på sjette år, og som nu ventede en familieforøgelse. Familien bestod af en pige, Agnete, på knapt seks år og en dreng, Preben, på knapt to år. Både Herman og Agnes kom fra børnerige familier. Herman var nummer tretten ud af elleve levende søskende og Agnes nummer fire ud af fem.

Agnes og Herman havde lært hinanden at kende i 1912 i København, hvor de mødtes i et sangkor – blev forelskede – og gift fire år senere, hvor Herman dog endnu ikke havde fuldendt sin lærereksamen; men han var flittig og påtog sig mange ekstrajob for at få økonomien til at hænge sammen, og han kunne nok ikke finde nogen bedre end Agnes til at opmuntre og støtte sig. Studiet til lærer var gennemført med delvis lånte penge, og det som Agnes kunne tjene som hjemmesyerske for stormagasiner. Det var en stor glæde for dem, at de nu var kommet så langt, at Herman havde fået et andenlærerembede i Asnæs, nabosognet til hans fødesogn – i det skønne Odsherred.

Herman følte på en vis måde, at han var kommet hjem, men han havde også ambitioner om hurtigt at komme videre. Han kunne godt se, at hvor han var nu, havde det lange udsigter med at avancere til en førstelærerstilling – med den lærerkapacitet, som var tilstede i sognet. Som sagt var han flittig – ambitiøs – og satte også en ære i så hurtigt som muligt at få afviklet sin studiegæld, hvilket godt kunne have sine besværligheder med en familie og nu yderligere en forøgelse – der var næsten noget symbolsk i den tjenestebolig: Et gammelt stråtækt hus med en beboet storkerede på taget, for nu kom »egypteren« snart igen med yderligere en familieforøgelse.

Agnes havde nok at gøre, thi foruden deres egne to børn havde de også en nevø af Herman, hvis far, en ældre bror til Herman, havde mistet sin kone. Han ønskede nu at indgå nyt ægteskab og spurgte i den anledning Herman, om de ikke kunne tage sønnen i huset nogle måneder, da han ikke syntes, det var så let med en halvstor dreng i et nyt ægteskab. Julius ville gerne betale for det. Det endte med, at Agnes samtyggede på trods af den kendsgerning, at det ville betyde en stor ekstra arbejdsbyrde for hende. Hun var sikkert klar over, at Herman med sin udadvendte natur hurtigt fik engageret sig i så mange projekter, at hun ikke så meget til ham, når skoletiden var forbi. Thi foruden skolen var der også kirken, hvor Herman var kirkesanger på søn- og helligdage, samt ved bryllupper og begravelser.

Tiden nærmede sig for Agnes, der var glad for at have sin søster hos

sig ved den nært forestående nedkomst. Hun havde det sådan set udmærket, men var alligevel påvirket af sommervarmen. Man havde selvfølgelig i god tid haft kontakt til distriktsjordemoderen i Høve, og mod slutningen af juli måned blev det klart, at der nu ikke var lang tid igen. Ved smugkiggeri i jordemoderens protokol fandt jeg ud af, at hun under onsdag den 2. august 1922 havde noteret, at lærer Olaf Herman Arthur Engbirks hustru, der var 28 år gammel, fødte en dreng klokken 14.15, længde og vægt står ikke noteret, men har formodentlig været i samme kategori som mine brødres, hvilket ville svare til, at jeg skulle udvikle mig til en mand på 170-180 cm. Men jeg tør roligt skrive, at mor og barn befandt sig vel og var raske og sunde. For mors vedkommende parret med en naturlig træthed, men også med en lykkefølelse over, at hun for tredie gang havde fået et dejligt og fuldbårent barn – og med moster Dines tilstedeværelse er jeg sikker på, at der både er blevet serveret jordemoderkaffe og lagkage uden lys. Far har nok været i skolestuen. Dengang var det ikke almindeligt, at faderen overværede fødsler, men han har sikkert været med til både kaffe og lagkage!

Så faldt der igen ro over det lille lærerhjem. Moster Dine rejste tilbage til København, og alt var snart i de vante folder. Man begyndte at tale om barnedåb, og den blev hurtigt fastsat til den 24. september 1922. Jeg tror nok, at mor gerne ville have, jeg skulle hedde Henning, men i de tider var det almindeligt med flere navne, hvorfor jeg også blev forsynet med navnet Arthur, hvilket min fader også hed.

Kongeskolen i Herrestrup

I »Folkeskolen«, lærerstandens medlemsblad, læste min far en dag en stillingsannonce, hvor man søgte en førstelærer i nabosognet, Grevinge. Det drejede sig om Herrestrup hovedskole, pr. Grevinge St. – en såkaldt Kongeskole – der var bygget i 1735 og følgelig i dårlig stand. Der var fire værelser, køkken og to loftsværelser, ingen kælder og heller ikke indlagt vand, men dog med elektricitet. Haven var på ca. 1000 kvadratmeter, boligarealet var ikke angivet. Grundlønnen var på 2.640 kr. plus 500 kr. som kirkesanger. Dertil kom 171 kr. for søgnedagsforretninger som distriktslærer, nemlig 19 kr. pr. 100 indbyggere, og det var en årsløn, ikke en månedsløn.

Til skolen hørte en skolelod på 3,4 ha, der var lejet ud til en lokal bonde. Far kendte godt den daværende lærer Gunnar Sørensen, der var 38 år gammel, men som på grund af en lungetuberkulose havde måttet tage sin afsked pr. 31.12.1922, hvorfor embedet var opslået ledig pr. 1.1.1923. Far søgte og fik denne stilling, lidet anende at dér skulle hans yngste søn, Henning, møde sin skæbne.

Dermed vendte han hjem til sit fødesogn og sin barndomsegn. Han vidste, at der blev arbejdet på en ny skoleplan, hvorefter den gamle Kongeskole i Herrestrup skulle nedlægges og erstattes af to nye hovedskoler, beliggende ved hver af de til skolen hørende forskoler, og indtil han så fik en af de nye hovedskoler, Gundestrup eller Sneglerup skole, mente han nok at kunne affinde sig med den gamle affældige skole. Han opnåede i hvert fald at blive førstelærer i en alder af kun 28 år, med tjenestealder fra 1.6.1919.

Det var måske nok en lidt kedelig tid at holde flyttedag på – midt i vinteren – og så lige op til jul og nytår, hvor der var ekstra meget at bestille for en organist og kirkesanger. Lidt vemodigt var der også

nok over opbruddet fra Asnæs, hvor man var faldet godt til, og hvor min far også havde været involveret i meget ungdomsarbejde, bl.a. oprettelsen af en FDF spejderkreds. Han var også dengang meget vellidt – som senere i skolestuerne – hvad denne lille sang vidner om, skrevet af en af hans daværende skoleelever op til julen 1922. En pige, som senere i 60erne kom til at gå på engelsk-kursus sammen med min kone, og ad denne vej fik jeg et minde om min far:

Nu er julen for døren for store og små
og den vil vi fejre så godt vi formå
vi skolen må lukke
om end med lidt sukke
og det er fordi
at samtidig er vore timer hos Engbirk forbi

Vore timer hos Dem gik med liv og humør
og kun nødig De revsed' med »smør« og »på ør'«
De aldrig os trætted
men arbejdet letted
og det var fordi
De selv gik i gerningen op og fandt glæde deri

Deres gerning desværre blandt os nu er slut
og med vemod vi samles med en mine lidt mut –
Deres hånd vil vi trykke
og ønske Dem lykke
fremdeles fordi
så tror vi, at gud lægger sin store vilje deri.

I Kongeskolen i Herrestrup sad der en stentavle i muren, hvor følgende tekst på latin var indhugget. Oversat lyder den: »Denne skole og dens lige lod jeg opføre af nyt i de kongeligt forbeholdne dele af Dragsholm len, år 1736 e Chr.« – Og nedenunder står:
»Vi Sjette Christian, som ved Guds Magt beklæde
Den Fierde Frederichs, vor salig Faders Sæde,
og villig drage for Guds sande Kirke Sorg,
Den vi skattere for hvert Kongeriges Borg.
Vi følge hannem i at bygge Skolers Muure

og ynske, at vor Æt maa deri saa fremtuure,
At under deres Spiir Guds Ord ret læres maa,
At Gud sin Ære kand og Hver Guds Rige faae«.

Denne inskription tilligemed kongens navnetræk blev overført til Gundestrup skole, som min far valgte som sin af sognets to nye skoler.

Året 1923 gik sin stille og rolige gang. Henning trivedes og var allerede op til sin et-års fødselsdag i fuld gang med at gå på opdagelse i livet, efter at han havde lært at gå. Far var i slutningen af juli rejst på et otte dages kursus i Lyngby, hvorunder han boede hos moster Dine og havde min søster Nete med. Han skriver hjem for at ønske tillykke med min et-års fødselsdag og nævner samtidig, at han nok skal huske at købe nogle støvler med hjem til mig. Samtidig fortæller han, hvor godt Nete trives inde hos moster. Trods sine kun godt seks et halvt år spiste hun lige så meget som moster.

I løbet af efteråret begyndte Henning at skrante. Han var ellers en glad dreng og kunne løbe henover gulvet, men mange gange, når mor stod i den anden ende af stuen og kaldte: »Kom så hen til mor« – og efter løbeturen blev krystet i hendes arme – begyndte jeg at græde, uden at man kunne finde nogen årsag til denne gråd. Efterhånden som dette tiltog mere og mere, konsulterede man den lokale læge, dr. Bennov i Asnæs, som henviste far og mor til Samfundet og Hjemmet for Vanføre (Sahva) for nærmere undersøgelse.

Man rejste nu til København til denne institution på Toldbodvej, hvor man havde en samtale med overlæge Poul Guildal. Mor har fortalt mig, at han tog et greb om min hals og trykkede nedad, hvorefter jeg skreg i vilden sky. Røntgenundersøgelsen og øvrige undersøgelser viste, at der var et angreb af en tuberkuløs benedder på rygsøjlen, en såkaldt tb-Spondylitis. Overlæge Poul Guildal ville have, jeg skulle indlægges på Kysthospitalet på Refsnæs, da den eneste behandling, man dengang havde overfor sygdommen, var fast sengeleje, parret med frisk luft og sol og god mad, indtil »sygdommen gik i ro og det angrebne sted begyndte at forkalke«. Det ville sige, at jeg skulle pakkes ind i en gibsbandage og derefter være tøjret i sengen

det næste år eller mere, altsammen for at hindre rygsøjlen i at styrte sammen.

Mor syntes nok, det var for hårdt for en lille knægt på 14-15 måneder, hvorfor hun mente, at man godt kunne påtage sig en sådan behandling i hjemmet, når man havde Sahva i baghånden med råd og dåd, ikke mindst til udskiftning af bandager. Jeg blev så puttet i en sådan gibsbandage, og man rejste hjem og lagde mig i seng.

Alt dette fik min far til at tænke på den gamle slet vedligeholdte skole, hvor hans forgænger havde taget sin afsked på grund af en lungetuberkulose, ligesom familien havde mistet et lille barn af samme sygdom. I sognet vakte sagen også røre, og der blev afholdt flere offentlige møder, hvor man ville have presset den nye skoleplan hurtigere igennem, ikke mindst min far var nok i begyndelsen primus motor i denne sag.

Til den gamle skole hørte en skolelod, som var lejet ud til en lokal landmand. Som et led i dette arrangement kunne skolelæreren hente gratis mælk på gården. Senere kom det frem, at der var en udbredt tuberkulose blandt den pågældende landmands kvægbesætning. Det var længe før, man indførte ordningen med kontrolassistenter til sikring af rene besætninger og ligeledes før, mejerierne indførte højpasteurisering af mælken.

Efter hjemkomsten fra Sahva udviklede sygdommen sig mere og mere med stigende feber – op til et krisepunkt med mere end 41 graders feber; min søster Nete har fortalt mig, at hun kan huske, at man stod rundt om min seng med tårer i øjnene sammen med læge Bennov. Far ville have, at lægen skulle klippe gibsbandagen op; men det ville han ikke, det udviklede sig til noget af et skænderi, hvorunder far sagde, at hvis lægen ikke ville klippe den bandage op nu, så gjorde han det selv, og det også lige på stedet. Så klippede lægen bandagen op, og der gik ikke lang tid, før der kom en tyktflydende materie ud af ryggen ved de nederste led i rygsøjlen, feberen faldt, krisen var overstået. Jeg fik en ny gibsbandage på og var bundet til sengen det næste år. Behandlingen dengang var som før omtalt ro og hvile, frisk luft, sol og god mad.

Jeg har ikke megen erindring om den tid; men enkelte episoder står dog klart på nethinden. Således husker jeg, at min seng blev båret udenfor i gården, når det var sommer og sol, hvor jeg kunne kigge lidt henad gaden mod købmand F. Jensens butik, og hvor jeg også kunne se nogle heste med vogne, som tilhørte en man kaldte »Bil-Hans«. Mor har nok tænkt, at jeg ville have glæde af at se på hestene.

Senere erindrer jeg behandlingerne med kulbuelys, det såkaldte »Finsenlys« hos vores egen læge i nabosognet Asnæs. Billedet af den lille dreng, der ligger på briksen med mor i hånden – det skarpe lys – vi havde begge to beskyttelsesbriller på – og i baggrunden de glødende og knitrende kulstænger fra lampen – dette sceneri husker jeg tydeligt.

Jeg erindrer også, at vi kørte med hestevogn fra Gundestrup til Asnæs, men om det var en vognmand eller en hjælpsom nabo, husker jeg ikke. Gennemgående er det få ting, jeg husker fra tiden i Herrestrup skole, derimellem nok ting, som skyldes genfortælling fra mor.

Mor fødte i oktober 1924 nok en dreng, min lillebror Poul, så nu bestod søskendeflokken af tre drenge og en pige.

Mor havde også fået en pige mere, nemlig en tjenestepige til aflastning for alt det ekstraarbejde med en syg dreng – ingen tvivl om, at jeg nok i mange år har været en stor ekstra arbejdsbyrde for hende.

Hvad går så tiden med for en sådan lille to-tre årig dreng, lænket til sin seng? Bl.a. med at opfinde den flyvende tallerken – længe før ufoernes tid. En hændelse som nemt kunne have påført mig en tiltale for uagtsomt mandrab på min lillebror Poul. Den nærmere baggrund er vel den, at vor tjenestepige havde anbragt Poul i benenden af min seng, og da jeg var færdig med at spise mit smørrebrød, har jeg, i irritation over at bakken med den tomme tallerken ikke straks blev hentet, kylet tallerkenen ned i benenden, hvor den ramte Poul i panden over det højre øje, så der blev et dybt sår – helt ind til hjerneskallen. Gudskelov overlevede han, men jeg har måttet høre for den episode mangen en gang sidenhen. Min egen forkla-

ring på den episode er, at jeg nok har været plaget af smerter, og at det har været en reaktion på dem at skaffe sig af med tallerkenen på denne barbariske måde. Det kan sammenlignes med, at jeg senere som 12-13- årig kunne være plaget af smerter i bryst og side, når jeg kom hjem efter cykelturen fra skole, hvor jeg kastede mig ned på divanen i stuen og hamrede hoved og hænder i pude og væg, indtil smerterne stilnede af – en afreagering, der som regel fandt sted i enrum.

Men tilbage til det strenge sengeleje. Der blev klappet kage, klippet i papir og karton, tegnet med farveblyanter og der blev læst historier for mig, og mor har sikkert også sunget for og med mig, i hvert fald syntes hun, at det med det musiske også kunne blive tilgodeset ved at forære mig en lille mundharmonika, som jeg så selv kunne ligge og lege med; men jeg fik aldrig lært at spille.

En dag kom hun og fandt mig helt blå i hovedet – ved at blive kvalt af mundharmonikaen, som var røget ned i halsen på mig. Så blev det instrument taget fra mig, og jeg kunne sige med Storm P: Musik kan også være livsfarlig.

I mellemtiden var det blevet besluttet at gennemføre de nye skoleplaner for Grevinge sogn, og man havde også besluttet at stoppe undervisningen i Kongeskolen med det samme og lade den foregå i afholdshjemmet i Herrestrup, indtil man kunne flytte ind i den nye skole i Gundestrup, som der blev arbejdet ihærdigt på – om det har været akkordarbejde ved jeg ikke, men mor har fortalt, at der var et forfærdeligt øldrikkeri blandt håndværkerne, hvad stedet bar præg af, da man flyttede ind. Overalt lå der i dyngevis af tomme flasker, til trods for at denne egn var en af afholdsbevægelsens højborge.

I 1925 flyttede vi ind i den nye skole i Gundestrup, og min morfar, som havde været gartner på Sæbygaard ved Tissø, var mester for anlæg af haven med tilhørende beplantning. Her skulle jeg så til at lære at gå på ny. Jeg husker, at jeg kravlede meget, og at jeg ofte kom til København, hvor jeg fik skiftet gibsbandage, d.v.s. den gamle blev klippet op, og jeg kom op at hænge i »galgen«, for at være så ret som muligt, inden den nye gibsbandage blev viklet om mig. Gibs-

bandagerne blev hurtigt afløst af svære læderbandager med stålstivere på langs og på tværs, indtil jeg i 13-14-års alderen begyndte at få syet de noget lettere drejlskorsetter. Tiden i Gundestrup blev kort, så det er kun få erindringer jeg har fra den tid.

Men som sagt var Grevinge min fars fødesogn, nærmere bestemt Engelstrup, få kilometer fra Gundestrup; dér havde hans far en forretning og værksted – et kunstdrejeri – med alt fra lange piber til gyngestole og andre møbler. Derudover drev han også en lille købmandsforretning med kolonialvarer, en forretning, som efter hans død i 1918, blev drevet videre af min bedstemor, en faster og farbroder, til langt ind i 60erne.

Mor og far havde anskaffet en legevogn, som jeg kunne få nogle køreture i, da jeg endnu ikke havde lært at gå særligt langt. Og med min søster og storebror som trækdyr fik Poul og jeg mangen en køretur til Engelstrup for at besøge bedstemor og faster. Efter en af disse køreture opdagede vi, at der var slidt et stort hul i det tæppe, som jeg var pakket ind i, det havde hængt ud over et af hjulene, uden nogen havde lagt mærke til det. Mor har sikkert været ærgerlig, men jeg husker ikke, at nogen fik skældud – udover at storesøster fik en bebrejdelse; for sådan en ting skulle hun vel nok kunne se efter.

Vi boede kun et par år i Gundestrup. Afrejsedagen husker jeg, fordi det var et forfærdeligt stormvejr – i hvert fald for to små drenge som Poul og jeg, der havde fået bevæget os hen for enden af skolebygningen, hvor vi var ved at blæse omkuld, og hvor jeg totalt tabte vejret – ikke fordi jeg lægger noget symbolsk i det, men med mine få år i Grevinge sogn, var jeg for alvor blevet kastet ud i det, som man betegner som »livets storme«.

Fårevejleårene

Fra 1. oktober 1927 var far efter ansøgning blevet kaldet til førstelærer ved Fårevejle skole, som det hed sig i den tids sprogbrug, det var nabosognet til Asnæs, så han bevægede sig stadig indenfor sit lokale udgangspunkt.

Tiden i Fårevejle – 15 år – fra 1927 til 1942 – har efterladt mange gode barndomsminder. Skolen vi kom til, var en dejlig skole med både første- og andenlærer, og jeg husker fra selve flyttedagen, hvordan vi børn blev anbragt hos andenlæreren, Weber Jensen og hans kone, og hvordan jeg sad ved kakkelovnen sammen med vores kat, indtil det sidste flyttelæs var ankommet, og far og mor fik travlt med at stille sengene op, så vi børn kunne komme hen og sove. Det var blevet halvmørkt, og vi havde kun en køkken-petroleumslampe til rådighed, thi sådan noget som ophængning af elektriske lamper måtte vente til el-installatøren kom dagen efter.

Skolebygningerne med lærerboligerne lå som en trefløjet bondegård. Når vi kørte ind i skolegården ad indkørslen, havde vi beboelsesbygningen på højre side af skolegården med lejligheder til både første- og andenlæreren. Lige foran var selve skolebygningen med de to skolestuer – en i hver ende med en imponerende gymnastiksal i midten (i hvert fald efter landsbyforhold). Til venstre overfor beboelseslængen lå udhuslængen med vaskerum, hønsehus, brændselsrum til kul, koks og brænde til skolestuerne og lejlighederne. Der var hestestald og vognport, toiletter, gammeldags »das«, redskabsrum etc. I midten af skolegården en stor flagstang. En lege- og boldplads var adskilt fra skolegården med et rødmalet plankeværk. Der var en kæmpehave med frugttræer, græsplæner, urtehave, blomsterbede o.s.v., alt forbundet og inddelt med havegange.

Far kunne gå direkte fra lejligheden til skolebygningen. Skolen var bygget i 1905 i røde mursten og med gråt tegltag i cementsten. Fra haven var en låge ud til Kirkestræde, så far havde kun nogle få minutter op til kirken, hvor han spillede orgel hver søndag og iøvrigt også til alle andre kirkelige handlinger.

Min første skoletid foregik naturligvis hos min far og hos andenlæreren Weber Jensen. Præcis kl. 8 trådte far ind i klasseværelset med ordene »God morgen« – vi synger i dag Den signede dag med fryd vi ser, nr. det og det, eller en anden salme, Han havde næsten altid på forhånd besluttet, hvad vi skulle synge, og for nogle få år siden, på det tidspunkt, hvor han kunne være fyldt 100 år, havde jeg fået arrangeret en lille orgelkoncert i Fårevejle kirke, hvor den stedlige organist spillede et potpourri over de gamle morgensalmer, som vi sang i skolen – til benefice for mig, søskende og familie. Det var en meget glædelig mindestund for os – til trods for en ordentlig tordenskylle, da vi ankom til kirken, men det var den kirke, hvor min far gennem 15 år spillede på orgel og iøvrigt forrettede kirketjeneste.

Når man i dag – lidt nedladende – taler om den stråtækte skole, så har jeg i bogstaveligste forstand oplevet den. Både den skole jeg blev født i, og den, hvor jeg blev syg, var gamle skoler med stråtag, men der var ikke noget i vejen med undervisningen. Selvom vi også blev belemret med udenadslæren af salmevers, så lærte vi at skrive, regne og læse; de grundlæggende ting for at gå videre i livet blev lært og erfaret. Naturligvis startede vi med tavle, griffel og svamp. Det var også den tid, hvor man skrev med elastikpen og blæk, og jeg kan endnu huske Weber Jensens undervisning i skrivning, hvor vi, mens vi skrev, højt i kor skulle følge en bestemt takt og sige: Een og to – og tre – og«, den rytme skulle nødigt afbrydes, men selvfølgelig blev den det ind imellem af en provokatør, der pludselig råbte – »og fire«. Så faldt der brænde ned. Skrivning efter tre-takts-systemet gav en flot og let læselig skrift.

Min far uddelte næsten aldrig øretæver. Jeg har kun oplevet det een gang, hvor vi var nogle i klassen, der var kommet op at toppes i frikvarteret, og hvor vi havde spyttet på hinanden, så gulvet bar tydeligt

præg af det. Da min far kom ind i klassen igen, fik øje på svineriet, og fik fremtvunget en forklaring, da fik også jeg en på kassen, selvom det ikke var mig, der var provokatøren.

Hans reaktion var hurtig, jeg blev overrasket, men følte mig ikke uretfærdigt behandlet, da jeg havde været involveret. Bagefter og sidenhen tænkte jeg, at fars tanke nok var gået på, at hans søn ikke skulle spares, selvom han nok inderst inde vidste, at jeg ikke havde været ophavsmanden.

Som sagt, far var ikke en af de lærere, der uddelte øretæver. Det var ikke nødvendigt, hans personlighed, hans naturlige væremåde overfor eleverne, indgød respekt – han var gennemgående i godt humør med smil på læben og et glimt i øjet, en af dem om hvem man siger: »han kunne gå i folk med træsko på« – høj som lav.

I det daglige i hjemmet, blandt os børn – og i ferierne med sammenkomster af kusiner og fætre – kunne han godt deltage i vore verbale underholdninger af den ene eller anden art; men gik spøgen for vidt, var det nok, at han løftede det ene øjenbryn og så på os, så var vi på plads og den naturlige respekt genoprettet.

Realskolen og barndomsminder

Det med at få kammerater og virkelige venner har aldrig ligget let for mig. Det skaber afstand og hæmmer den naturlige kontakt, når man har et handicap, hvor andre er nødt til at tage hensyn til en, og hvor man ikke altid kan vinde med og deltage i de forskellige udfoldelser, ligesom større afstande bliver uoverstigelige barrierer. Jeg husker bedst Robert, hvis far, Bent Riisegaard, var meget glad for børn, og som var leverandør af skolens høje, flotte juletræ. Vore veje skiltes, da jeg i 1934 skulle begynde på Realskolen i Asnæs. Jeg havde håbet, at Robert ville med, så vi kunne følges ad, men det kom han desværre ikke; jeg følte, det ville have været rart, da vi, som man siger i vore dage, havde en kemi der passede sammen.

Jeg var ikke særlig glad for at skulle begynde på en ny skole, og specielt var jeg nok lidt bange for den lange vej derind, hele fem kilometer, men til gengæld gik min broder Preben allerede på skolen, så jeg kunne følges med ham, hvilket var en formildende omstændighed.

Jeg var tolv år, da jeg begyndte på Realskolen, tre klasser efter Preben, aldersmæssigt burde jeg kun være to klasser efter. Far har nok været i tvivl, om jeg rent fysisk kunne klare cykelturen til Asnæs med de 2 x 5 km hver dag. Jeg havde sent lært at cykle og har vel også været lidt bange for det. Jeg husker der var tidspunkter, hvor jeg sagde til mig selv, det lærer du aldrig, men så pludselig var den der. Vejret betød meget, navnlig blæsevejr var jeg ikke gode venner med. Starten i august 1934 og efteråret gik godt nok, men i januar løb jeg ind i en lungehindebetændelse, og dengang var der ikke nogen penicillin-behandling, så det blev en langvarig affære for mig med næsten en måned i sengen og bagefter lange spadsereture for at blive genoptrænet. Resten af mit første skoleår på Realskolen blev

strøget, men jeg fik af skolebestyrer Brier lov til at begynde igen til august i anden mellem, således mistede jeg ikke nogen tid til realeksamen.

Denne hændelse gav selvfølgelig min far bekymringer. Men i kraft af hans bijob som sygekassekasserer kendte han til de rettigheder, som var indført via K.K. Steinckes socialreform af 1933, hvor der nu gennem invalideforsikringsloven var åbnet for støtte til uddannelse og transport for handicappede i uddannelsesøjemed. Efter ansøgning til Invalideforsikringsretten fik far bevilget tilskud til transport til Realskolen med en privat vognmand gennem de tre hårdeste vintermåneder, idet der ikke fandtes nogen direkte offentlige transportmuligheder.

Dette var naturligvis en stor lettelse for mig, og det var også en naturlig ting, at de elever fra Fårevejle-området, der også frekventerede Realskolen, fik lov at køre med på de dage, hvor kørsel fandt sted, selvom man så måtte sidde på skødet af hinanden. Af og til skete det, hvis det var vognmanden selv der kørte, at jeg fik lov til at styre bilen på strækninger, hvor der ingen færdsel var. Det var en vældig stimulans for mig – og uden faremomenter, da jeg sad på skødet af føreren og kun havde kontrollen over speeder og rat – al den stund, at jeg hverken kunne nå fodbremse eller kobling, så vognmanden selv beherskede alligevel situationen.

Den skolekørsel dengang har nok været medvirkende til, at jeg gennem mange år – og nu også i mine sene år – kan sige, at af alle materielle ting her i tilværelsen har bilen været det bedste gode for mig. Jeg kunne undvære de fleste materielle ting, blot jeg havde min bil og min seng. I forbindelse med denne bilkørsel til skolen husker jeg et par episoder, som jeg godt kunne have undværet, og som gjorde mig flov. Det kneb for sådan en vognmand at overholde tiderne, og mange gange stod vi og trippede og ventede, når den aftalte afgangstid ikke blev overholdt. En dag var det en forrygende snestorm om natten og tidligt om morgenen, og vi kørte da også fast i en stor snedrive op ad en bakke, som vi ikke kunne forcere. Så vi vendte om og fik os en fridag på den konto. Men op ad formiddagen blev det tøvejr, og sneen forsvandt hurtigt. Dagen efter måtte jeg modtage

skoser fra skolebestyreren, fordi vi ikke bare var gået de sidste par kilometer i stedet for at vende om. Den anden gang var, da den forsinkede chauffør kørte helt ind i skolegården og op foran vestibulen, hvor morgensangen var i fuld gang. Normalt blev vi altid sat af på vejen lige ud for skolen og gik så det sidste stykke, men lige den dag var dette stykke isglat, og så syntes chaufføren, at vi skulle spares for det stykke vej. Jeg blev flov og ked af det, men fik dog ingen bemærkninger fra skolebestyrerens side.

Jeg var fritaget for gymnastik og havde disse timer til fri rådighed. Jeg kunne naturligvis læse lektier – eller noget andet stof. Men som andre drenge på den tid syntes jeg, det var sjovt at skyde med elastik og papirkugler. Jeg var alene i klasseværelset, så der var frit spillerum til at slå sig løs med dette normalt harmløse »våben«. Det var en yndet sport at ramme hinanden – også i timerne – og det gav højst en lille snert, hvis man overhovedet ramte. Nu sad jeg her helt alene og kiggede mig om i klasseværelset efter et godt mål. Lamperne i loftet var tilstrækkelig langt væk til at kunne virke som en udfordring. Som tænkt så gjort. Ak og ve! Pludselig lå en af skærmene knust på gulvet. Den må have haft en brist, ellers ville det ikke have kunnet lade sig gøre. Men selvfølgelig blev jeg hed om ørerne; den slags »hærværk« var alvorlige sager i daværende tider. Tanken strejfede mig, om jeg skulle lade som ingenting, men mit bedre jeg fik overtaget, og jeg gik til pedellen og anmeldte min brøde. Naturligvis kom det skolebestyrer Axel Brier for øre, og jeg fik da også lov til at høre for det i de næste par måneder. Hver gang jeg skulle høres i timen, måtte jeg sluge nogle sarkastiske bemærkninger. Vi havde ham i tysk og dansk. Han var en meget samtidshistorisk velorienteret person, der lagde stor vægt på, at vi fulgte med ikke blot i den hjemlige debat, men også i de store begivenheder, der netop i de år af min skoletid fandt sted på internationalt plan.

Under sådanne begivenheder med ekstraudsendelser i radioen blev vi inviteret indenfor på hans kontor, så vi selv kunne følge begivenhedernes forløb. Første gang var, da den engelske konge Edvard den 8. abdicerede, men også Østrigs Anschluss og indmarchen i Sudeterland overværede vi.

Årene på Realskolen gik, og når jeg fik gode eksamens- og årskarakterer, var det nok mere udtryk for megen flid, end det var for dygtighed – så selvom jeg fik skyld for det sidste, vil jeg nok med egne ord og underdrivelsens ironi sige, at jeg ikke var helt »tabt bag af en fjedervogn« – et specielt odsherredsk udtryk.

Da jeg fik min realeksamen i juni 1939 med et fint gennemsnit, ville far og skolebestyreren, at jeg skulle fortsætte og tage studentereksamen fra enten Sorø Akademi eller Herlufsholm. Jeg undslog mig med, at jeg var skoletræt, og jeg undrer mig over, at far ikke fandt ud af den egentlige grund – eller gjorde han? – vi talte aldrig derom, men sandheden var jo, at jeg inderst inde led under mit handicap, det at være anderledes, det med ikke at kunne deltage i, være med i så mange ting, kunne holde ud til ting. Jeg var simpelthen bange for at komme til sådan en kostskole med de traditioner, jeg vidste herskede her på både ondt og godt.

Min far havde via skolekørslen fået puttet mig ind i invalideforsikringens regi, og en uddannelse skulle jeg jo have, så de fandt, at man skulle satse på en kontoruddannelse, og at jeg skulle til København til Købmandsskolen til en etårig uddannelse med afsluttende handelsmedhjælpereksamen efter linie C, omtrent svarende til Niels Brocks to-årige handelseksamen, og som, så vidt jeg erindrer det, var noget nyt, man havde etableret for at undgå en stor ledighed på daværende tidspunkt og for at forbedre uddannelsen indenfor handelsmedhjælpersektoren.

På det tidspunkt har jeg vel haft svært ved at bedømme, hvad jeg kunne blive, når det man måske inderst inde ønskede – en fremtidig gerning indenfor tømrer- eller snedkerfaget – selvsagt var helt ude af betragtning. Man talte også om arkitektuddannelsen, men det var jo også umuligt, det krævede en vis læretid indenfor tømrer- eller murerfaget. I løbet af sommerferien 1939 blev det så efter pres fra Invalideforsikringsretten og fars side, bestemt at jeg skulle begynde på Købmandsskolen på Julius Thomsens Plads i København efter sommerferien. Far og jeg rejste en tur til København, hvor vi besøgte den daværende direktør for Købmandsskolen Aage Rasmussen i hans privatbolig, for at han kunne se, hvad jeg var for en sta-

rut, og for at far kunne sikre sig, at jeg måtte anvende elevatoren, hvilket ellers var eleverne forbudt.

Set i bakspejlet var dette slutningen på barndomsårene – med nok de bedste år fra 1933-34 til 1945 med hensyn til helbredet. Disse år står i erindringen i et forklarelsens skær med et godt søskendeforhold, godt familiesammenhold blandt kusiner og fætre og i ferierne mange aktiviteter, lige fra hyttebygning, teltbygning og kortspil til strandture til den nærliggende sandstrand »Ved Vraget«. Vores have og skolens bold- og legeplads blev udnyttet maksimalt i alle vore udfoldelser; altid havde vi noget i gang på den ene eller anden måde, og det både sommer og vinter. Familiejournalen havde dengang hvert år en sommerferieroman for drenge, hvor man byggede en eller anden ting som udgangspunkt for romanen – et år var det en krigstank ved navn »Troldhesten«, som var lavet af trælister og papkasser med nogle indvendige bærehåndtag, så den kunne illudere, som om den kom kørende hen ad vejen, et andet år var det en hytte på stolper med en rebstige. Kun et år greb far ind, det var det år, hvor det gik ud på at bygge et sørøverskib, der var tegnet på den måde, at man i midten havde en rektangulær udgravning, hvor vi kunne stå oprejst og forsvare os mod fjenden. Han syntes det lignede for meget udgravningen af en grav oppe på kirkegården, så den måtte vi jævne igen.

Om vinteren lavede vi husflidsarbejder, byggede kajak og modelsvæveflyvere, og den nærliggende afvandingskanal fra Audebo var både sommer og vinter en tumleplads for os drenge. Det var i de år begrebet »drengene« skabtes i familien.

Til de mange stjernestunder, mit liv også har haft, hører ubetinget de stille sommeraftener, hvor vi var med ringeren oppe i tårnet og ringe solen ned. Vi kunne være få eller mange, men flokken talte som regel mig og mine to brødre + kusiner og fætre og andre børn fra byen, så der blev liv i det gamle tårn, når vi myldrede op ad den smalle og buede trappe, hivende os op ved rebet, der var fastgjort i tårnets murværk. Vel oppe af trappen til tårnhvælvingen gik der en trappe langs den ene side af tårnet for til sidst at ende i en hønsestigelignende trappe, der førte det sidste stykke op til klokken. Her-

oppe fik vi travlt med at åbne alle lugerne, to i hver side, og da kirken lå højt på en banke ud mod den nu udtørrede Lammefjord, var der en helt vidunderlig udsigt fra disse luger. Mod vest så man over præstegårdsengen mod Vejrhøj; mod nord henover skolen op imod Riis og Åsen; mod øst henover Vejlen mod Blankebjerg, Høve og Asnæs; og mod syd det flade landskab fra Lammefjorden med højskolen midt i det hele og afvandingskanalen i forgrunden. Selvom vi var flere deroppe, så bredte der sig altid en stilhed, når lugerne var blevet åbnet, hver især nød sin udsigt, og man sugede sommeraftenens indtryk til sig gennem de åbentstående luger, hørte frøernes kvækken fra engen og en ko, der brølede i det fjerne, flagermusene legede deres leg over engen, det var virkelig som i Ingemanns salme »Fred hviler over land og by«.

Præcis på klokkeslettet begyndte ringeren Niels Nielsen at hive i klokkerebet og sekunder senere rungede aftenringningen i tårnet og ud over landskabet gennem lugerne for til sidst at blive afsluttet med de ni bedeslag, hvorefter vi fik travlt med at lukke lugerne og sætte krog på. På vejen ned kunne vi så nynne på Grundtvigs salme: Kirkeklokke ej til hovedstæder støbtes du, men til den lille by. Denne aftenringning var altid en oplevelse på en sommeraften, men knap så attraktiv på en sur og blæsende regnvejrsdag.

En oplevelse som mange af de indfødte på egnen sikkert også kender til, er den, man kan få, når man sidder oppe på Åsen en aftenstund og ser ud over det flade landskab, det behøver ikke være en sommeraften, selvom den nok er den mest fascinerende med al dens trylleri af lyde og billeder, men også både en oktober, november eller en hvilken som helst anden måned kan fremkalde det samme billede, når vejrforholdene er til det. Når mosekonen brygger eller der opstår dis eller tåge, kan man pludselig se den gamle Lammefjord før sin udtørring dukke frem. Forrest for enden af fjorden knejser Fårevejle Kirke på sin banke. Ude i »fjorden« følger Ingerø og Storøen; det omkringliggende landskab danner strandbredden, pludselig er den der – hele Lammefjorden igen – og stilheden brydes kun af Odsherredsbanens tog på sin vej fra Holbæk til Nykøbing S. Allerede ved Gislinge station kan man høre det og blive ved med at følge dets lyde, Svinninge station, Hørve, Fårevejle, Asnæs, Gre-

vinge, Kelstrup og Vig, så fortaber lyden sig igen og forsvinder – selve toget kan man ikke se, men Lammefjorden ligger der, fortiden er vendt tilbage som ved et trylleslag og kan nydes for en stund.

I dag omkranses den udtørrede Lammefjord af en afvandingskanal, der dræner det omliggende land for det overskydende vand, der pumpes ud ved dæmningen ved Audebo. Denne kanal rummer også mange gode minder om forskellige fritidsaktiviteter, parret med gode naturoplevelser.

I kanalen kunne vi fiske skaller og ål, det kunne også hænde, at man fangede en enkelt suder, men stilheden, roen, stemningen ved sådan en sommeraften at sidde på kanalvolden med sin medestang og en god pibe tobak og fiske efter ål var ubeskrivelig. At fange ål på en krog med orm er en underfundig ting. Ålen er meget forsigtig, den begynder med at nippe og proppen forsvinder gentagne gange, uden at der er rigtigt bid. Ligesom man tror, at nu er den der, så kommer proppen lige så stille op igen, imens lander den ene flue efter den anden eller en græshoppe på vandoverfladen og bliver med det samme snuppet af en skalle. Hen over vandoverfladen kommer svalerne strygende på jagt efter fluer og myg – inde under kanalbroen har de bygget deres rede, og dels skal de selv leve, men de har altså også nogle unger, der skal fodres. Så – pludselig forsvinder proppen igen, og denne gang længerevarende, så jeg giver et lille modhug for at forsøge at kroge ålen, og den var der – en pæn halvpunds ål, som den lå der i græsset og snoede sig, inden jeg tog den af krogen og fik den puttet i spanden.

Det – at man så fluer og græshopper lande på vandoverfladen – og med det samme blive snuppet af en skalle – udnyttedes en anden gang af os, hvor vi på en trykkende varm eftermiddag fiskede efter skaller, og hvor min kusine Lilli også var med – hun var godt nok fortørnet over kun at være udstyret med en kæp med snor, prop og krog, og ikke med en rigtig fiskestang, som vi andre havde. Men vi fangede græshopper på kanalvolden – satte krogen igennem pansseret på dens hoved og smed snøren ud – og næppe nåede græshoppen at lande, førend vi havde bid, og jeg tror at vi i løbet af en timestid havde fanget 75-80 skaller, og min kusine med sit primitive

fiskeredskab, fangede de fleste, hvad hun var meget stolt over. Vore høns fik alle fiskene, så der var ordentlig kalas i hønsegården den dag, men vi andre havde også haft en pragtfuld dag.

Den kanal spillede en central rolle i mange af vore aktiviteter i alle Fårevejle-årene. Vi havde ikke selv nogen robåd, men lånte os frem hos venner og bekendte, og senere fik vi vor egen kajak, godt nok hjemmebygget, men på den måde også lavet med skyldigt hensyn til mig, idet den var indrettet med et låg, der kunne falde af ved en eventuel kæntring, så jeg med min mindre adræthed ikke kunne komme i klemme, men ville falde ud af kajakken, hvilket ikke betød så meget, da kanalen ikke var dybere, end man kunne bunde og vade ind til land. Men jeg nød at sidde i kajakken – drivende med strømmen – kun nu og da at tage et par enkelte tag med pagajen for at holde retningen. Fornemmelsen af vandets sagte klukken langs kajakkens sider, parret med skallernes smut med halen fuldendte nydelsen af en aftentur på kanalen, medens det tussede og duggen begyndte at falde.

Købmandsskolen i København

Efter sommerferien 1939 begyndte jeg så på Købmandsskolen i København. Det var blevet arrangeret sådan, at jeg skulle bo hos moster Dine og min kusine Lilli i Jerichausgade, hvor jeg også fik både kost og logi. Det var en lille to-værelsers lejlighed, så jeg kunne ikke få mit eget værelse, men måtte sove i stuen på en opredt divan; selvfølgelig savnede jeg at have eget værelse, som jeg var vant til fra skolen i Fårevejle, men både moster og Lilli tog meget hensyn til mig, så jeg kunne få den fornødne ro til lektielæsning og andet hjemmearbejde. Denne indlogering havde naturligvis også noget med økonomi at gøre, set med fars øjne. Til trods for savnet af et eget lønkammer, hvor man kunne være sig selv, indebar denne form også mange fordele med hyggeligt familiesamvær, især måltiderne husker jeg, hvor der ofte blev pjattet meget, især af Lilli, som var ekspert i at smådrille og drive gæk med sin mor, som hun let kunne bringe derhen, hvor hun fik mine på. En evne Lilli havde arvet efter sin far, som i vores barndom forstod at lege og lave kommers med os børn. Det var et stort savn, da han i en ung alder blev dræbt ved en motorcykelulykke.

Min bror Preben besøgte os jævnligt, og vi var tit i biografen sammen. Det at bo hos moster Dine var jo noget jeg var vant til, da det næsten altid var der, vi boede, når jeg var inde på Ortopædisk Hospital og få fremstillet nyt korset – enten alene eller sammen med mor.

Normalt cyklede jeg til skolen på Julius Thomsens Plads, lige ved siden af Forum; kun når det var meget dårligt vejr, tog jeg sporvognen. Cykelturen foregik ad Vesterfælledvej, Platanvej, Madvigs Allé, Bülowsvej, Rolighedsvej, Rosenørnsallé, så det var en dejlig reel strækning.
Det var lidt af en omvæltning at komme fra landet og begynde at gå

i skole i København. Den klasse jeg kom til at gå i var en blanding af ældre og unge elever, jeg tror faktisk, at jeg med mine 17 år var den yngste, medens de ældste var 28-30 år og familiefædre. Jeg valgte at sidde ved et af de forreste borde i klassen, et par borde bag mig sad en Aage Damgård, som senere i livet blev et kendt navn, men han forsvandt fra klassen. Jeg tror nok, det var i forbindelse med opstarten af hans eget firma.

Blandt vore lærere var en del fra erhvervslivet, bl.a. havde vi en kontorchef fra Københavns Handelsbank, som underviste i bogføring. Jeg husker, at han engang op mod eksamen gav os en ekstra manuduktion i bankens lokaler en søndag formiddag. Der var flere originaler blandt lærerne. Vi havde en landsretssagfører i handels- og vekselret, der havde en outreret måde at udtrykke sig på. Han kunne f.eks. finde på at sige: »Engbirk, tænk Dem nu, at De havde 5 ræverøde hanelefanter, som De havde solgt til hr. X på den og den måde, og der så skete det og det« Hvad så? Var det en pige, der fik et spørgsmål, blev sætningen straks lavet om til »5 snehvide hunelefanter«. Især i faget kontorarbejde havde vi en lærer, der stillede store krav til os. Vejledningerne vi fik, var ikke særligt fyldestgørende, det var overladt til os selv at finde de rigtige løsninger. Først efter at have fået sine arbejder kasseret tre gange fik man hjælp til den rigtige løsning. Jeg indrømmer, det var medvirkende til at gøre os mere pertentlige.

Vi var vel ikke mere end lige begyndt på skolen, da Anden Verdenskrig brød ud – den krig, som Hitler havde lagt op til i flere år. Den første rationering kom temmelig hurtigt – kafferationeringen. Da vi hørte det i aftenradioavisen, blev Lilli og jeg sendt på gaden for at hamstre kaffe. Dengang kunne man trække kaffe i automater blandt så mange andre automatvarer, en foreteelse man næsten ikke kender i dag. Midt i vores ekskursion var der pludselig en fotograf, der blitzede, og næste morgen kunne købmanden hjemme i Fårevejle ringe til min far og sige: »Jeg synes Henning er kommet i Berlingske Tidende i dag«. Lilli havde nået at trække sig tilbage. Jeg husker ikke, hvor mange kvartkilos-poser vi fik, men de blev fyldt på mælkeflasker og lukket med cellophan, aromaen blev dog temmelig meget forringet i det lange løb.

Jeg var hjemme på juleferie, og ved starten på skolen igen i januar havde vi allerede taget hul på den første isvinter. Om efteråret havde russerne angrebet Finland og krigen var kommet til Norden, men bortset fra den nordiske sympati, fik Finland ikke meget at have den i. Et fænomen Danmark allerede lærte at kende i 1864. Som ugerne gik, trak skyerne sig mere og mere sammen om Norden samtidig med, at foråret så sagte nærmede sig. Isen i de danske farvande var brudt op, og i begyndelsen af april var der kun enkelte drivende isflager i Øresund. Fra aviser og radio kom der stadig flere og flere alarmerende meddelelser. Jeg husker radioavisen fra den 8. april 1940 om aftenen, hvor meddelelsen om den engelske mineudlægning i norske farvande kom. Man sagde til sig selv, nu kan der ikke gå lang tid, før det brager løs; men det kom, førend jeg troede og foregik på så ydmygende en måde, at den danske befolkning havde svært ved at se overensstemmelsen med Staunings udtalelser i begyndelsen af januar måned, hvor han sagde, at Danmark ville forsvare sig med alle til rådighed stående midler.

Jeg vågnede tidligt den 9. april om morgenen, der var noget i luften, en svag dirren og brummen. Jeg stod op og gik hen til altandøren og kiggede ud, der var ingenting at se, men pludselig dukkede en flyvemaskine op, lavt hen over hustagene kom den strygende, tydeligt mærket med det tyske hagekors og med en stor bombe ophængt under bugen. I næste øjeblik dukkede sværme af flyvemaskiner i formationer op, alle med kurs nordpå. Jeg gik ind i soveværelset til moster og Lilli, kaldte på dem og sagde: »Tyskerne er over os«. De kom op og så det ved selvsyn. vi lukkede op for radioen, men den var tavs, og da jeg tog hjemmefra kl. 20 min. i 8, var den stadig tavs. Først et par minutter over 8 kom den kendte meddelelse. Vejret var ualmindeligt smukt og strålende denne april morgen. Jeg vidste stadig ikke, hvad der var sket, der var ikke megen trafik. Langs vejen jeg kørte, var hække og buske begyndt at grønnes, især ud for Landbohøjskolens have var det iøjnefaldende. Da jeg ankom til Købmandsskolen, var der kun kommet et par enkelte elever i min klasse, og først da fik jeg at vide, at København og Danmark var blevet besat i de tidlige morgentimer. De pågældende kom fra Østerbro og havde i den indre by omkring Bredgade og Kastellet set tyske soldater og gadespærringer ved hjælp af sporvogne.

Vi havde et par nazister i klassen, men dem så vi ikke mere til, hverken den dag eller resten af skoleåret. Ved 10-tiden gik vi hjem igen, og der blev travlhed med at få etableret mørklægningsgardiner, hvilket skulle gøres med det samme. Også andre foranstaltninger blev sat i gang, såsom mørkelægning af biler, tog og sporvogne – og så det hvide armbind, som vi alle skulle bære, når vi færdedes ude efter mørkets frembrud. Det sidste gav stof til Københavnerviddet, især den nidkærhed, der blev lagt for dagen, ikke mindst fra politiets side, men selvfølgelig havde de fået ordre til det, og så var det vel ikke alle, der forstod at gøre det med et smil på læben og et glimt i øjet.

Krigen var rykket tæt ind på livet af os, stemningen var blevet mørkere, men kongen, Christian den 10., genoptog hurtigt sine daglige morgenrideture og blev bakket kolossalt op af Københavnerne, så da han den 26. september fyldte 70 år, havde han udvidet sin ridetur. Jeg var selv med til at hylde ham sammen med min broder Preben, da han kom igennem Frederiksberg Allé. Der var tusindvis af mennesker langs ruten, og Preben måtte gå med sine arme omkring mig for at beskytte mig mod menneskemængdens tryk.

Tiden på Købmandsskolen nærmere sig sin afslutning, vi aflagde eksamen i september/oktober måned. Jeg klarede det da pænt og mener også, at far var tilfreds med mit mgx. Så gik vejen tilbage til Fårevejle, jeg tog afsked med København for denne gang, og nu begyndte så min ørkenvandring efter et job, der kunne lægge grunden til min voksentilværelse.

Min første stilling

Det blev langt sværere, end jeg havde forestillet mig. Jeg havde anskaffet mig Jens Enners bog: »Hvad ansøgninger angår«, vel den gang den bedste vejledning, man kunne få i den henseende. Jeg skrev resten af det år flere ansøgninger, og i de kommende år mangedobledes de, ja, jeg følte, at jeg kunne tapetsere hele lejligheden med alle mine ansøgninger. Jeg blev indkaldt til mange samtaler, jeg havde jo pæne karakterer til både realeksamen og handelseksamen, men altid strandede de på min fysiske skavank.

Så en dag i november måned ringede den stedlige stationsforstander til min far og sagde, at han havde hørt, at Henning ikke havde fundet noget arbejde endnu, og at han godt kunne bruge mig til noget kontorarbejde indenfor jernbanen og postvæsenet, indtil jeg fandt en elevstilling. Det syntes min far var en god idé, så han fæstede mig væk for 50 kr. om måneden. Seks timer om dagen, tre timer om formiddagen og tre timer om eftermiddagen. Jeg havde så to en halv kilometer at cykle fire gange om dagen, men til gengæld så også en pause midt på dagen, hvor jeg kunne hvile mig. Min far var selv begyndt som trafikelev ved Odsherredsbanen omkring 1910-11 sammen med den pågældende stationsforstander, men far sprang hurtigt fra. Han syntes alligevel, det var morsomt, at jeg kunne »starte min karriere« ligesom han selv i sin tid, inden han begyndte at læse til lærer.

Som trafikelev stod det mig hurtigt klart, at dér havde jeg ingen chancer – det forlangtes, at man skulle kunne udføre fysisk arbejde i ekstreme situationer, hvor der ikke var noget andet personale til rådighed. Men vejen til postvæsenet syntes både min far og jeg måtte kunne indebære en mulighed. Far havde kendskab til, at ved Føllenslev station var der en postmester, som havde en dårlig ryg lige-

som jeg. Sammen rejste vi så både til postmesteren i Nykøbing Sj., som Fårevejle var underlagt; men han var negativ, og til postmesteren i Holbæk, som absolut var positiv, men skeptisk. Han syntes bestemt, jeg skulle prøve at søge Generaldirektoratet, hvilket jeg gjorde, men det blev afslag.

Mit daglige arbejde på Fårevejle Station bestod først og fremmest i gammeldags skrivearbejde med at føre fragtbreve, ind- og udgående, i protokol samt indbetalinger gennem postvæsenet på lister og afregne med postbudene, når de kom hjem fra deres ruter. Der gik ikke lang tid, før jeg deltog i alt det forefaldende arbejde på sådan en station med postekspedition, herunder telefonpasning, både den almindelige telefon, men også jernbanetelefonen med dens morsesignaler ved opkald til de forskellige stationer. Min plads ved skrivebordet var nærmest denne telefon, så selv om det var stationsforstanderen, der i almindelighed betjente den, blev det nu mange gange mig, når han var fraværende.

Det skete tit, at togene fra henholdsvis Holbæk og Nykøbing Sj. krydsede hinanden i Fårevejle, selvom nabostationerne, Asnæs og Hørve var de almindelige krydsningsstationer. Engang havde jeg modtaget en sådan krydsningsforlægning fra Asnæs til Fårevejle vedr. eftermiddagstogene og havde også videregivet meldingen til stationsforstanderen. Da toget fra Holbæk var ankommet, og stationsforstanderen var ved at ekspedere dette tog, så jeg det pludselig dampe afsted mod Asnæs. Jeg blev hed om ørerne og tænkte: Er de rigtig kloge; jeg så allerede i ånden de to tog støde sammen. Jeg fór ud på perronen og hen til stationsforstanderen og sagde: Jamen, togene skulle jo krydse her!. Tag det roligt, Engbirk, vi lader ham bare køre lidt ud ad sporet for at rangere ham bagud ind på sidesporet! En sten faldt fra mit hjerte. Når jeg greb så drastisk ind, var det fordi jeg syntes, at man oftere anvendte den anden fremgangsmåde med at lade toget fra Nykøbing køre direkte ind på sidesporet.
En dag fik jeg brev fra Invalideforsikringsretten, hvor man skrev, at det nok var formålstjenligt, at jeg lærte stenografi, da det fag ikke var med i min handelseksamen. Nærmeste sted, hvor jeg kunne lære det, var ved at tage privatundervisning på en skole i Holbæk. Jeg gik så i gang med et kursus i dette fag, strækkende sig over det næste

halve år med en ugentlig undervisningsdag. Stationsforstanderen sørgede for, at jeg kom til at køre gratis med banen, når jeg benyttede pakvognen. Det var lidt besværligt, da den var svær at klatre op i, og jeg følte mig heller ikke særligt velkommen blandt det kørende personel. Men en dag var der en af de flinke togførere, der sagde til mig: »Engbirk, sæt De Dem bare ind i en af passagervognene, vi skal nok lade være at billettere Dem!« Glad var jeg, det var trods alt belastende at skulle stå op frem og tilbage mellem Fårevejle og Holbæk. Jeg fik taget mit stenografikursus, og ved afskeden med min lærer sagde han til mig: »Hvis ikke De får brug for det indenfor de første tre måneder, så har De glemt, hvad De har lært«. – Jeg fik ikke brug for det og har aldrig fået det, så alt er glemt, men i mange år kunne jeg dog huske enkelte sætninger.

En af min fars bedste venner var højskoleforstander C.M. Julin på højskolen i Fårevejle, han var venstremand og medlem af folketinget og via ham udførte min far meget lobbyarbejde i sine bestræbelser på at skaffe mig en fremtidsstilling. Så jeg lærte i en ung alder Christiansborg at kende, var med i »Snapsetinget«, blev introduceret hos den daværende socialminister, Ludvig Christensen, som var en meget forstående mand, men konkrete resultater fik vi ikke nogen af. Jeg kan huske, at varedirektoratet blev nævnt, men jeg fik ikke noget ud af min ansøgning. I det hele taget var den offentlige sektor, hvad enten det var stat eller kommune, lukket land for mig. Man skulle have det, der lignede soldaterpapirer for at komme ind i en stilling, ligegyldigt hvilken art det var.

Jeg har også besøgt Københavns Rådhus – gået på de lange gange, besøgt sognerådsformanden i det daværende Glostrup, hjemsøgt dommerkontorerne i Holbæk og Nykøbing S. Dengang var der ingen lovgivning eller henstillinger om at tage hensyn til mennesker med et handicap. Jeg forstod det himpelthen ikke, for, som jeg sagde til min far, når jeg en vinteraften sad og skrev ansøgning: »Hvis ikke jeg klarer mig selv, så ender jeg jo alligevel på den kommunale eller statslige regning, hvis ikke de vil slå mig ihjel«. Jeg kunne da i det mindste få lov at prøve, og der var jo mange stillinger, som jeg sagtens kunne bestride, og pensionsspørgsmålet kunne de jo overlade til mig selv at løse ved hjælp af en forsikring.

Tiden gik, vi fik de hårde vintre, det var dog ikke mange dage, jeg forsømte; men de dage, hvor togene ikke kørte, og vejene var ufremkommelige, måtte jeg selvfølgelig blive hjemme.

Jeg husker tydeligt een dag i den tid, hvor jeg havde været på arbejde om formiddagen og igen var mødt kl. 15. Den dag blev det igen snestorm om eftermiddagen. Da jeg skulle hjem, var vejen føget til med sne på grund af volden langs kanterne, og den var næsten ufremkommelig, så jeg valgte at gå ind over markerne, trækkende min cykel, og det gik da også fint et langt stykke vej. Jeg havde dog glemt een ting: Den dybe afvandingsgrøft, selvom jeg godt havde kendskab til den. Det var jo den gamle Lammefjordsbund, jeg gik på. Som havet sletter alle spor, sletter den hvide sne også alle spor. Pludselig forsvandt jeg i den dybe sne, den sne, som fyldte og skjulte grøften. Til alt held landede jeg på en af de skrå sider, uden at nå bunden og fik med meget besvær min cykel og mig selv hevet op af dybet igen. Jeg havde stadigvæk en kilometer til hjemmet, det sidste stykke gik dog uden de store forhindringer, men træt var jeg.

Til trods for de negative resultater med postkontorerne i Holbæk og Nykøbing S syntes min far stadig, at selvom jeg ikke kunne få en stilling som trafikelev ved jernbanen, så måtte der være en mulighed for en kontorstilling ved Odsherredsbanens driftskontor i Holbæk. Så han ringede en dag til driftsbestyreren i Holbæk for at tale min sag, men også for at orientere sig om lønforhold, idet han syntes, at jeg fik for lidt i løn for det arbejde, jeg i virkeligheden udførte, et forhold som han jo havde kendskab til fra sit eget engagement i tidligere stilling. Jeg synes da ikke, deres søns løn er så dårlig, sagde driftsbestyreren, men lige et øjeblik, jeg skal have fat i en af lønkvitteringerne. Ja, nu har jeg en lønkvittering i hånden, og jeg kan se, at Deres søn får 160 kr. om måneden. Nej, han får ikke engang halvdelen, svarede min far. De 50 kr. jeg fik i starten var i mellemtiden steget til 75 kr. Fra da af fik jeg 160 kr. om måneden, men baggrunden for hele sagen var følgende. Jeg var ansat af stationsforstanderen privat, som havde et vist rådighedsbeløb om måneden til køb af ekstra arbejdskraft. Når jeg fik min månedsløn, kvitterede jeg ikke for den. Men på et vist tidspunkt efter et halvt års ansættel-

se, kom stationsforstanderen til mig og fortalte, at han jo også af og til havde anden assistance, bl.a. den stedlige boghandler, om aftenen, ligesom en medarbejder fra hotellet også gav et nap med på pakhuset. Men i stedet for regnskabet med flere personer, så syntes han det var nemmere, hvis jeg kvitterede for det fulde beløb, som han fik fra hovedkontoret i Holbæk, og det var jo ikke noget, der betød noget, men det ville være en lettelse for ham. Jeg var jo ung og naiv og min tillid til mine medmennesker stor – i hvert fald mine overordnede – så det gjorde jeg bare.

Men selvfølgelig kunne det ikke undgå at føre til en sag – oven i købet med auditør, som var praksis i sådanne sager. Også jeg var indkaldt som vidne, og det var klart, at det var en ubehagelig sag, og den fik naturligvis konsekvenser for stationsforstanderen, der ikke kunne redegøre for alle pengene, og det endte med en forflyttelse for hans vedkommende til hovedkontoret i Holbæk. Stationsforstanderen var sygemeldt under sagen, og jeg passede mit daglige arbejde.

I midten af august 1942 ringede postmesteren i Nykøbing S en dag til mig og sagde, at han havde tænkt nærmere over sagen og over mine muligheder for at komme ind ved postvæsenet. Han ville i hvert fald gøre alt, hvad han kunne for at hjælpe mig. Han ville sende mig nogle ansøgningspapirer, og så skulle jeg selv komme op og aflevere dem til ham inden den 20. august, så han kunne nå at ekspedere dem videre inden den 1. september.

Jeg udfyldte mine papirer, tog det tidlige morgentog ca. 5.30 til Nykøbing. Jeg skulle være der ved 8-tiden. Jeg var der præcis til tiden og afleverede mine papirer, men der gik kun nogle få sekunder, efter han havde påbegyndt læsningen, førend han sagde: »Jamen Engbirk, De er jo fyldt 20 år den 2. august«. Selvfølgelig kendte jeg kravet om ansættelse inden det fyldte 20. år, men nu havde jeg ansøgt de sidste to år, og han vidste jo godt, hvor gammel jeg var, og det var ham selv, der havde sagt, at han godt ville hjælpe mig. Han beklagede ikke engang hændelsesforløbet, der var ikke noget at gøre, så jeg kunne rejse hjem igen med uforrettet sag, og min bitterhed over en nonchalant og overfladisk behandling.

I sommeren 1942, da min bror Preben var hjemme på ferie, talte vi meget om alle de veje, der var lukket for mig. Han var selv kommet i lære i 1935 hos min onkel på hans radiofabrik i Gentofte, hvor han var blevet udlært som finmekaniker med værktøj som speciale. Virksomheden var vokset gennem de senere år, og han ville prøve at tale med onkel om en læreplads indenfor kontorfaget. Det gjorde min far også, og i løbet af efterårsmånederne blev det bestemt, at jeg skulle begynde i min nye plads den 2. januar 1943. Men inden da skulle familien igennem en stor rystelse.

Fars død

I oktober måned døde bedstemor, fars mor, 93 1/2 år gammel, og hele familien var samlet – det skulle den blive igen et par måneder senere, men med en helt anden og dyster baggrund. Min far havde gennem de sidste 16 år lidt af epileptiske anfald og fik dagligt piller for denne sygdom. Den 16. december, da jeg var hjemme i min middagspause, sagde far: Jeg går lige over til doktoren. Han boede på den anden side af vejen. Tyve minutter senere kom købmandens kommis og en anden mand og spurgte mig, hvor vi opbevarede skolens Røde Kors-båre, en ordning, der var blevet indført under krigen. De skulle lige låne den over til lægen. Da de var gået, gik jeg ind i spisestuen og stod og så ud af vinduet over mod lægens bolig, idet jeg havde fået en indre uro – det kunne være far. Inden længe kom de bærende med ham, han var ved bevidsthed og klagede over smerter i sine ben. Han blev lagt i seng, og mor og jeg overvågede ham. Men der gik ikke lang tid, førend han var på vej til at få et nyt anfald, og mor sagde: Gå ind og ring efter lægen. Han kom løbende med det samme og gav far en morfinindsprøjtning. Der gik kun få sekunder, så vendte fars øjne sig, og lægen udbrød: »Nu dør han sgu i en morfinrus!«, og i næste øjeblik var han ude af døren igen, medens mor og jeg stod der som lamslået – mor begyndte at græde, og jeg var nærmest i chok, indtil en af bårebærerne gav mig et puf og sagde: Trøst dog din mor! Hvilket jeg gjorde, men det stod mig også pludseligt klart, at min far havde fået to morfinindsprøjtninger altfor hurtigt efter hinanden, og at det var det, der fremkaldte døden.

Jeg blev hjemme resten af dagen, fik hjemkaldt mine søskende, så vi var samlet allesammen om aftenen. Næste dag om formiddagen, da jeg var på arbejde, kom stationsforstanderen ind på kontoret til mig og kondolerede i anledning af min fars død. Det var sidste gang,

vi trykkede hinanden i hånden. Da jeg nogle år senere mødte ham i anledning af Realskolens 40-års jubilæum ved en festlighed i Asnæs forsamlingshus, kom vi til at stå overfor hinanden; jeg strakte hånden frem for at hilse, men han drejede rundt og viste mig ryggen.

Fars pludselige død var et hårdt slag for min mor, ja, for hele familien, han havde gennem sine 15 år i sognet opnået en position og afholdthed, der gjorde, at hans bisættelse fra Fårevejle Kirke under stor deltagelse gav anledning til megen venlig avisomtale i de lokale blade. Det var lige op til jul, og det står for mig i erindringen som den koldeste jul, jeg nogensinde har oplevet. Den tid, som altid på trods af mørket, havde været lys og varm, med hele familien samlet og med far som primus motor i mange af aktiviteterne; ikke mindst med »Skolens Juletræ« på 4. juledag, en begivenhed, der i sig selv kunne skrives en hel historie om.

På fars dødsdag, det øjeblik, da jeg stod og kiggede over på lægeboligen på den anden side af vejen, fór en tanke igennem mig, som jeg aldrig har fortalt til nogen, ejheller mine søskende, måske fordi jeg har bebrejdet mig selv, at jeg i det hele taget kunne få en sådan tanke. Men jeg sagde til mig selv, hvis nu far er død, og vi skal bryde op her fra skolen, så kan mor lave et hjem for os tre drenge i København, når det nu var bestemt, at jeg også skulle rejse til København fra den 1. januar 1943.

Og nu var denne tanke pludselig virkelighed, men jeg fik skubbet min tiltrædelse fra 1. januar 1943 til 1. februar, så jeg fik lidt tid til at afvikle og rydde op i fars sager. Mor og jeg var også 8 dage hjemme hos faster i Engelstrup, hvor jeg lavede hendes regnskab, så det var til en side.

Min far havde tjenestebolig, så for familien var det i mere en een forstand en brat ændring, der skete. Min moder kunne blive boende i nogle få måneder, men til 1. maj skulle lejligheden være ryddet, og vi skulle have fundet et andet sted at bo.

Det var aftalt, at jeg skulle bo hos min bror Preben på et lejet værelse i København, hvilket hans værtinde havde accepteret, indtil vi

fandt en lejlighed til mor med plads til os børn, der stadig var under uddannelse. Preben læste til teknikumingeniør, Poul var i lære som værktøjsmager, og jeg skulle begynde min kontorlære den 1. februar 1943 hos onkel på radiofabrikken AJAX A/S beliggende i Gentofte Kommune, en fabrik, som beskæftigede 90-100 mennesker.

Mor og jeg blev boende i skolen i januar måned og fortsatte med at afvikle, d.v.s. vi solgte bøger, møbler, havemøbler og haveredskaber og forærede ting væk, da der jo var grænser for, hvad vi kunne have i en kommende lejlighed, som vi ikke kendte størrelsen på.

Mor rejste så ned til Agnete i Borup, og jeg rejste ind til Preben, så jeg kunne begynde i mit nye job den 1. februar.

Det var noget af en omvæltning. København var en anden by, end den jeg kendte fra 1939-40. Den tyske besættelse var mere hård med den gryende modstandskamp, og på hjemmefronten var det nu pludselig os selv, der stod for al fouragering, vi smurte madpakker om morgenen og gik på automatcafé »Øst« på Trianglen om aftenen til lidt varm mad, rimelig god og billig; jeg syntes vi klarede det fint.

Hver morgen begyndte med at studere avisens rubrikannoncer for ledige lejligheder, om der skulle være noget, der egnede sig for os. Udbuddet var ikke særligt stort, og det var heller ikke meget, vi var ude at se på, d.v.s. det var som regel Preben, der var afsted, han kunne bedre passe det ind med sin skolegang.

Det skulle blive mormor, der blev den frelsende engel. Hun havde hørt om en lejlighed i sit nabolag fra en som havde hørt det fra en anden. Summa summarum, Preben og jeg opsøgte den dame, som ejede ejendommen, fik lejligheden forevist og fandt den særdeles egnet, selvom det var en stuelejlighed.

Lejligheden lå i Johnstrups Allé nr. 8, tæt ved Forum og havde sidst været brugt af en forretningsmand til hattelager; så selvom ejeren, frk. Andersen, måske var lidt forbeholden overfor os, så må vor baggrund, en moder (lærerenke) med tre sønner, alligevel have

været tillidvækkende, for vi fik lejligheden og glade var vi. Indflytning til 1. maj.

Opbruddet fra Fårevejle – og starten på radiofabrikken Ajax A/S

Et tidsafsnit var forbi, jeg var nu alene om at føre kampen for tilværelsen videre uden den opbakning, der lå i en meget aktiv far, som altid var parat til at undersøge de muligheder, hvor han øjnede en chance for mig. Alt dette anerkender jeg fuldt ud, men ellers var jeg langt fra enig med ham på alle punkter, hvad jeg selvfølgelig i dag godt ved var et led i den almindelige frigørelsesproces generationer imellem. Jeg har overværet mange telefonsamtaler, hvor jeg sad og krummede tæer over at høre det vrøvl, min far kunne komme med. Indenrigspolitisk var vi uenige. Far var radikal, og hvordan han kunne være det, forstod jeg ikke, da det efter min mening var det mest defaitistiske og holdningsløse parti, der fandtes, og som efter min mening bar den væsentligste skyld for den situation, som Danmark var havnet i med den tyske besættelse. I virkeligheden tror jeg, at han inderst inde var mere venstremand end radikal, og mor har da også fortalt mig, at når far stemte på liste B, var det fordi dette parti i 20erne havde været talsmand for at sætte lærerlønningerne op. Jeg tror bestemt ikke, mor stemte på liste B, ej heller i fars tid, men holdt sig til liste C.

Udenrigspolitisk var vi ikke uenige. Efter at Tyskland indledte krigen mod Rusland, havde vi begge den holdning, at disse to dødssyge regimer af forbrydere bare kunne slide hinanden op på østfronten. Det var som regel mig, der hørte BBC radio, London, og refererede videre til far. Han drillede mig meget med, at jeg også altid skulle høre »Lilli Marleen«, men sagen var den, at jeg havde fundet en station, »Radio Belgrad«, hvor de spillede den hver aften. Det var ganske vist en tysk station og en tysk version af sangen, men til gengæld en fremragende indspildning. De engelsksprogede udgaver var næsten altid forstyrret af tyske støjsendere, der jo var en pestilens for danske ører. Mangen en vinteraften spillede far og jeg

skak og sad og røg på de lange piber, det kneb ganske vist meget med tobakken, men vi havde fundet ud af at drøje den med tørrede kamilleblomster. På den måde slog vi to fluer med et smæk, drøjede på tobakken og kom vinterforkølelserne i forkøbet. Sådan en aften kunne det hænde, at min tanke strejfede en episode et par år tidligere, som også drejede sig om piberygning, og hvorunder bror Poul og jeg mistede vore piber. Fars holdning var, at ingen af os drenge måtte ryge, førend vi var fyldt 18 år, for det havde han ikke selv gjort; men jeg tror ikke, at Poul var mere end syv år, da vi begyndte at ryge i smug, og det fortsatte de næste mange år. Så skete der det, at mor en dag under rengøring fandt Pouls pibe, han var da tretten år og jeg femten. Den dag måtte vi stå skoleret på fars kontor, da vi kom hjem fra Realskolen – vi fik en ordentlig opsang, hvorpå far brækkede Pouls pibe i stykker og puttede den ind i kakkelovnen, medens han tog min og lagde den ind i sit jalousiskab. Jeg registrerede forskellen og regnede faktisk med, at få den tilbage. Men så en dag sagde far pludselig til mig: Jeg har foræret din pibe til Kristian ovre på De gamles Hjem! – Næste gang jeg snakkede med min bror Preben i telefonen bad jeg ham om at købe mig en ny pibe. Min pibe var trods alt en kvalitetspibe af mærket 3B. Nu sad vi her – to-tre år senere – og røg lang pibe i fællesskab. Ak, hvor forandret.

Fars sygdom var i de senere år gradvist taget til, og der havde da også været perioder med indlæggelse på Filadelfia i Dianalund, og vikarafløsning på skolen.

I krigsvintrene og under fars sygdomsanfald gik vi tidligt i seng. For det første af hensyn til far, men også med henblik på at spare på brændslet, som var knapt. Jeg sov i mit værelse på første sal, der var uopvarmet, men hver aften havde jeg en kakkelovnsvarm mursten, der var godt pakket ind i et gammelt uldtæppe, med op i seng som varmedunk.

En morgen var min dyne frosset fast til væggen og helt isbelagt, dér hvor min ånde kom ud. Så blev jeg flyttet ned i fars og mors soveværelse. Disse krigsvintre var på flere måder uforglemmelige. Jeg husker navnlig en morgen, hvor et natligt temperaturskifte fra mi-

nus 20-25 grader til regn og 8-9 varmegrader havde glaseret vore omgivelser, så vi følte os hensat til en kunstig verden i is og krystal – et naturfænomen, jeg aldrig siden har oplevet. Telefon- og lysledninger hængte som buede tove, og mange steder bristede de da også under vægten. Det var på en gang flot og lidt skræmmende. Få timer senere var naturen igen befriet, og fremstod igen i al sin vinternøgenhed.

Ved årsskiftet 1941-42 gik far og mor også tidligt i seng. Jeg var skuffet over, at de slet ikke havde lyst til at blive oppe på en nytårsaften og hygge sig med mig. Da jeg ikke kunne tænke mig at gå sovende ind i det nye år, gik jeg en tur op til Ingvard, hvor vi så sad alene to og ønskede hinanden godt nytår. Han var en 6-8 år ældre end jeg, og selvom vi havde et meget godt kammeratligt forhold, var følelsen af en kummerlig nytårsaften lige stor.

Vel, far var syg, så selvfølgelig havde jeg også forståelsen for hans ønske om at gå tidligt i seng. Hans første epileptiske anfald kom i 1926, da han var 32 år gammel, og jeg har flere gange tænkt på, om det nervepres og det stress, han var udsat for ved at have fået en handicappet søn og den kamp, der fulgte for dennes plads i tilværelsen, havde været en medvirkende årsag til udløsning af epilepsien.

Lejligheden, som vi havde fået til indflytning den 1. maj, var så nogenlunde i stand. Der blev ikke gjort noget ved den af den simple grund, at vi ikke havde penge til det. Flytningen fra Fårevejle foregik med jernbanevogn. Preben og jeg foretog det fornødne i den sag og fulgte selv med persontog ind til København; det var den 28. april; ved ankomsten til Hovedbanen blev vi fanget af en luftalarm og måtte tilbringe fire timer i beskyttelsesrum – det var en lang nat!

Trods alle besværligheder og forsinkelser kom alt vel i hus i lejligheden på Johnstrups Allé. Mor kom ind fra min søster i Borup, og vi kunne begynde møbleringen af den fire et halvt værelsers store lejlighed, som nogenlunde svarede til størrelsen af lejligheden i Fårevejle. Preben fik sit eget værelse, medens Poul og jeg delte kammeret, hvor vi sov i en etageseng.

Min tid på Radiofabrikken AJAX A/S begyndte som sagt den 1. februar kl. 8. I vinterperioden benyttede jeg sporvogn eller troljevogn, men ellers cyklede jeg også tit til og fra arbejde. Jeg faldt hurtigt til på min nye arbejdsplads, både med hensyn til arbejdet, men også i omgangen med det øvrige kontorpersonale, og jeg tror ikke – har heller aldrig følt det – at det havde noget med det at gøre, at jeg var direktørens nevø, tværtom fik jeg fra starten af stukket opgaver ud både af bogholdersken og disponenten, for at man kunne finde ud af, om ham den nye duede til noget. Takket være min uddannelse fra Købmandsskolen følte jeg mig rent arbejdsmæssigt mere på hjemmebane, end på Fårevejle station, og jeg tror også det var oprigtigt ment, når man senere – under en længere sygdomsperiode for mit vedkommende – skrev til mig, at man savnede mig, for jeg var nu sådan en god stabil arbejdskraft, som man altid kunne regne med, så jeg måtte se snart at komme på højkant igen.

Det var krigens tid – det var 1943 – hvor man gradvis mærkede tingene stramme til. For os unge kunne det endda gå, men det må have været svært for mor. Nok kendte hun København fra sine helt unge dage, da hun var barnepige hos direktør Philipsen fra Constantin Film; men krigens København med rationeringer og køkultur etc. var noget helt andet end hendes hidtidige domæne som førstelærerens kone på landet.

Vi var som sagt kommet til at bo tæt ved Københavns Forum – og så kom den 24. august 1943, den dag, hvor Forum blev sprængt i luften af sabotører. Jeg kan endnu høre mors stemme i telefonen, da hun fortalte om braget, og hvordan de store spejlglasruder i vor lejlighed var blevet blæst ud ved trykket. Såvidt jeg husker, skete det om formiddagen, men vi var så heldige at have en glarmesterforretning i vor gade, så inden det var blevet mørkt, havde vi fået nye ruder sat i og kunne således roligt gå natten i møde.

Dette var en af optakterne til den 29. august, som jo kom ret så hurtigt. Preben var på det tidspunkt »føl« med aftjening af sin værnepligt på Politigården i København. Jeg tror han skulle møde ved 22-23-tiden om aftenen. Om natten kom så alle bragene, da flåden blev sænket. Da Preben kom hjem om morgenen og fortalte om det, for-

talte han også, hvordan tyskerne havde prøvet at komme ind på Politigården – det mislykkedes, men forsøget blev gjort.

Om eftermiddagen den 30. august kørte Poul, Preben og jeg en tur på cykel igennem byen. Vi skulle finde ud af, om det var muligt for Preben at komme på arbejde om aftenen. Københavnernes nysgerrighed har jo altid været stor, så der var en livlig trafik af gående og cyklende, men på mange strategiske pladser, på Rådhuspladsen og Vesterbrogade var der placeret »maskingeværreder« – og vi blev hele tiden dirigeret omkring, så turen lykkedes ikke for os.

Man kunne mærke, at nu havde tyskerne virkelig overtaget magten, men vi følte – som den øvrige danske befolkning – en vis lettelse over, at der nu var tonet rent flag fra dansk side.

Det lykkedes Preben om aftenen at passere de tyske vagter og komme på arbejde på Politigården. – tiden var endnu ikke kommet til politiet.

1943 var også et af de år, hvor jeg rent rutinemæssigt opsøgte Ortopædisk Hospital på Hans Knudsens Plads. Når jeg skriver rutinemæssigt, var det fordi, det var fast rutine, at jeg fik et nyt korset hvert andet år, idet det gamle da var så nedbrudt af slidtage og sved, at dets støtte begyndte at blive mangelfuld. En sådan konsultation begyndte altid hos lægen og netop det år, mødte jeg en ung læge, som sagde til mig: »Engbirk, Deres skavank og sygdom er nu så gammel, at ryggen er helt stabil, så det er ikke nødvendigt, at De går med det korset mere«. Dette var selvfølgelig liflig musik i mine ører, men jeg kunne knap nok fatte det. – Jeg fik ikke fremstillet noget nyt korset – dog smed jeg heller ikke det gamle med det samme, dertil var der for megen tvivl i mit sind. Det lød da fascinerende – m e n !! Tvivlen var fremherskende. For mit indre øre lød også Kaptajn Jespersens stemme fra radioens morgengymnastik: »Fat staven – hæle, sæde og nakke hen til væggen, det gælder om at få opbygget et muskelkorset!« Til mig var der ingen, der sagde hvordan jeg skulle få et muskelkorset til afløsning af de bandager og korsetter, som jeg nu havde måttet slås med i mange år. Jeg fortsatte med mit gamle korset – og da det senere gik galt, var der heller ikke nogen på Or-

topædisk Hospital, der kendte noget til den konsultation, selvom jeg lige så tydeligt husker diktatet til journalen. Det er ikke uden grund at udtrykket »læger hænger sammen som ærtehalm« er opstået.

På AJAX A/S gik arbejdet sin daglige gang; vi producerede først og fremmest radioapparater til det danske marked, herunder også de første transportable batteriradioer, samtaleanlæg til industri- og kontorbrug, men vi fremstillede også radioapparater til kunder, som fik lavet apparaterne under deres eget logo og firmanavn, heriblandt også til eksport, bl.a. havde vi det tyske firma A.G. Lorenz som kunde, og det er da klart, at som krigen trak i langdrag, måtte den tyske industri mere og mere ind i krigsproduktion, hvorfor vi fik stadig større ordrer på almindelige radioapparater til civilt brug.

Efterhånden som sabotagen mod tyskerne tog til i Danmark og mod virksomheder, der producerede til tyskerne, måtte regeringen efter tysk pres beskytte disse virksomheder, hvilket skete med en lov om vagtmænd – de såkaldte sabotagevagter. AJAX A/S havde en sådan størrelse, at vi havde fået påbud om at ansætte to vagtmænd, og vi havde fra politiets side fået udleveret to gamle tromlerevolvere og to gummistave, som om dagen blev opbevaret i vort brandsikre boxrum, hvor også vore bogholderikasser blev opbevaret. Hver dag til fyraften var det min opgave at hente disse våben og lægge dem frem på et skrivebord i et kontorlokale, hvor tingene så blev hentet af vagtpersonalet, når de mødte på arbejde.

Presset fra tysk side mod dansk industri var stort, og en skønne dag holdt der en åben Mercedes med tyske officerer foran fabrikken, og man ønskede en forhandling med ledelsen. Mig bekendt afviste onkel tyskerne, og vi kom da heller aldrig i gang med at lave noget til dem, men da de gik, havde de efterladt nogle tegninger, som jeg senere så ligge og flyde på et af laboratorierne. Det var tegninger over en »Peilschreibverstärker«, som der dog aldrig blev gjort noget ved.

Den 9. november 1943 blev fabrikken sprængt i luften til trods for, at den lå i et beboelseskvarter, og at onkels villa lå lige bagved fabrikken, så da jeg kom næste morgen og drejede fra Lyngbyvej ned ad Søgårdsvej, så jeg allerede på afstand brandkøretøjer foran fa-

brikken og lidt senere de røgsværtede mure, manglende tag og ruder.

Hændelsesforløbet havde været dette, at der var blevet arbejdet på fabrikken af en 4-6 prøvemestre med slutafprøvning af radioapparater, da der mellem kl. 19 og 20 trængte nogle mænd ind, afvæbnede sabotagevagterne – gennede alle ud – og derefter anbragte deres bomber og tilsidst kastede fosforbrandbomber flere steder, så bygningen i løbet af få minutter var et ildhav. Ved oprydningen, som bl.a. lærlingene fra maskinværkstedet var sat til, fandt man en stor grå pakke, som i virkeligheden var en meget kraftig bombe, som lunten var faldet af. Læredrengene havde stået og smidt denne pakke mellem sig, uden at vide hvad den indeholdt, indtil der gik hul på den, og man kunne se alle disse mange små pakker, som indeholdt sprængstof, hvilket havde gjort dem godt hede om ørerne. Nu ventede man på sprængningskommandoen til at fjerne bomben. Havde den eksploderet, var bygningens mure faldet helt sammen, og det var nok også gået ud over omgivelserne.

Der forestod nu et stort oprydningsarbejde – både på det produktionsmæssige, men også på det kontormæssige felt. Til alt held var vore bogholderikasser indtakte, forstået på den måde, at alle kontokort blot var blevet svedet i kanten, men ellers hele og læselige. Men alligevel var der et stort rekonstruktionsarbejde af alle de papirer, der var brændt.

Der blev lejet nye lokaler i Ny Kongensgade og på Hovedgaden i Glostrup, og inden for få måneder var fabrikken i gang igen. Man havde aldrig haft et ordentligt lagerkartotek, så i Ny Kongensgade fik jeg bl.a. den opgave at opbygge et helt nyt lagerkartotek efter Kardex systemet. For fabrikken som helhed var det svært at opretholde en produktion, ikke fordi man manglede ordrer, men fordi man ikke kunne fremskaffe de nødvendige råvarer. Der var meget med kompensationsforretninger bl.a. med kabelfabrikkerne, hvor man for at indkøbe den nødvendige emaillerede kobbertråd måtte aflevere et tilsvarende antal kilo gammelt kobber, d.v.s. at vore repræsentanter på deres vej kongeriget rundt for at sælge radioapparater også opkøbte gl. kobbergryder, kedler og andre ting af kob-

ber. Men i det store og hele lykkedes tingene da – også fremstillingen af en batteridrevet transportabel radio med de gammeldags radiorør, som ellers var ude af produktion, men som var en lagervare hos grossisterne – kvaliteten var måske ikke lige så god som med de moderne stålrør, men dem kunne man ikke få.

Det bar hen mod en varm sommer 1944 – varm på mere end en måde. Omkring slutningen af juni og begyndelsen af juli begyndte strejkerne, der endte i Folkestrejken med alle dens uroligheder her og der og med lukning af vand og elforsyning.

Vi skulle begynde sommerferien først i juli, men da vi ikke kunne regne med de offentlige transportmidler, besluttede vi at cykle på landet, selvom jeg havde mine betænkeligheder ved den manøvre. Hvordan skulle jeg klare så lang en cykeltur som 100 kilometer? Joh, vi skal nok hjælpe dig, sagde mine brødre og vores ven Ib. Vi sætter en snor ind igennem din lygteholder og så trækker vi dig, to ad gangen. Da vi forlod København, var der meget stille i gaderne, idet alle sporvogne holdt stille, og der kun var gående og cyklende trafik.

Cykelturen lykkedes over al forventning for mit vedkommende, selvfølgelig holdt vi nogle hvil undervejs, men vi gjorde trods alt turen på en 5-6 timer, hvilket jeg synes var meget godt – med mig på slæb.

Hvor var det vidunderligt at komme op til stilheden på landet til den lille hytte »Græshytten«, som svoger Aage og Preben havde fået bygget på den strandgrund ved Ordrup Strand, som far havde købt i 1939. Sommeren var en god dansk sommer, og jeg følte mig fristet til at smide mit korset, nu var der gået ca. et år, siden lægen på Ortopædisk Hospital sagde til mig, at det kunne jeg roligt gøre. Det var underligt, men også befriende, jeg både cyklede og gik meget og havde det da rimeligt godt dermed. Vi var også på en længere tur fra fætter Gunnars sommerhus og ud til spidsen af Ordrup Næs – måske en tur på 6-7 timer. Set i bakspejlet forstår jeg ikke, at jeg kunne klare det; men jeg var også meget træt den næste dag.

Jeg havde besluttet, at jeg efter sommerferien ville begynde på Handelshøjskolen og læse til HD i regnskabvæsen, som måtte blive det,

der skulle være min vej frem i erhvervslivet. Straks efter ferien meldte jeg mig ind og begyndte så den fire-årige uddannelse på aftenskolen med fire aftener om ugen fra kl. 18 til kl. 21. Det var klart, at det ville blive hårdt for mig – både at klare det daglige arbejde og straks efter gå på skole – komme hjem ved 21-22-tiden og så bruge de sidste timer på at læse i bøgerne eller lave opgaver. Det var nok for ambitiøst af mig at tro, at jeg kunne klare den opgave, men på den anden side havde vi heller ingen penge, så det var ikke muligt for mig at holde fri fra arbejde og gå på dagskole. Fra Invalideretten var ingen hjælp at hente. De havde en gang for alle investeret i en kontoruddannnelse til mig og dermed basta.

Jeg begyndte den 1. september og mødte en af mine gamle lærere fra Købmandsskolen, Professor Humlum, som vi havde i erhvervsgeografi. Den første time, vi havde hos ham, begyndte ret så nedslående, idet han kiggede ud over klassen og sagde: »Hvor herligt at se så mange unge mennesker med tanken om, hvor få der er tilbage, når vi slutter eksamen!« Det var almindeligt kendt, at frafaldsprocenten til den uddannelse var oppe på en 70-80 procent. Jeg faldt også fra, men det var sygdommen, der slog mig ud.

Om sommeren – i august måned – fandt en lille episode sted, som gav et billede af den fortættede atmosfære, som København var i. Vi brødre havde været i Cirkus Schumann for at fejre min fødselsdag og på vejen hjem gennem gaderne blev vi pludselig holdt op af en tysk soldat, som gik foran os med sin pige. Han drejede rundt mod os med hævet pistol og ville vide, hvor mange klokken var »Wie viel Uhr ist es?« lød det, og i befippelse svarer Preben tilbage »eleven o'clock«. Det var ikke særligt rart at stå foran en pistolmunding med soldatens spiritusånde lige ind i vore ansigter. Hvor tilregnelig var han? – Vi var jo kommet ind i clearingmordenes tid. Men så viftede han med pistolen og gjorde tegn til os om at gå foran. Da vi kom hjem, fortalte mor, at hun havde været så urolig for os, hun var bange for, at vi var kommet ud for noget, så hun blev glad for at se os igen friske og uskadte.

I begyndelsen af 1945 blev jeg plaget af tiltagende sidesting i højre side, og de piller min læge ordinerede hjalp ikke. Efterhånden som

det blev værre hældede han til den anskuelse, at det nok havde noget med galdesten at gøre, så han indlagde mig på Rigshospitalet i slutningen af marts til undersøgelse af min galdeblære. Min indlæggelse var lige op til påske, og jeg lå på kirurgisk afdeling under professor Dahl Iversen. Røntgenbillederne var gode, ingen sten, ikke noget i vejen med galdeblæren, så da der kom stuegang, og det var professoren selv, spurgte jeg, om jeg så ikke lige så godt kunne få lov at komme hjem, hvilket var i orden. Da professoren stod og læste i min journal sagde han: »Engbirk, De skal ikke drikke mælk, De skal drikke øl!«, og så lagde han lige så stille journalen og gik. Bagefter undrede det mig, at man slet ikke interesserede sig for, hvorfra smerterne så kom – ej heller henviste mig til anden undersøgelse.

Så da mor og moster Dine kom for at besøge mig 1. påskedag, blev jeg udskrevet, og vi tog hjem; men på vej ud til sporvognen, mærkede jeg, at jeg nu gik meget dårligere – benene ville ikke rigtig bære mig – ikke lystre min hjerne. Da gik det op for mig, hvad der var galt, og hvor jeg nu skulle henvende mig. Jeg fik en aftale på Ortopædisk hospital, hvor det var den gamle Poul Guildal, der sad i spidsen for lægerne i den store konsultationsstue, som jeg var kommet ind i. Når jeg skriver »store«, var det fordi, der på gulvet var forskellige afmærkninger, som man skulle gå hen ad for at vise sine færdigheder eller mangel på samme. Poul Guildal var den læge, som jeg begyndte hos i 2-3- års alderen, jeg havde dog ingen erindring om ham; om han havde det om mig ved at læse i journalen, ved jeg ikke; men jeg kunne i hvert fald ikke gøre nogen af de øvelser, som han bad mig om, og jeg selv var glad for, at det lykkedes mig ikke at falde om på gulvet i mine fuldemandsagtige bevægelser.

Man kunne uvilkårligt komme til at tænke på Ludvig Holbergs »Jeppe på Bjerget«, hvor Jeppe er blevet så rigeligt beskænket hos Jacob Skomager og må tale dunder til sine ben. For mit indre øre lød det: »Vil I staae eller ei, I Carnalier?« – Mens overlægen i virkelighedens verden nøgternt konkluderede: »Det bliver nok nødvendigt med et længere gipsleje på Kysthospitalet på Refsnæs; nu skriver vi Dem en henvisning til Finsensinstituttet!«

Finsensinstituttet

Den 21. april 1945 blev jeg indlagt på Finsen efter flere ambulante konsultationer, og det første man gjorde var at tage en gibsafstøbning af ryggen, og denne afstøbning blev så monteret på en ramme af træ, så det hele kunne anbringes i midten af en seng. Jeg blev derefter stablet op med puder ved hoved og ben, og således anbragt skulle dette blive min stilling de næste 16 lange måneder. Det var ikke en stilling, som man umiddelbart vænnede sig til, men ved hjælp af sovepiller og smertestillende midler lettedes overgangen. Det, der blev sværest for mig, var at spise og drikke. Jeg måtte jo ikke rejse mig op, og jeg kunne ikke se, hvad der var på den bakke, der stod på et rullende sengebord, der blev kørt ind over brystet på mig. Til at begynde med famlede jeg mig frem, indtil jeg fik ideen med et barberspejl, som jeg kunne holde med venstre hånd og ved hjælp af det få et overblik over de forskellige ting på tallerkenen. Det værste var nok det at drikke. Jeg kunne ikke anvende et almindeligt glas eller en kop og måtte derfor anvende en tudekop, som ikke altid var særlig hygiejnisk.

Jeg kom til at ligge på en 3-sengs stue, hvor en af de andre patienter var meget syg. Han var bornholmer med en meget stærk accent, så det til tider kunne knibe for mig at forstå ham. Udadtil kunne han virke noget barsk, men i virkeligheden var han et dejligt menneske, selvom hans første henvendelse til mig lød noget i denne retning: »Joh, ham der lå i den seng før dig, han døde jo i den«. Han selv var meget syg og skreg i smerte, når han skulle have skiftet kateteret til sin blære. Vi lå kun på stue sammen i et par dage, så blev jeg flyttet over på en større stue, men jeg opretholdt forbindelsen med ham, også efter at jeg var flyttet fra Finsen til Kysthospitalet på Refsnæs, indtil et svar på mit sidste brev kom fra hans kone, som fortalte om hans død. Han kunne været blevet en god langtidsven.

Al behandling mod tb og dens følgevirkninger gik som tidligere beskrevet ud på langvarigt sengeleje, god kost, frisk luft, sollys eller kulbuelys og i egnede tilfælde parret med operation, når sygdommen var gået i ro. Når vi fik serveret vores morgenmad, var der ekstra ration af smør til hver, så vores morgenbrød kunne virkelig leve op til begrebet tandsmør. Nok var vi i det daglige som danskere plaget af alle mulige former for rationering, men vi lærte at spise smør. Det var vores egen råvare. Margarinen, som krævede råvareimport, gled ud.

Jeg havde fået lov til at have en batteridrevet transportabel radio med, som jeg havde fået til låns fra AJAX Radio, den var bestykket med stålrør og havde alle bølgeområderne og en fuldendt klang. Dens kvalitet lå langt over de erstatningsmodtagere, der i det daglige blev produceret på grundlag af nogle forældede radiorør. Dengang havde man ikke radio på vore hospitaler, ej heller fælles anlæg med høretelefoner. så jeg blev ombejlet, når jeg tilpas dæmpet lå og hørte B.B.C.s danske udsendelser fra London. På den måde gik det til, at jeg den 4. maj 1945 måske var den første på »Finsen«, der hørte om befrielsen af Danmark. Det var et herligt budskab at videre-bringe, og det vakte da også vild opstandelse af glæde på afdelingen parret med lettelsen over, at der nu ikke ville blive nogen afsluttende kampe med tyskerne i Danmark. Vi fik stearinlys på sengebordene, fik serveret varm chokolade eller cacao, hvor ellers så ingredienserne kom fra! – og småkager, og den vagthavende oversygeplejerske kom og delte glæden med os. Jeg lå også og ventede på, at Preben eller Poul skulle dukke op, jeg tænkte ikke på, at det kunne være umuligt i sådan en heksekedel som København udviklede sig til denne aften.

Da de kom dagen efter medbringende alle de nye aviser og fortalte, at de havde prøvet, men at de ikke kunne komme igennem, forstod jeg det bedre.
Forklaringen var, at nogle Hipofolk havde forskanset sig i en lejlighed på Strandboulevarden, som frihedskæmperne havde sat sig for at nedkæmpe – det var faktisk sådan, at jeg fra min seng kunne se kviste blive kappet over af skudsalver fra et maskingevær, så personalet blev betænkelig ved denne situation og ved tanken om even-

tuelle vildfarne kugler. De senge, der stod nærmest vinduerne ud mod Strandboulevarden blev rykket væk, og som ekstra sikkerhed blev der placeret madrasser i vinduerne. Men der skete heldigvis ikke noget. I det daglige blev vi kørt til kulbuelys efter en vis plan eller vi blev kørt på taget – op til frisk luft eller sol, hvis vejret var til det.

Det med den friske luft var nok så som så, da luften over København den gang var meget mere forurenet end i dag – af skorstensrøg, forårsaget af dårligt brændsel og ineffektiv rensning, så mange gange var vort sengetøj helt svinet til efter en sådan tur.

Jeg havde fået at vide, at jeg skulle overføres til K.p.R., d.v.s. Kysthospitalet på Refsnæs, som hørte ind under Finsen, og lå en 5-6 kilometer fra Kalundborg helt ned til stranden. Det var placeret her, fordi det var et af de steder, hvor der var flest solskinstimer i Danmark.

Når man inde på Finsen spurgte personalet om, hvad K.p.R. var for noget, lyste deres ansigt op i smil, og svaret var som regel: Det er et dejligt sted, som De kan glæde Dem til. Jeg havde svært ved at forestille mig, hvordan forholdene egentlig var; men i hvert fald lå Kalundborg godt 100 km fra København, hvilket i sig selv ville begrænse omfanget af besøgende. Nu var det sådan, at transporten til Refsnæs foregik med ambulance og af besparelseshensyn blev der kørt mindst muligt, så først, når der var to patienter, som skulle til Refsnæs – og omvendt to fra Refsnæs, der skulle til Finsen, så kørte man.

På den måde lå jeg godt en måned på Finsen indtil den 25. maj 1945, hvor det blev min tur til at komme afsted.

Min sidemand kendte jeg ikke noget til, og vi vekslede ikke mange ord på turen, helt reelt er jeg i dag i tvivl om, hvorvidt han i det hele taget var med på hele turen, eller han kun var med til Holbæk sygehus. De to Falck-folk talte heller ikke meget med os, udover at spørge, om vi lå godt og havde det godt nok. De holdt en pause i Svinninge, hvor de tilbød mig en kop kaffe, som jeg dog takkede nej til, så det meste jeg så på turen var loftet i ambulancen. Jeg kunne dog ved hjælp af mit spejl få enkelte glimt af byerne, som vi kørte

igennem, så jeg var så nogenlunde orienteret om, hvor langt vi var nået på vejen til Kalundborg.

Men tankerne gik på langfart. Jeg var stadig, omend ikke chokeret, så dog meget påvirket af den situation, jeg nu befandt mig i ved ikke at kunne gå mere. Som årene var gået, havde jeg vel om ikke helt accepteret det, så dog lært at leve med mit fysiske handicap, og jeg havde dog været i stand til både at gå, cykle, løbe, klatre i træer, spille fodbold med mine brødre, være med i mange forskellige aktiviteter, måske nok på et nedsat blus, i forhold til mine brødre og andre, men dog at være med, og jeg havde aldrig tænkt på, at jeg kunne få et tilbagefald, hvor benene ikke ville lystre mig. Far og mor og lægerne havde heller aldrig fortalt mig, at noget sådant kunne hænde.

Det var et sandt kalejdoskop af oplevelser og hændelser, der passerede for mit indre øje. I broget revue passerede hændelser og episoder igennem min hjerne. Som barn var vi en sommerdag på en strandtur til »Sanddobberne« sammen med andenlærer Weber Jensen og hans kone og deres børn, man badede og soppede, nød i det hele taget det sommerlige strandliv. Jeg var i korte bukser, men havde beholdt min skjorte på; fru Weber ville have, jeg skulle smide min skjorte for at få lidt sol på kroppen, men det ville jeg ikke. Jeg skammede mig, ville ikke være nøgen, jeg var jo ikke som de andre, følte på en måde, at det sidste klædningsstykke udgjorde en art beskyttelse. Medvirkende var måske også, at vi på vej fra ishuset til vores lille plads blandt alle enebærbuskene mødte en moder og hendes halvstore datter, hvor mit øre nåede at opfatte en ordveksling, hvor pigen sagde til sin moder: Hvor er det synd for den unge dreng, han havde sådant et dejligt smil.

En anden gang, hvor jeg i 15-16- års alderen ligger på græsplænen i Fårevejle sammen med min fætter Gunnar, taler vi om piger. Han havde allerede haft mange, men jeg gav udtryk for, at som min situation var, var det med piger nok noget, jeg måtte kigge i vejviseren efter. Sludder og vrøvl sagde han, du har selvfølgelig også din chance for at møde en pige. Det troede jeg ikke på; jeg vidste jo nok, hvad både piger og drenge lagde vægt på – krav, som jeg aldrig ville kunne opfylde.

Jeg tænkte også på turene til Ortopædisk Hospital, eller det nuværende Sahva, på hvor forskelligt de faldt ud, eftersom det var mor eller far, som ledsagede mig. Far var jeg altid tryg ved, medens mor havde en nervøsitet over sig, som forplantede sig til mig. Vi mødte ved disse konsultationer altid mange handicappede, også mange der havde det væsentligt dårligere end jeg, men hvorfor man skulle være taknemlig over det, sivede nok aldrig rigtigt ind i min hjerne. – En sønderjyllandstur på tre dage i 1935, hvor min skolekammerat Robert også var med, og hvor vi sov hos noget af hans familie. Vi var gået i seng, jeg havde beholdt mit korset på med skjorten ovenover som natskjorte. Jeg var ikke faldet i søvn, da min far kom ind for at se om vi sov. Han gik hen til min seng og stak fingrene indenfor min skjorte for at mærke, om jeg havde mit korset på, hvilket jo var tilfældet, jeg havde ikke kunnet lide at smide det i Roberts nærværelse. Far talte aldrig til mig om det, og den dag i dag undrer det mig meget, at han som lærer og med en vis indsigt i psykologi, aldrig gik ind i problematikken og forberedte mig på den tilværelse, som jeg ville komme til at føre, selvom han på så mange andre områder sloges for mig, det var som om, det var et problem, som jeg selv måtte løse – og nu lå jeg her på grund af en ung læge, der ikke vidste tilstrækkeligt om, hvad han havde med at gøre, og hvor han med sin diagnose og konklusion om at smide korsettet havde sendt mig ud på mit livs ørkenvandring. Så nu var jeg pludselig tilbage til alle min barndoms gibsbandager, kulbuelys og mors hånd, da jeg skulle lære at gå igen, men også til hendes kærlige tagen mig på skødet, når vi holdt mørkning, og hvor hun fortalte historier og sang for Poul og mig eller læste »Villy og onkel Hans« fra Familiejournalen, når lyset efter mørkningstimen blev tændt.

Så nærmede vi os Kalundborg og fortsatte ud ad kystvejen til K.p.R., hvor Falck-folkene afleverede mig til voksenafdelingen, afd. 6, på første sal til afdelingssygeplejerske fru Gosmann, som ønskede mig velkommen. Hun var en lille trivelig dame, mange gange med en cerut i hånden eller munden, som regel uden for tjenstetid, men også af og til, når hun sad ved sit lille bord ude på gangen og lavede papirarbejde.

Jeg kom til at ligge på en 4-sengs-stue, lige inden for døren til ven-

stre, overfor mig lå Erik (Bumbo), hvis fysiognomi jeg kendte inde fra »taget« på Finsen; han var hoftepatient. De to andre på stuen – placeret ved de to vinduer med udsigten udover Kalundborg Fjord med landtangen Asnæs i baggrunden – var på min venstre side Poul, ca. 28-30 år gammel – tjener af profession og til sidst Mac, som jeg mener arbejdede indenfor landbruget, og som var en 24-25 år gammel, men han var oppegående, så vi så ikke meget til ham på stuen udenfor de normale hviletider. Jeg selv var 22 år, og således blev »Bumbo« yngstemanden med sine 17-18 år. Han var i lære som blikkenslager og som sagt hoftepatient, med hofterne og det ene ben indkapslet i gibs. Vi kendte hinandens ansigter fra Finsen, men derudover havde vi ikke haft nogen kontakt, det skulle der blive rådet bod på i de kommende 1 1/2 – 2 år, hvor vi lå på stue sammen. Det var mig, der gav ham navnet Bumbo, han var en stor og flot fyr med øjne så store som..., hvormed han kunne fascinere alle pigerne, lige fra sygeplejeelever til gangpiger, og da der næsten altid var flere med samme fornavn, så mundede de små historier om episoder og rendez vous altid ud i navnet »Ellen« med den spørgende tilføjelse: »Hvad for en Ellen? 1 eller 2?, Nej, ikke den Ellen, måske blev det et helt tredie navn. Det var den sarkasme eller ironi, som lå bag, da jeg døbte ham elefanten Bumbo, der som den ensomme Ronkedor jagede i junglen. Han blev min bedste kammerat, og vi har da holdt forbindelsen ved lige i alle årene, der er gået, også i forbindelse med, at han senere fik en uddannelse som bandagist, og dermed kom til at stå for fremstillingen af korsetter til mig i de kommende mange år.

Overlæge Johs. Meyer udgjorde spidsen af hospitalsstaben, han var også overlæge på Finsen, dernæst var der en reservelæge, en kandidat, en sekretær, en plejemor, afdelingssygeplejersken, en første assistent og diverse sygeplejersker, elever, gangpiger og portører etc. Når jeg nævner alle, skyldes det den lille-verden, de kom til at udgøre for os, en verden, som man levede sig ind i, og som var helt vor egen. For selvom vi ikke var isoleret fra omverdenen, så var vi dog forhindret i at forlade denne lille verden indtil videre, og det var simpelthen nødvendigt at leve sig ind i den for at holde en sådan tilværelse ud i det lange løb. Blandt medpatienter blev man jo mødt med den holdning, at de første tre måneder er de værste, men du

skal hele tiden regne med at blive idømt tre måneder ad gangen, når du hver tredie måned kommer til statusundersøgelse.

Det ydre billede af hospitalet og dets omgivelser var for mig i begyndelsen temmelig begrænset med den vandrette stilling, som jeg indtog med forbud mod siddende stilling uden andres hjælp, hvad jeg naturligvis fik, når jeg en gang om ugen blev vasket på ryggen eller på varme sommerdage fik en afspritning, når jeg på grund af kløe fra sved og varme ikke kunne holde det ud længere; det var altid en lise i forbindelse med sengeredning at få en sådan kølig spritaftørring.

Men selvom mit billede af omgivelserne indenfor synsvidde blev mangedoblet med mit spejl, så måtte jeg dog erkende, at det var og blev et spejlbillede og tage højde for, at det virkelige billede var omvendt. Mit spejl var uundværligt for mig, navnlig ved indtagning af måltiderne.

Det var et krav fra hospitalets og overlægens side, at der altid skulle stå vinduer åbne på stuerne, mere eller mindre og næsten uanset, hvordan vejret var. Dette forårsagede en lille natlig konflikt på stuen få dage efter min ankomst.

Det var blæsevejr den nat, og det eneste vindue, der var åbent, stod og knagede på både hængsler og krog og lavede en larm, så jeg ikke kunne sove til trods for mine to sovepiller. Omgivelserne var uvante, og jeg havde endnu ikke vænnet mig til den specielle atmosfære på »Kysten«. Jeg ringede på nattevagten og bad om at få vinduet lukket på grund af støjen, hvilket hun også gjorde, der var ingen protester fra stuen. Fem minutter senere ringede min sidemand (tjeneren) og bad om at få lukket vinduet op igen, og nattevagten imødekom også denne anmodning. Ruskeriet og larmen fra vindue og storm fortsatte. Da der var gået 15-20 minutter, og jeg stadig ikke kunne falde hen, ringede jeg igen og bad nattevagten om at lukke det vindue, da det ikke kunne være meningen, at man skulle ligge og høre på al den larm i sådant et stormvejr. Hun lukkede atter vinduet og gik stille sin vej, men fem minutter efter var tjeneren der igen, og da nattevagten kom, overfusede han hende, ban-

dede og regerede og sagde, at hun jo godt vidste, at det var overlægens ordre, at vinduet skulle stå åbent, så hun havde bare at lukke det vindue op igen, hvilket skete – og jeg resignerede. Der var ingen af de andre, der havde hørt noget til den natlige episode. Vi talte heller ikke meget om det dagen efter, udover tjeneren der gentog sine natlige udgydelser, hvortil jeg blot svarede, at vi da selvfølgelig var enige med hensyn til den friske luft, men der kunne jo altså også være andre momenter inde i billedet, og vi fik jo i forvejen al den friske luft, som vi kunne indånde. Han blev ikke en person, som jeg talte meget med – endsige udvekslede tanker med. Hans måde at være på bar for meget præg af et sjofelt miljø. Man var tvangsindlagt til at lægge øre til hans grovkornede udgyldelser om alle sine pigescoringer og de slibrigheder de indeholdt; et slemt eksempel på det tyranni, der kan opstå, når flere patienter tvinges til at være sammen på en hospitalsstue. Heldigvis blev omtalte persons ophold på stuen ikke af lang varighed – men det er en anden historie.

Jeg havde bragt mine bøger til HD-studiet med mig, jeg ville forsøge at komme igennem dem, hvilket jeg fortalte overlægen, der også syntes at det var en god idé, at jeg brugte noget af min tid på dette, men han havde måske nok et lille glimt og forsorent smil i øjekrogen, da han sagde det. Der gik da heller ikke lang tid, førend jeg måtte erkende, at stoffet var for vanskeligt for mig. Uden manuduktion, parret med et eneværelse, gik det ikke. Det var jo også befrielsessommeren, vi tog hul på. Blandt medpatienterne var der en del, der var begavet med gode sangstemmer, så foruden almindeligt kortspil, blev der sunget meget på afd. 6 i den lettere og populære genre, såsom Katinka og Sorte Rudolf, og hvor man i teksterne byttede navne ud med navnene fra vore egne rækker og fra sygeplejerskernes, elevernes og gangpigernes rækker, hvilket gav anledning til megen lokal skæmt og morskab, men også til forargelse hos plejemoder, og andre ældre og stramtandede sygeplejersker på børneafdelingen, når sangudfoldelsen skete fra østaltanen, der vendte over mod børneafdelingen.

Men også soldatersange fra gode gamle Tipperary til de nye Over there og Jah! jah! yee-pee yee-pee jah! etc. var populære, og sidst-

nævnte blev altid lavet om til danske tekster som: »Du må få min sofacykel, når jeg dør« eller der kom »16 kasser øl til Kalundborg – men der blev ikke noget at dele for marinen tog det hele«. Sidstnævnte relaterer til, at en minestrygerflotille, der havde fast base i Kalundborg hver morgen tidlig gik på fast arbejde i vore farvande for at vende tilbage på slutningen af eftermiddagen, så Kalundborg Fjord blev i hver fald effektivt minestrøget den sommer efter krigen.

Der var tryk på de små fartøjer, når de med skumsprøjt om boven og kølvandsstribe kom sejlende forbi K.p.R., hvor jeg kunne se dem i mit spejl. Samme spejl viste mig også Kalundborg-Samsø-Aarhus færgen formiddag og eftermiddag, og præcis 20 minutter efter færgens forbipasseren, hørte vi brændingen efter kølvandsbølgen slå mod strandkanten. Med de altid åbentstående vinduer registrerede man alle lyde fra havet og forstranden. Sommeren 1945 var meget varm og solrig. Havde man om formiddagen været på østaltanen, så kunne man, hvis man havde lyst, komme på vestaltanen om eftermiddagen og også nyde lidt af aftensolen, men der kunne også være surt, hvis vejret var til blæst og regn.

Når man var langtidsindlagt på hospitalerne dengang, fik man besked om at søge invaliderente, og når den var bevilget fik man 20 kr. om måneden til småfornødenheder, såsom sæbe, tandpasta og tobak, medens resten af invaliderenten gik til betaling af hospitalsopholdet.

Mac, som var fjerdemanden på stuen, var som sagt oppegående, så vi så ikke meget til ham, han havde sine græsgange andetsteds, blandt andet nede på 5te, kvindeafdelingen, hvor han havde fattet kærlighed til en pige, en postmesterdatter, nede fra sydhavsøerne, hvor han også selv kom fra. Vi havde set hende nogle gange på stuen, når hun kom sammen med Mac i et eller andet ærinde efter at de havde været ude på spadseretur sammen.

Så en dag kom han og fortalte os, at han havde besluttet, at nu ville han have »et knald« med hende, og det skulle foregå på stuen, når nattevagten havde sagt god nat, og der var fred og ingen fare. Ingen af os sagde noget i den anledning, og fremgangsmåden han

ville benytte, ville være følgende: Ved sengetid – der var selvfølgelig en fast sengetid for oppegående, men i praksis var den mere eller mindre fleksibel – skulle frk. NN komme op til Mac for at bytte en bog, og når hun efter en 10 minutters tid skulle gå igen, ville han låse hende inde i sit klædeskab, indtil nattevagten havde været på stuen og ønsket os god nat, så slog befrielsestimen for hende.

Alt gik efter planen, nattevagten kom på sin runde, men bemærkede: Jeg synes ellers jeg så frk. NN fra femte gå herind, og jeg har da ikke set hende komme ud igen, hvortil Mac med et afvæbnende smil sagde. Ja, da er hun ikke her, som De selv kan se – hun gik iøvrigt med det samme! Ja, men så må jeg jo have været optaget på en anden stue, svarede nattevagten. Hun ønskede godnat og forlod stuen – hende ville vi ikke se mere til den nat, medmindre en af os fik brug for hendes assistance.

Ud kom pigen og forsvandt ned i kanen til Mac. Vi andre fortsatte med at læse eller høre radio, indtil vi lagde os til at sove og forsvandt i Morfeus' arme – jeg for mit vedkommende godt hjulpet på vej af mine to sovepiller. Alligevel vågnede jeg tidligt efter midnat ved en udefinerlig støj; for mig lød det nærmest som et skib i havsnød, hvor dækslasten havde revet sig løs og rutchede fra side til side, når den ikke dunkede ned i gulvet. Pludselig gik det op for mig, hvad der foregik, og jeg blev godt sur på Mac. Med slutspillet af deres gymnastiske udfoldelser og højdepunktet af deres ekstase, blev der stille på stuen, og jeg hørte døren gå, og pigen forsvandt uset ned på 5te afdeling, hvor hun kunne slumre videre i sin seng – med eller uden behagelige drømme.

Næste dag på stuen var det kun mig, der var sur, de to sloffer havde sovet som nogle stude og intet hørt. På etagen ovenover os lå »pigegangen«, hvor Mac også havde været på natligt besøg og ved beretningen om disse eskapader, var tjeneren blevet gjort så interesseret, så Mac lovede ham, at han nok skulle hjælpe ham op ad køkkentrappen. Han var stadig sengeliggende, men kunne bevæge sig ved hjælp af to krykstokke. Dagen for den aftalte ekskursion oprandt, og de to ungersvende begav sig ved midnatstide ud på deres lille eventyr, men der gik ikke så forfærdelig lang tid, før der blev

uro ude på gangen, døren gik op, og ind kom to slukørede fjolser, som måtte erkende, at det var gået galt – tjeneren havde fået lavet for meget støj med sine krykstokke, så pigerne havde alarmeret nattevagten, som sørgede for returneringen til stue 10.

Nattens balsamiske ro lagde sig over stuen – over to med en dårlig samvittighed – resultatet af deres naivitet og klodsede opførsel. Næste morgen kl. 7 stod afdelingssygeplejersken »Gossemor« ved de to casanova'ers senge: »Mine herrer, da De synes at befinde Dem godt ved at være oppegående og ikke at passe kuren, som De er indlagt for, må De hellere komme hjem. Stå op, klæd Dem på, tøm skabene, henvend Dem på kontoret til udskrivning og forsvind. Overlægen vil ikke se Dem mere!«

Kl. 8 var stuen ryddet, og da overlægen, populært kaldet overfar, kom på stuegang mellem 10 og 11, lå Bumbo og Lillebror som ensomme majestæter på stue 10 til en hel almindelig stuegang. Den forløb med vanlig udveksling af fraser som: Hvordan går det? Ja, der er jo nogle måneder endnu, til vi skal have lavet status, etc. Ikke et ord om nattens hændelser eller den halvtomme stue, end ikke en trækning i overfars ansigt røbede hans viden.

Efter stuegang kom Gossemor ind til os og sagde, at hun vidste endnu ikke, hvornår der kom nogle nye patienter, men hun vidste, at der i nær fremtid blev et par ledige pladser på stue 14, og så ville vi blive flyttet derind. Hun havde en vis næse for – så vidt muligt – at få placeret patienterne på en sådan måde, at deres kemi og mentalitet så nogenlunde passede sammen, og sådan nogle rokader lavede hun gerne, når der gaves mulighed for det. Medens jeg lå inde på Finsen, havde jeg fået fortalt historien om, hvordan patienter nede på K.p.R., når det var godt vejr, lå nede på stranden, helt ned til vandet i deres senge. Det skulle jeg opleve ca. en måned efter min ankomst. Da skulle vi fejre Skt. Hans aften, og der var tradition for, hvis vejret tillod det, at den blev holdt på stranden eller i hospitalsgården. Der blev taget bestik af vejret og de meteorologiske udsigter op til dagen. Alle var meget spændt på, om det blev det ene eller andet sted, eller helt aflyst. Skt. Hans aften 1945 og også 1946 blev faktisk fine sommeraftner på K.p.R.

Foran hospitalet ud mod fjorden var der en stor græsplæne, der endte i en vold ud mod selve strandsandet. Når vi i det daglige snakkede om at blive kørt på stranden, omfattede det ikke dette område, men et område helt ind imod hospitalsbygningen, hvor sengene stod på et flisebelagt område mellem nogle murede søjler, der bar den overliggende altan udfor 5te afdeling, som husede de kvindelige patienter.
Men på en sådan aften blev vi, mænd som kvinder, alle som havde lyst, og hvor der ikke var noget lægeforbud, kørt ud på denne plæne og stillet rundt om en tribune, hvor der foregik forskellig optræden i form af oplæsning, dans og musik, udført af lokale amatører og interesserede. Patienterne fik serveret kaffe og kage, og overlægen holdt båltalen, der i 1945 så kort efter befrielsen netop gav anledning til at tale om »de mørkets magter« i form af Gestapo og Hipo, som vi nu ved andres hjælp var blevet af med og kunne se lysere tider imøde.

Sådan en aften med bål, tale, sang og optræden af amatører var naturligvis en oplevelse for os patienter, og man glemte, at man overværede hele sceneriet fra en hospitalsseng. Det blev som regel sent, inden alle senge, efter sådan en fest, var kørt ind på stuerne igen.

Det var et stort og frivilligt arbejde, der blev udført af personalet på sådanne aftener til glæde for os patienter; kun portørerne fik en mindre symbolsk betaling fra patientforeningen. Joh, der var en patientforening ved navn »Håbet«, der var startet af en kvindelig patient i begyndelsen af 30erne, og hvor man i det daglige lavede håndarbejder, som så blev solgt på en årlig basar, hovedsagelig støttet af pårørende og lokalbefolkningen. På det tidspunkt, jeg opholdt mig på K.p.R. var denne forenings budget oppe på ca. 30.000 kr., et beløb, som kom ind ved at skrive tiggerbreve til forskellige firmaer, som bidrog med penge og varer, især strikkegarn, der af de kvindelige patienter blev forarbejdet til basaren og på den måde gav skillinger i kassen. Der var naturligvis en bestyrelse med formand, kasserer og menige medlemmer, og overlægen støttede også varmt denne forening, som han fandt var et samlingspunkt for patienterne, samtidig med at den gav dem noget beskæftigelse i det daglige under et langvarigt sygeleje. De indsamlede midler anvendtes til un-

derholdning for patienterne, såsom film og optræden af forskellige kunstnere. Vi havde også flere gange skuespillere fra Det kongeligeTeater, f.eks. Karen Berg, Albert Luther, Palle Huld og Elith Foss på besøg, og disse aftener blev som regel overværet af overlægen med familie, men der var også optræden af mere folkelig art af lokale amatører og oplæsere til glæde og adspredelse for os sengeliggende.

Man fejrede også patientforeningen »Håbet«s fødselsdag den 6. august. Den såkaldte 6th august-fest, der næsten altid kunne fejres på plænen foran hospitalet, når man var kommet ind i de lune augustaftener. Familien Schwarzbach fra Kalundborg bidrog gerne til disse aftener med underholdning – som de så ofte havde gjort i årenes løb.

Selvom jeg var kommet fra den ene side af Sjælland til den anden, måtte jeg ikke klage over manglende besøg. Preben kom næsten regelmæssigt hver 3. uge. En af gangene, hvor han kom sammen med frk. Sørensen fra kontoret, havde han et læse- og skrivebord med til mig, et der kunne spændes på sengen, så jeg i min vandrette stilling kunne få en mulighed for at skrive og for at fastholde en tung bog – opgaver, som ellers var umulige for mig at klare udover få minutter, men som nu blev mulige, da bordet kunne indstilles i alle vinkler og fastholde skriveblokken eller bogen. Det blev en stor lettelse for mig.

Under et af sine besøg sagde han henkastet til mig. »Iøvrigt så skylder jeg dig nogle penge; jeg har fået din løn af fru Mortensen det sidste halve år, men du skal nok få pengene igen«. Det er ligemeget, svarede jeg. Jeg har ikke noget at bruge dem til og ved ikke, om jeg nogensinde får det, så lad være med at spekulere over det! Selvfølgelig fik jeg mine penge igen, men rent øjeblikkeligt følte jeg, at han nok havde brugt dem på piger, for når han besøgte mig, havde han i tidens løb flere forskellige piger med. En af gangene var han åbenbart i svare kvaler med sig selv, for han betroede mig, at han var meget i tvivl om den pige, han kom sammen med p.t. – om hun var den rigtige, men nu havde han været i seng med hende flere gange, og hvad gør man så? Jeg husker, at jeg svarede ham: Fordi du har været

sammen med en pige, skal du da ikke gifte dig med hende, hvis du føler, at hun ikke er den rigtige; medmindre du har gjort hende gravid. Men han kom stadig med nye piger.

I de kommende måneder havde jeg også – foruden af mor – besøg af søskende, onkler og tanter, mostre, fætre og kusiner. Ja, en dag af så mange på een gang, at jeg havde gjort et notat om, at dette var næsten for meget, og så på en dag, hvor min vandladning var gået i stå. Det var næsten ikke til at holde ud, når man fik serveret den ene lattervækkende historie efter den anden, og man lå med en blære, som var ved at sprænges!

En dag fik jeg også et lille brev fra min mormor, hvori hun bl.a. skrev: »Jeg håber de gør, hvad de kan for at hjælpe dig, hvis der da er noget at gøre«. Jeg kunne ikke lide den eftersætning »hvis der da er noget at gøre«. Var det sådan familien så på mig, og havde jeg ikke andet at se frem til end at ligge på ryggen og kigge op i loftet. Bedre blev det heller ikke af, at overlæge Meyer ved den ugentlige stuegang nogle måneder senere, da han stod ved fodenden af min seng – kastede et kort blik i min journal – kiggede på mig og sagde: 5 måneder, det er sgu ikke noget i Deres regnskab, Engbirk. Hvorpå han kastede journalen ned på min seng, drejede omkring og gik ud af døren.

Mange år senere, efter at han var gået på pension og havde mistet sin kone, besøgte han min kone og mig i vort sommerhus på Refsnæs. Min kone havde telefoneret til ham og inviteret ham på middag, hvilket han takkede ja til, men sagde i samtalens løb: »Kan man vende derude?« Ja, svarede min kone, men det skal De ikke bekymre Dem om, min mand skal nok både hente og bringe Dem. Alt gik også godt, og da vi havde fået noget godt at spise og et glas rødvin til, gik samtalen livligt, og vor gamle overlæge så ud til at befinde sig godt hos os, og han sagde flere gange: »Hvor har vi det hyggeligt!« – Så da vi fik kaffen med en cognac til, syntes jeg godt, at jeg kunne fortælle ham historien om stuegangen for de mange år siden. »Sagde jeg virkelig det?«, svarede han, og så helt bestyrtet ud, han kunne ikke huske noget om det. Joh, det er rigtigt, svarede jeg, men det hænger måske sammen med, at det har været en anstrengende

dag for Dem. Vi havde i hvert fald en meget hyggelig middag og aften sammen med vores gamle overlæge, og vi kunne se og mærke på ham, at han glædede sig over at sidde her med et par gamle patienter, som det var gået så godt, at de havde kunnet skaffe sig en så dejlig plet som dette fritidsparadis på Refsnæs – lige op til fredet område og med en imponerende havudsigt.

Jeg var ikke direkte involveret i patientforeningen »Håbet«s arbejde, men var en af dem, der blev udset til at lave noget slavearbejde i form af tiggerbrevskrivning til forskellige firmaer med henblik på vores basar. Et af patientforeningens mål var bl.a. at få anskaffet radioapparater til stuerne, så hver stue havde sit apparat. Da jeg var i den heldige situation at have et par morbrødre, der begge var radiofabrikanter, mente jeg nok, at jeg kunne skaffe noget rabat på disse apparater, så jeg gik i gang med at skrive til mine onkler og fik også positive svar. Min ene onkel ville give os en 40% rabat, og så vidt jeg husker, anskaffede vi en 3-4 apparater i løbet af det næste halve år. Min anden onkel svarede, at man ikke ville ind på at sælge direkte til forbruger, det kunne skabe for mange komplikationer, men at han gerne ville forære mig et apparat, som jeg så kunne gøre med, hvad jeg ville. Jeg var glad for svarene, og min glæde blev endnu større den dag, hvor jeg fik tilsendt et stort flot radioapparat med magisk øje af nyeste model. Jeg udfærdigede et donorbrev til foreningen, hvor jeg forærede apparatet til »Håbet« med den ene betingelse, at radioen blev stående på min stue, så længe jeg var der.

Nogle måneder senere kom afdelingssygeplejersken »Gossemor« og fortalte Bumbo og mig, at nu blev der ledige pladser på stue 14, så vi ville blive flyttet derind. Der kom vi til at ligge sammen med Mads og Jacob. Mads var buntmager og i begyndelsen af tyverne, medens Jacob var en halv generation ældre end os andre, d.v.s. i sidste halvdel af fyrrerne. Han hed Axel Jacobsen og var forfatter, så Bumbo foreslog, at vi fremover skulle kalde vores stue for »Kulturens Højborg« Således blev det fremtidige navn: »Stue 14, Kulturens Højborg« – vi led ikke af mindreværdskomplekser. Vi faldt godt i hak med hinanden, hvilket også er nødvendigt, når man er så tæt på hinanden og skal være sammen i lang tid, uden at nogen vidste hvor længe. Mads havde noget med sin ene fod, og selvom han

skulle være sengeliggende, var han dog så mobil, at han kunne hoppe på det andet ben i lange kængurohop med flagrende natskjorte hen over gulvet til sit garderobeskab eller for at samle noget op fra gulvet til os andre, hvis sygeplejersken var for længe om at komme. Han blev også en slags kabeludlægger for stue 14, når der skulle etableres forbindelse til stue 11. Herom senere.

Aksel Jacobsen havde den samme sygdom som jeg, men han havde fået den i en meget senere alder, så hans ryg var ikke faldet sammen, og selve den tuberkuløse lidelse var gået i ro for mange år siden. Nok var han sengeliggende, men han var meget mobil i sin seng, kunne sidde op og skrive på maskine, ligge på siden etc. Hans problem var, at der var gået betændelse i de gamle fistelgange fra sygdommens start, en infektion af andre bakterier, som man ikke havde kunnet få bugt med, og som nu havde drillet i 18 år, hvor han var gået ind og ud af hospitalerne, hovedsagelig Finsen. Med krigens afslutning kom også Penicillinet til Danmark, og da der stadigvæk forskedes og skete en udvikling, havde overlægen bestemt, at nu skulle dette middel prøves på Aksel Jacobsen. Stoffet var hundedyrt, og det var slet ikke almindeligt udbredt som i dag. Man vidste godt, at det ikke var virksomt mod tuberkulosebakterien, men den 3-måneders kur, som nu blev indledt med Jacob havde hurtig virkning, og det blev et strålende resultat, som overlægen var meget stolt over, og Jacob meget glad og taknemlig for, nu kunne han endelig – efter de mange år – føle at han blev rask.

Aksel Jacobsen ernærede sig og sin kone ved skriverier. Han havde skrevet nogle teaterstykker, beregnet for amatørteatre på landet, og disse stykker cirkulerede hele tiden rundt om i landet og gav ham en løbende indtægt, men han skrev også sæsonprægede vers til provinsens aviser og Politiken. Hans største indtægtskilde var og blev nu nok lejlighedssange, som han havde en stor produktion af. På sin maskine skrev han selv stencilen, som han så sendte hjem til sin kone, der sørgede for mangfoldiggørelsen. Mangen en gang, hvor vi andre kom ind fra altanen eller op fra stranden, kunne han sige. Nå, medens I har ligget og spillet kort, har jeg skrevet to sange, de ligger dér sammen med kuvert og stencil, lige til at gå med posten kl. 16.

Fra patientforeningens side opfordrede man Jacob til at skrive en kendingssang for K.p.R., der kunne anvendes som fællessang ved fester og sammenkomster. Jacob skrev to, en der gik på melodien: »Den er fin med kompasset« og en på melodien: »Skamlingsbanken«, og så fik patienterne ellers lov til at stemme om, hvilken af de to, der skulle være K.p.R.'s faste sang og kendingsmelodi. Det blev sangen på melodien Skamlingsbanken, som vandt med et stort flertal bag sig, og efter min mening var det også langt den bedste, som også mest fyldestgørende afspejlede sind, tanker og virkelighed, selvom man kan indvende, at der var noget melodramatisk over den, så var også dette virkelighed. Den lød således:

»Kysten«s Pris

Mel.: Skamlingsbanken

Hist hvor fjorden synger sine bølgesange,
ligger der en stille lilleverden gemt,
hvor den travle hverdags hårde arbejdsklange
er en melodi, som man omtrent har glemt.
Rundt omkring i hospitalets hvide senge
ligger skæbner gemt til side for en stund,
og i sindet toner mindets spændte strenge:
Husker du dengang, du var rask og sund?

Virkeglade viljer tvunget er til hvile,
og med tålmod ser man tiden rinde hen;
men alligevel man har ej glemt at smile,
for i håbet har man fundet sig en ven.
Vent og se – en dag er tiden atter inde,
da igen du frejdig ud i livet går,
og da bli'r de stille dage til et minde,
som vil følge dig igennem livets år.

Selvom livet bragte os lidt savn og smerte,
det dog ingenlunde knækket har vort mod,
mange nye ting vi her på Kysten lærte,

hvis at læse livets lære vi forstod.
Vi har lært, at først når noget man har mistet,
kan man ret vurdere helt, hvad det var værd
– vi har lært, at selvom håbet synes bristet,
kan igen det skyde nye spirer her.

Derfor vil vi »Kysten«s stille verden prise,
vi for livet til den kommet er i gæld,
men det skjules skal dog ej i denne vise:
vi er gladest, når vi siger den farvel!
Lad da dette her en minderune være
om hver dag, som her svandt hen i sol og blæst,
»Kysten«s minder vil vi altid hos os bære
– men gid aldrig mer vi her skal være gæst.

Axel Jacobsen

Jacob fik megen ros for sangen og nr. to på melodien: Den er fin med kompasset var heller ikke ueffen, men i det lange løb alligevel uegnet – der var for meget ramasjang i den – en stemning, der ikke passede ind i livet på K.p.R.

De stående samtaleemner på K.p.R. var mad, kvinder, politik og religion i nævnte rækkefølge. Når man ligger så længe på hospital, som vi gjorde, kan det ikke undgås, at maden bliver det store diskussionsemne, og vi endte da også med på et tidspunkt at fremføre en skriftlig klage gennem patientforeningen til overlægen, hvor vi fremkom med vore synspunkter. Det korte af det lange i den sag var nok ensformigheden, og så massefremstillingen til flere hundrede personer, personalet inclusive. Det kunne jo aldrig blive, som når vor mor fremstillede den. I sandhedens interesse må det siges, at vi fik god mad, også med grøntsager og frugt, for til hospitalet var knyttet et gartneri og et lille landbrug med opdræt af egne grise. Man havde jo også behov for et sted at blive af med madrester fra køkkenet, så man kunne med landmanden sige: Det kommer igen, han gav sin so flæsk. Vi kunne i forårsmånederne mange gange opleve, at vores aftensmad i form af smørrebrød var garneret med nye spæde gulerødder, spinat etc. og i jordbærsæsonen med nyplukkede

jordbær. Om vinteren lå der gerne et æble fra egen frugtplantage på middagsbakken.

Der foregik slagtning en gang om måneden, og skrigene fra grisene forplantede sig op til vore stuer. Dette inspirerede Jacob til en sang ved en nytårsfest, hvor han skrev: Som grever vi lever – af grever (fedtegrever) og lever.

Det er klart, at der et sådant sted blev fortalt mange historier, både om nuværende og tidligere patienter og personale, ja, der var nok lidt af en mandehørm i lighed med den på en soldaterkaserne.

Der cirkulerede bl.a. nogle historier om en mand, der af profession var murer og gik under betegnelsen »Mureren«, han var pilskaldet, og hvis der var nogen, der kom for tæt på i deres udfritning om hans skaldethed, kunne han finde på at svare: »Hvorfor jeg er helt skaldet? – det skal jeg sige dig. Der var en gang, hvor jeg havde fået nogle ubudne gæster i mit dejlige sorte hår, og så købte jeg noget olie, for at udrydde dem, men det resulterede i, at de fik sådan en skidepine, at de rev alle mine hår op med rode, for at tørre sig i røven. Så var det spørgsmål besvaret!

Samme »Murer« sagde en gang under en stuegang til reservelægen: »Jeg har sgu sådan en kløe i kæppen, kan jeg ikke få noget for det?« Næh, det er jeg bange for, at vi ikke rigtigt kan hjælpe med, svarede reservelægen. Men mureren fortsatte. »Kan De ikke skaffe mig en luder inde fra Kalundborg?« Reservelægen smilede, medens plejemoder, der tilhørte Indre Mission, var ved at dåne. Det ligger vist uden for vort domæne, svarede reservelægen.

Denne historie ligger jo mange år før pornoens frigivelse og før den diskussion, der er ført og i dag føres om erotik indenfor handicapområdet. Men der er helt klart et problem og en længsel blandt patienter, der er »naglet« til sengen i flere år, og jeg kan ikke lade være med at citere et par vers fra Jacobs sang – Opus 2:

»For een ting er givet
to sider har livet

og også for »Kysten« jo gælder den lov
Men selvom man ligger
på ryggen og kigger
så kan man alligevel godt ha' det sjov
Som barnet i vuggen
man ta'r uden mukken
mod bagvask og pudren og puslen med bleer
man plejes og bades
forkæles og mades
af venlige, smilende, yndige feer«.

Nok klarede man selv den daglige hygiejne med tandbørstning, barbering, vask af hænder og ansigt, men for de, der ikke måtte rejse eller vende sig, og som var kapslet mere eller mindre inde i gibs, var der et problem med de nedre regioner. Jeg tror, der var sengevask over det hele een gang om måneden, hvor man samtidig fik skiftet sengetøj, det kunne selvfølgelig ske tiere alt efter behov. Som regel var det førsteassistenten og en sygeplejerske eller elev, to ad gangen, der stod for denne operation.

Ved en sådan afvaskning skete det »at flaget gik på hel stang«, og jeg husker at Bumbo fortalte mig, at engang, hvor flaget var strøget til tops for ham, sagde sygeplejsken til ham »Så nu kan De godt selv lege videre« Samme sygeplejerske, der gik under navnet frk. Hurup, hvilket var byen hun stammede fra, var en sød og frisk sygeplejerske og en varm sommerdag, hvor hun havde sprittet mig på ryggen og var i gang med den daglige eftermiddagssengeredning, pressede hun mig tilbage i rygskjoldet og dynerne med sine bryster, det var lidt af en overraskelse, men ganske behageligt, og jeg kom til at tænke på vittighedstegningen om den velskabte gymnasiepige, der skulle forklare en eller anden sag, og som begyndte med at sige: »Der er især to punkter, jeg vil fremhæve«, samtidig med at hendes to kugler var ved at bryde gennem skjorteblusen.

De fysiske tegn på lidt medfølelse (ikke medlidenhed) – forståelse – følelsen af, at man kunne lide een, var vel karrige, hvad de i sagens natur også måtte være på et hospital, men de var der, og når man ikke kunne få et rigtigt knus, kan man godt leve længe på sam-

menstødet med et par kvindelige attributter, der sad som de skulle, men nok lovede mere, end de kunne holde.

Blandt de tjenende ånder, sygeplejersker, elever og gangpiger, var der altid nogen, der var mere fremkommelige end andre; i almindelighed havde vi et frisprog og en omgangstone med de fleste, som gjorde, at vi i det daglige godt kunne tillade os at give den, der havde gjort os en tjeneste med at samle noget op fra gulvet, hente noget i vort garderobeskab o.lign., et venskabeligt klap bagi – uden at man af den grund blev beskyldt for sexchikane. Utroligt, at man i vore dages andedam i Danmark får en sådan diskussion, når man samtidig i TV kan se en højtstående statsleder som Jeltsin give en af sine sekretærer et venskabeligt kneb bagi. Godt muren faldt, så der også blev åbnet for menneskelige træk østfra.

Vi havde to piger, Vera og Inger, den sidste også kaldet »Numsegøjen«, Vera høj og mager, Inger, lille, men med en legemsdel, der lagde op til nævnte kæle/øgenavn. Disse to piger måtte stå model til megen udpræget mandeskæmt i tidens løb, men alt i gensidig godmodighed og et opmuntrende led i den lilleverden, hvor vi skulle overleve.
Dagene gik, de lignede hinanden, selvom vejret skiftede. Efteråret nærmede sig, snart var det diset med tunge lavthængende skyer, snart klar oktoberluft med en frisk til stormende kuling. Fjorden udenfor mit vindue, skiftede form og farve alt efter vejrliget. Jeg kunne ligge og følge det hele, blæstens buldren, mågernes skrigen, bølgerne, der kom rullende, brækkede over jagende videre som søuhyrer på jagt efter ukendt bytte. Tankerne havde frit løb i morgendæmringens skær. Der var dage med deprimerende tanker, andre med selvopholdelsesdriftens nødvendighed, dage med eventyrets skær, lysten til at gå på langfart, væk fra det hele. Billeder – spejlbilleder – tanker sat i gang af et simpelt barberspejl, der gengav Kalundborg Fjord, når den viste tænder i en oktoberstorm. Alene på stuen – lad bare vinduerne klapre – nu var det blevet til en lyd i harmoni med naturen og en selv, en lise for sjælen.

Bang, sagde det, døren sprang op og ind kom en af pigerne med middagsmaden. Så er det spisetid, Engbirk. Langfarten var forbi,

det prosaiske – det jordnære – i form af den nødvendige benzin til »tanken« indenfor rækkevidde. Hvor er det nu henne? Nå, dér! Det uundværlige barberspejl afslører middagsmaden på bakken foran mig. Stegt lever, en af hospitalets gode retter plus et æble. Velbekomme! fulgt af et Tak skal du ha', jeg håber også, der bliver noget til dig! Døren gik i – tankningen, påfyldningen kunne begynde – jeg var tilbage i de kolde kendsgerningers verden.

Den første tid – umiddelbart efter jeg var blevet lagt i gibslejet – fik jeg sovepiller, to stk. Aliprobinal, men selv med pillernes hjælp var det svært at sove, og mangen en nat gik med at høre på de andres snorken, dog også den hurdle blev forceret; som månederne gik, lærte jeg at klare mig med een pille – og gemte den anden i sengebordet.

Man kunne altid bede om og få en samtale med overlægen, hvis man havde behov for det, og da jeg havde svært ved at forlige mig med hans ord: »Det er sgu ikke noget i Deres regnskab med fem måneder«, bad jeg om en samtale med ham; men jeg fik ikke rigtigt noget ud af den, hvilket jeg også nok inderst inde heller ikke havde forventet. Han forklarede mig, at han ikke kunne sige, hvor lang tid, jeg skulle ligge i gibslejet, men han håbede, at trykket på nerverne ville lette så meget, at jeg igen kunne få normal følelse og bevægelighed i benene, i yderste fald ville han måske prøve ved en operation at gå ind og presse knoglerne lidt fra hinanden, men han var betænkelig ved en sådan. Da han kunne mærke på mig, at jeg måske havde lid til et sådant forsøg, kom det omgående fra ham: »Jeg kan sgu ikke rette Deres ryg ud igen, Engbirk« – som om jeg nogensinde havde forestillet mig noget i den retning!

Ved de kommende mange stuegange blev der ikke udvekslet mange ord ved min seng; men det traditionelle: Nå, Engbirk, hvordan går det? og et venligt smil fra øjenkrogene fik jeg dog altid, når overlægen lige så stille lagde min journal ned på sengen og gik videre. Bumbo sagde mange gange til mig: Du kan tro, at han tit går og tænker på dig, om han kan finde på noget, som han kan hjælpe dig med. Jeg følte det vel som et trøstens ord fra Bumbo's side, for jeg var vist nok den eneste, som der ikke var sat nogen grænse for – alle

andre havde »domme« på 3, 6 eller 9 måneder, hvor man kalkulerede med, at sygdommen var gået i ro, og så kunne man foretage en operation med indsætning af en »spange«, et benstykke, taget fra skinnebenet til forstærkning af det syge led, hvadenten det var hofte eller ryg.

Ved siden af mig lå Jacob og skrev – som altid travlt beskæftiget – han havde nu også den fordel, at han kunne sidde op i sengen. Hvad skriver du om? spurgte jeg, om solhvervstid, svarede han, vi nærmer os jo hastigt jul, så jeg skal se, om jeg kan få en af aviserne, Næstved Tidende eller Politiken til at optage dette stykke, som han rakte mig udkastet til. Det fik han, og da det bl.a. handler om ham selv og hans tanker et par år tilbage under et af hans mange ophold på Finsen, synes jeg også, at det passede fint ind i tidsskildringen fra Refsnæs, og jeg er hundrede procent sikker på, at han, hvis han havde levet i dag, ville have billiget og givet mig tilladelse til at gengive dette essay. Det lød således:

Mod Solhvervstid

Et sølvgråt, nænsomt lys indhyller de korte dage, ting og mennesker har uldne konturer. Alt er uden faste grænser, der er intet skel mellem den grå dag og den alt for lange aften, som allerede kommer listende lige efter middagstid. Vintersolhverv er nær.

På kirkegården har graveren allerede dækket gravene med grønne grankviste, og nu ligger de mange firkantede gravfelter, der hver for sig dækker over en eller flere gemte menneskeskæbner, og venter på vinterens komme.

Den elegiske stemning, der altid hviler over de dødes have, ligesom fortætter sig ind under jul. Stilheden er mere hjerteknugende, og atmosfæren er højtidsstemt. Her mellem den brudte søjle og den sørgende due, går tankerne deres egne veje. Tilbage til en tid, der var, men ikke er mere.

Vi gik i kreds om julens træ, hånd i hånd dannede vi en ring om glædens grønne symbol med de tændte lys, men ringen blev opløst, medens tiden gik. De glade stemmer tav for stedse, og de blanke øjnes lys blev slukket. Næste

gang manglede der et eller flere led i kæden, og når højtiden atter var over os, føltes savnet dobbelt tungt. Den gamle pilgrimssang tonede igen, men vemoden sneg sig ind mellem stroferne.

Dejlig er jorden, prægtig er Guds himmel!

Nu går vi her mellem de bortgangnes grave og føler hjertets fattigdom knuge sindet til forstemthed. Vi mærker gælden trykke. Den gæld, som vi ikke fik betalt, før gravens dør lukkede sig efter deres lydløse trin ind i det ukendte. Vi står tilbage midt i livets rigdom med tomme hænder og tunge sind. Mange af dem gik vel bort, før de endnu havde lært livets kunst og fattet dets mening, og nu går vi alene og famler mellem tavse grave. Tidens puls banker uregelmæssigt, den savner sundhedens takt. Usikkerhed og desillusion råder, og man konstaterer en nedslående mentalitetsforskydning i menneskeheden, der peger direkte tilbage til den mørke middelalder.

Forleden kunne man i aviserne læse et referat af en retshandling i Aarhus. En ung kvinde, en stikkerske, blev dømt fra livet og en tusindtallig menneskemængde var mødt frem for at overvære den makabre begivenhed og antagelig studere den dømtes reaktion i det øjeblik, domsmagten afsagde sin kendelse. Man puffedes og trængtes for at komme ind i retslokalet. Kvinder blev løftet ud af deres deres sko, og flere led korporlig overlast i kampen for en plads i parkettet. Dansk kultur og taktfølelse i det herrens år 1946 – ikke 1246. Man bliver forstemt. Er vi virkelig ikke nået videre i de 700 år. Det står slet til med respekten for livet og for døden. Man betragter åbenbart det hele som en spændende teaterforestilling og godter sig saligt over at være på den rette side af rampen.

Hvis det en dag blev bekendtgjort, at en forbryder ville blive flået levende på torvet, ville man være sikker på, at mænd, kvinder og børn i det givne øjeblik ville flokkes om åstedet for at komme begivenheden på så nært hold som muligt. Før vægrede man sig ved at tro det, nu ved man det. Fred på jorden, og i menneskene en god vilje!
Snart vil det gamle budskab atter lyde til menneskeheden. Må det blive modtaget i den gode viljes ånd! En decembermorgen for et

par år siden lå der 20 mænd, unge og ældre på et københavnsk hospitalssygestue. De mørke gardiner var endnu ikke fjernet fra vinduerne, og rummet lå i morgenens tunge halvmørke.

Man vidste, at der ville ske noget, noget usædvanligt. Alle var stille, lå og lyttede og ventede. Så hørtes der sang i det fjerne. Et sted nede på gangen tonede den frem. Lyse, klingre ungpigestemmer. Den steg, kom nærmere. Et svagt lysskær voksede i dørens firkant, hvorimod alles øjne var vendt. Santa Lucia – Santa Lucia. Den gamle italienske folkesang lød nu ganske nær ved. Skønt og enfoldigt og højtidsbåret. Så var det som himmelen åbnede sig. Der kom Luciabruden med sin krone af tændte lys, og hendes jomfruer med lys i hænderne. I lange hvide kjoler skred de ned gennem salen, syngende, som man tænkte sig, engle måtte kunne synge. Tyve par øjne duggedes. Rummet udvidede sig. Tiden stod stille. Den mørke verden udenfor med dens krig og umenneskelighed var glemt. Lyst og stilfærdigt klang de unge rene stemmer. Øjeblikkets skønhed var så betagende, at alle de, der lå i de hvide senge, fik en klump i halsen. Smerter og bekymringer var ikke mere til. En anden og renere verden havde et kort øjeblik åbnet sig for dem.

Længe efter, at den hvide skare var forsvundet, herskede der tavshed. Og da lyset blev tændt, fik mange travlt med at viske en forræderisk tåre fra øjenkrogen. Men livsviljen havde fået en ny impuls og bag den grå håbløshed skimtedes et lysende »måske«.

Snart breder vinteren sine hvide vinger ud over det danske landskab. Endnu råder de matgrønne og brune farver, men aftenhimmelens blåsorte skyer lader ane, at farverne kan slukkes når som helst.

Vi går mod solhvervstid

Og aftenvinden suser i de sorte piles grene,
bag skyer østerude blinker månens krumme kniv,
Vi vandrer frem ad vejen mellem
tavse bautastene

og skærmer med den hule hånd den
lyse flammes liv.
Kom vinter! lad os trykke dine kolde hvide hænder
Vi gør det med fortrøstning for ved
solhvervstid vi tænder
vort håb, vor tro
og de skal gro
til vished frem
mens julens kærter brænder

Axel Jacobsen

Jul og nytår på K.p.R.

Juleaften på K.p.R. begyndte med middagen kl. 12. Flæskesteg og Ris a la mande, og om eftermiddagen var der gudstjeneste ved præsten fra Raklev. Dørene ind til stuerne stod åbne, og der var orgelspil og prædiken på den lange gang, og bagefter kom præsten ind på stuerne og ønskede hver enkelt påtient en glædelig jul. Jeg mener, at jeg havde besøg af mor, Preben og Poul første juledag, og at de holdt juleaften hos min søster i Hørve som sædvanlig.

Alt i alt var en juleaften på K.p.R. ikke en højtid, man kunne mindes med glæde. Tolerancen overfor gudstjenesten på hospitalet var så lille, at man, kunne diskutere, om dørene fra stuerne ud til den store gang skulle stå åbne eller ej. Tilslutningen til begge synspunkter var vel nogenlunde lige stor, men diskussionen var i mine ører komplet latterlig; og så skulle man oven i købet høre på modstandernes banden og svovlen over de åbne døre. Så kunne man for sit indre øre høre sin fars stemme, når han sagde: »Hvor blev Guds jord et dejligt sted at bygge på, om broderfred var overalt at finde.«

Den præst, som prædikede, var nu heller ikke en type, der forstod at give et glædesbudskab videre til patienter med årelangt sygeleje foran sig, og præstens personlige håndtryk med ønsket om en glædelig jul forstærkede kun det indtryk. – Men som man siger, ingen kan forpligte sig ud over sine evner.

Nytårsaften var der en helt anden atmosfære over stedet; ikke fordi man kan drage sammenligninger mellem de to højtider. Men deres ydre rammer var helt forskellige. Patienterne samledes denne aften i salen på 5te afdeling. Sengene stod tæt, for at man skulle kunne være der allesammen, hvilket selvfølgelig gav en vis form for samhørighed. Traktementet var ikke overdådigt, vi fik en kop kaffe med

wienerbrød og småkager og senere var der bevilget en øl eller vand til hver og en bajersk pølse. Derudover var der optræden af amatører med musik og sang, og man fik da også hatte, serpentiner og forskellige former for skraller og tudehorn at lege med, så man nærmede sig en almindelig dansk nytårsaften, som den blev fejret rundt omkring, hvor et antal mennesker var sammen, og denne var den første nytårsaften efter befrielsen, hvilket også var med til at give en god stemning. Humøret var højt, selvom det var syge mennesker. Der var også almindelig rygetilladelse, så der måtte jo nogle vinduer op, og som tiden gik, blev der pjattet og pjanket, kastet med serpentiner og andet, afsunget viser og sange, i virkeligheden var vores liggende stilling den eneste forskel fra den måde nytåret blev fejret på i de danske hjem.

Det var kun enkelte patienter, der havde tilladelse til at sidde op i sengen i en ret vinkel, deriblandt en dame, som fra min liggende vinkel fyldte meget i landskabet, så meget, at man fik lyst til at smide serpentiner, sammenkrøllede papirkugler eller andet kasteskyts i hovedet på hende. Hun var sød og smilende, og da vi ikke lå ret langt fra hinanden, fik jeg også noget af mit kasteskyts retur med et venligt smil. Jeg tror, at langt de fleste patienter følte, at de havde haft en dejlig aften sammen, hvor man i nogle timer glemte, hvor man befandt sig og hvor man var taknemlig over den lilleverden, hvori vi befandt os: Kysthospitalet på Refsnæs, stedet, hvor i tidens løb et utal af mennesker havde hentet helbredelse for en af datidens alvorligste sygdomme, tuberkulosen. Men også et sted, hvor man følte, at man fra personalets side var omgivet af en atmosfære af hjemlig hygge, kærlig hjælpsomhed og bemærkelsesværdig tålmodighed.

Det var fast kutyme, at man kom til status hver tredie måned, hvor der blev taget blodprøver og røntgenbilleder, og man kom »en tur på hjørnet« til en nærmere lægeundersøgelse, hvor reservelægen residerede i det daglige, og overlægen ved forefaldende operationer. Resultatet af disse undersøgelser blev så kommenteret ved den førstkommende overlægestuegang. Dagen før en sådan stuegang kom alle røntgenbilledmapper og journaler op på afdelingen fra kontoret, hvor de lå på afdelingssygeplejerskens skrivebord i store

stabler. Det er klart, at nysgerrigheden blandt patienterne var stor efter at få et indblik i de oplysninger, som disse journaler og billeder gemte på. Der skulle jo gå mange år, førend man fik loven om aktindsigt m.v.; men det var ikke svært for os at få overtalt en nattevagt, især ikke når dette var en sygeplejeelev, til at lade os låne vore egne journaler og røntgenbilleder for et kort øjeblik. Vi vidste jo også, at disse dokumenter var grundlaget for den dom, man ville få ved den kommende stuegang, hvor over-lægen ville sige »Lad os nu se, om der skal gå tre måneder, seks måneder, eller mere«. Dommen lød som regel på tre måneder ad gangen. En indsigt af den art kunne både være af det gode og det onde. Jeg husker ikke meget af de kommentarer, der efter dette indblik kom fra stuekammeraterne, men jeg husker beskrivelserne og røntgenbillederne, og så det jo også ved selvsyn, hvorefter jeg sagde til mig selv: Henning, hvordan har du nogensinde kunnet klatre i træer, cykle, svinge dig i tovene i skolens gymnastiksal, deltage i leg og fodboldspil, ro i kajak, ting som jeg trods alt havde gjort i 8-10 år af min barndomstid på nedsat kraft. Her fik jeg en information, som jeg ikke kendte til, aldrig havde fået fortalt, godt kunne have været foruden, – og som igen satte mormors brev i relief. På overfladen og udadtil var jeg den samme Henning, men i mit indre rasede kampen, jeg gik i rette med Gud, hvad var meningen? Hvorfor havde jeg ikke fået lov til at dø som barn, når jeg bare kunne se en trøstesløs tilværelse i møde, som mere eller mindre lam.

Denne Jacobskamp fortsatte den hele nat, en ensidig argumentation, en tryglen om et svar, et tegn på, hvad der så skulle blive af mig, og kunne jeg ikke få dette, så lad mig i det mindste snart komme op og prøve at gå igen, så jeg henad vejen kan finde ud af, hvad hensigten og meningen med at holde mig i live har været. Min stærke koncentration – og ønsket om at holde min Gud fast til jeg fik en slags svar eller måske en følelse af nærvær i en velsignelse – afløstes af en følelse af stor fred – og jeg faldt i en dyb søvn. Næste morgen begyndte jeg at nedbringe mit arsenal af sovepiller, idet jeg hver morgen lod en del forsvinde ned i mit uringlas, indtil lageret var udryddet, og om aftenen ved medicinuddelingen sagde jeg, at jeg fremover godt kunne nøjes med een sovepille.

Ved et af min bror Prebens besøg i februar måned havde jeg formået ham til at medbringe et par mikrofoner og 15-20 m blykabel. Sagen var den, at jeg i et eller andet blad havde set en opskrift på, hvordan man ved hjælp af dette tilbehør og et par radioapparater let kunne lave et samtaleanlæg, således at vi blev i stand til at kommunikere med kvindeafdelingen, og stue 11, der lå lige neden under os. Mads på vores stue var formand for patientforeningen, og på stue 11 lå kasserersken, Elna Broager, iøvrigt den dame, som jeg ved nytårsfesten havde bombarderet med papirkugler.

Pigerne var med på spøgen, og det var jo herligt på den måde at kunne snakke sammen – lege Hvem-Hvad-Hvor etc., og da Mads og E. Broager var så nogenlunde mobile, fik de opgaven at etablere forbindelsen, når vi ville snakke sammen. Det foregik på den måde, at Mads med sine kængurospring hoppede henover gulvet til mit garderobeskab, tog mikrofonen og blykablet og proppede et par ledninger med bananstik ind på bagsiden af vor radio, hvorefter han hejsede kablet og en mikrofon ud af vinduet ned på altanen foran stue 11, hvor Elna Broager tog imod og sørgede for tilslutningen bag på deres radio. så havde vi et fint samtaleanlæg, som også blev gouteret af nattevagterne, når blot vi stoppede ved almindelig sengetids indtræden, d.v.s. når hun kom ind for sidste gang med rent vand, slukkede lyset og sagde godnat. Denne praksis blev overholdt officielt, men uofficielt fortsatte vi mange gange til kl. 23, alt efter humør og stemning, og så skete det, at nattevagten pludselig dukkede op, navnlig når det var »den gamle muskedonner«, et øgenavn, som vi havde givet hende. Hun var meget nævenyttig og kunne finde på at komme ind på stuen og sige: Jeg syntes jeg hørte stemmer, De har vel slukket for apparatet. Selvfølgelig, svarede vi næsten i kor. Men Mads havde sin helt specielle afværgeprocedure. Han krøb ned under lagenet med mikrofonen og lå på knæ og mumlede, hvorfor hun gik målbevidst over mod hans seng, hev lagenet af ham og udbrød, »Hvad laver De, mand?«. Jeg beder til Allah, svarede Mads, og De kan da ikke bare komme her og hive lagenet af mig, når jeg har vendt mig mod Mekka, for at bede min aftenbøn. Hun vrissede noget om, at han var en underlig en og forsvandt ud af døren. Hun havde hverken opfundet krudtet eller den dybe tallerken, så hende vedblev vi at have vore små skærmydsler med.

Men det var ikke bare Hvem-Hvad-Hvor spørgsmål det hele. Vi havde også en lille leg, som vi på stue 14 syntes var ret morsom. En af os begyndte at fortælle en historie, som så de næste skulle digte videre på, hvorefter bolden gik ned til stue 11, hvis nu det var muligt, at digte videre på samme historie. Da der altid var en hensigt og et mål fra vor side, blev det til en duel med idelige angreb og forsvarsattituder, men det bedste var næsten Axel Jacobsens kommentarer, rent en passant, kun for stue 14's ører, men det var jo også ham, der gav bolden op og holdt historierne i gang.

Når man i dag- over 50 år efter – kan mindes mange af disse episoder med glæde, viser det også lidt af den samhørighed og det livsmod, der kunne skabes indenfor den lilleverden, hvor vi befandt os på langvarig gæsteoptræden, et løft i ensformigheden frembragt alene ved hjælp af et primitivt samtaleanlæg – en forbindelse som varede ved, til Mads og Jacob rejste.

Patientforeningen arbejdede som altid støt og roligt på sine forskellige gebeter, og i anledning af den kommende 4. maj havde vi fået overlægens tilladelse til at afholde en lille festlighed med lidt lokal optræden og musik. Men det var også lykkedes os at få hans tilladelse til en pølsebod og en krostue med udskænkning af fadøl. Så med Mads som formand og »Kulturens Højborg« som ideens værksted blev der udarbejdet et lovende program, som også faldt i patienternes smag – gammel som ung. Mads' forældre var ansat i Illum, og via dem fik vi fat i forskelligt dekorationsmateriale, bl.a. kunstigt bøgeløv, så vi kunne lade opføre små haver á la Pileallé, en som en pølsebod, en som en krostue. Overalt var der pyntet op med bøgeløv og dannebrogsflag – også scenen for de optrædende. Ind imellem var der skilte med reklamer og fyndord, som f.eks. »Højt skum gør en fed kromand« o.lign.

For os, der ikke havde været med på gaderne den 4. maj året før, var her en slags erstatning i form af god underholdning med sang og musik og fællessange. Alene dette at have fået lov til at få pølser og fadøl og sodavand var en oplevelse, som markerede det særlige ved dagen fremfor den sædvanlige kaffe med wienerbrød. Da man til sidst sluttede af med at synge »Kystens Pris« følte alle, at det hav-

de været en usædvanlig dejlig aften. Det var en fest, som der blev talt længe om på K.p.R.

Ved en stuegang i begyndelsen af juni måned kom overlægen og sagde til mig, at han havde besluttet, at han ville lægge mig i stræk med begge ben – og muligvis også med hovedet, og samtidig ville han begynde at lægge små filtstykker i gibslejet, således at toppunktet af Gibus kom til at hvile på dette filt.

Ved med visse mellemrum at lægge nye filtstykker ovenpå hinanden håbede han at kunne presse knoglerne så meget fra hinanden, at dette, kombineret med trækket i benene, kunne lette trykket på nerverne til benene, så jeg igen kunne begynde at styre dem. Et sådant stræk bestod i, at begge ben blev viklet ind i et kraftigt bind, som gik fra skridtet ned om foden, hvor der til sidst var anbragt en krog til fastgørelse af noget snoreværk, som gik omkring nogle hjul, der var fastspændt på fodenden af sengen. I den anden ende af snorene var fastgjort nogle jernlodder. Hvor tunge de var, ved jeg ikke, men jeg fornemmede i hvert fald tydeligt trækket. Henover fodenden af sengen blev anbragt et stålbur, så benene lå frit. Til sidst kom lagen og dyne ovenpå. Disse bind blev jævnligt lagt om, for at strækket og trækket kunne være maksimalt. Der gik ikke lang tid, førend dette træk begyndte at udløse spasmer i benene, der kunne blive så kraftige, at snoreværket knækkede, og jernlodderne faldt til gulvet med et brag. Når det nogle gange indtraf om natten, vakte det vild opstandelse, idet det naturligvis vækkede hele stuen. Men om natten blev de ikke hængt op igen, det var klart, at det var ikke nattevagtens opgave.

Efterhånden som opbygningen af filtstykkerne i gibsskjoldet skred frem, begyndte det også at gøre ondt i ryggen, smerter som bare blev værre dag for dag, indtil jeg til sidst sagde, at nu kunne jeg altså ikke holde det ud længere. Der var da gået en måned, og overlægen besluttede at tage mig helt ud af gibsskjoldet, det føltes helt underligt at komme til at ligge på siden igen efter at have tilbragt et år og tre måneder på ryggen i gibsskjoldet. Da der var gået 14 dage, var der stadig ikke nogen ændring i benene, og overlægen sagde ved stuegangen, at der godt kunne gå tre måneder, førend man kunne

mærke nogen ændring, men jeg begyndte at komme op at sidde i en stol hver dag, til at begynde med i 10 minutter og derefter gradvis forøgelse af tiden hver dag. I løbet af godt en måned fik jeg en gangkurv med hjul, så jeg igen kunne lære at gå – for tredie gang i mit liv.

Jeg trænede meget på den lange gang, ind og ud af sygestuen og til opholdsstuen med bob- og billardspil, og da der var gået 14 dage, fik jeg to stokke og fik lov til at komme »på den lille bænketur«, d.v.s. fra hospitalet over til en bænk på den anden side af vejen. »Den store bænketur«, som gik igennem hospitalets anlæg op til den store købmand fik man ikke sådan straks bevilget, det var nok en tur på 4-500 m og meget attrået af patienterne, fordi det indebar, at man kunne få lov til at gå nogle længere ture, som ikke bare gik til den store købmand, men gav muligheder for at gå på opdagelse i omgivelserne, så jeg trænede flittigt, formiddag og eftermiddag og senere også enkelte aftenture.

Mens jeg genoptrænede mine gangfærdigheder, var Jacob og Mads blevet udskrevet, og Bumbo og jeg havde fået et par nye kontubernaler, Håk og Kiens.

Håk var en gammel K.p.R.-bekendt fra 1935, som kendte forholdene på »Kysten« ud og ind, så det var helt naturligt, at han gled ind som formand for patientforeningen, og blev Mads' afløser, hvilket passede ham udmærket, da han som oppegående havde lejlighed til at færdes på både 5. og 6. afdeling. Han har nu været min ven i mere end 50 år og kunne sikkert skrive en bedre beretning fra K.p.R. end jeg. Han havde sin helt egen måde at lave organiseret hygge på på stuen, men konkurrencen var heller ikke stor, når vi andre var mere immobile. Når han læste sin »Information«, (han var Dansk Samling mand), kunne han slå op i stort grin og sige: Nu skal I bare høre! Hvorefter han læste nogle sætninger op fra avisen, medens vi bare lå og måbede og kiggede på hinanden. Jamen, kan I da ikke se at..., og så kom en større udredning af en mellem linierne læst spidsfindig pointe – som regel i seksuel retning – hvilket gjorde, at han fra en medpatients side gik under betegnelsen: Ham med den seksuelt overeksponerede hjerne, hvilket måske nok var lige i overkanten.

Kiens var ærkekommunist, hvilket han ikke lagde skjul på, og dette førte til mange diskussioner, ham og mig imellem, da ingen af os hørte til typen, der gav køb på sine synspunkter. Men sådan en diskussion kunne godt ende med, at jeg sagde: Hold nu kæft, Kiens, jeg gider ikke mere, nu vil jeg sove – og det uden at vi af den grund blev uvenner. Senere i livet havde vi mange dejlige fisketure sammen, en sport, som vi begge gik op i. Desværre døde han for en del år siden, så han nåede aldrig at se »muren« falde og kommunismen gå i opløsning, men til syvende og sidst tror jeg heller ikke, at han var den kommunist, som han gav udtryk for.

En dag fik han held til at afsløre en lille hemmelighed jeg havde. Efterhånden som jeg var kommet til at gå bedre, tog jeg også nogle aftenture efter aftensmaden, når det var blevet mørkt, og jeg fik mange gange stillet spørgsmålet. Hvor skal du hen? Hvortil jeg svarede »Sønderjylland og to tårne«. »Hvad er det?« Det ved jeg ikke, svarede jeg. Men så en dag havde han lånt mit fotoalbum fra jeg var dreng, hvor jeg havde en hel del billeder fra en sønderjyllandstur, bl.a. et billede af Broager Kirke med de to tårne. Så næste gang jeg gik tur, og svaret var det samme, kom det promte, nu ved jeg, hvad »Sønderjylland og to tårne« er! Du skal ud at gå tur med fru Broager! Jeg smilede til ham, »rigtigt gættet, kammerat, men det var I også længe om at finde ud af«.

Jeg følte, at det nu var begyndt at gå fremad, omend vejen ville være lang som altid, så jeg prøvede at gå alt det jeg kunne overkomme, for selvfølgelig måtte jeg også hvile mig meget ind imellem. Storm og regnvejr kunne få mig til at blive inden døre, hvorimod frostvejr og et let snefald ingen hindring var. På sådan en dag lærte jeg turen til »Kinesertårnet« at kende. Det var gangpigerne Vera og Inger (Numsegøjen), der var mine ledsagere, og så naturligvis Håk, der var vejviser. Han kendte Refsnæs ud og ind. Han var en god vejviser, men han var også en lokker; når man begyndte at ytre tvivl om, hvorvidt man nu også kunne klare en tur, var han altid mand for at bagatellisere det og sagde: Selvfølgelig kan du det! Men min erfaring og indbyggede sunde fornuft måtte ofte sige stop – for vi skulle jo også hjem igen!

»Kinesertårnet« var ikke noget tårn, men en slags musikpavillon, der lå i en lille fyrrelund, som hørte ind under lokomotivførernes feriekoloni. Den lå i en passende afstand fra K.p.R., så den var et yndet mål for en spadseretur – af længde vel en tre gange den store bænketur.

»Sønderjylland og to tårne« var identisk med den dame, som jeg nytårsaften lå og kastede papirkugler i hovedet på. Efter aftensmaden kunne man drysse lidt om på stuerne for en snak eller et spil skak, men var vejret til det, kunne man også gå en lille tur, enten op forbi den »lille købmand« eller forbi villa Refsnæs, der var bolig for sygeplejersker, disse ture gik jeg flere gange med fru Broager, også fordi det var en asfalteret vej, det kompenserede for, at det også gik lidt op og ned ad bakke. Det hændte også, at vi en aften gik igennem anlægget op til den store landevej, hvor vi gik og sludrede under en høj og stjerneklar himmel, pjattede lidt, og fantaserede om, hvor rart det ville blive, når vi nu snart i løbet af nogle måneder ville blive udskrevet, så vi måske kunne mødes på en eller anden lille hybel til kaffe eller te.

Fru Broager, der stadig var kassererske for patientforeningen, hvor Håk var formand, havde et dejligt og venligt smilende ansigt med kønne øjne, rene sveskestene, som Bumbo udtrykte det, havde af og til ærinde op til 6. afd., og når hun passerede fru Gossmann ude på gangen, fik hun gerne et løftet blik over brillen og med et lille smil spørgsmålet: Hvem af mine drenge, skal De så have fat i? Man måtte jo pænt spørge, når man bevægede sig ind på en anden afdeling.

De fleste ture gik jeg alene i anlægget, som i dag er fredet område, og på sådan en tur fandt jeg en dag kirkegården, hvor der var mange grave, især slog det mig, der var mange børnegrave, hvor så mange koncentrerede sig om de samme år under Første Verdenskrig. Formodentlig hidrørende fra Den spanske Syge, hvilket viser, at man kunne dø af andet end tb på K.p.R. Der var også et par mindestene over tidligere overlæger, der havde tjent deres sporer på K.p.R., som blev grundlagt i 1875, og nåede at fejre sit 100-års jubilæum, inden det forsvandt i glemselens mørke og blev til den ruinhob, som i dag skæmmer kystvejen og afslører en Kalundborg Kom-

mune, som har savnet borgmestre med visioner til at finde anvendelse for de gamle bygninger på en enestående fin beliggenhed.

En aften med fuldmåne og en helt stille, blinkende Kalundborg Fjord i baggrunden var jeg også i dette område. En af DSB-færgerne var for udadgående – den lignede et helt lille juletræ med alle de tændte lys. Jeg kom uvilkårligt til at tænke på julen, og på hvor dejligt, det ville være at få lov til at komme hjem og fejre den i familiens skød. Stemningen greb mig, mens jeg nød dette sceneri, jeg følte mig i pagt med naturen, med universet og den Gud, der havde skabt det hele. Mit sind var fredfyldt og afslappet – jeg kunne gå igen.

Jeg fik ikke lov at komme hjem til jul, men jeg måtte godt få otte dages juleferie. Så jeg blev hentet af Preben, og vi fejrede alle jul og nytårsaften hos min søster og svoger i Hørve, hvor familien atter var samlet. Den 2. januar 1947 var jeg tilbage på K.p.R.

Det gamle ordsprog »Når dagene længes, vinteren strenges« viste sig endnu en gang at blive virkelighed, og vi fik en rigtig isvinter – selv Kalundborg Fjord frøs til, hvilket hører til sjældenhederne. Færgefarten blev indstillet, og der blev etableret postflyver mellem Samsø og Kalundborg, hvor flyveren landede på isen ved Houget.

Sne faldt der ikke meget af, så med forsigtighed fortsatte de dagligе spadsereture. En af dem blev uforglemmelig af to grunde: Håk, som »kom vidt omkring« havde også en dag været ude på isen – helt ude ved sejlrenden for Kalundborgfærgen. Han gav en malerisk beskrivelse af de store isskosser, som færgen havde presset op over kanten, hvor de nu lå som lange rande langs med sejlløbet, som imidlertid nu også var frosset til, efter at færgen havde måttet opgive kampen. Håk var jo til forskel fra os andre fuldt mobil – havde mange kræfter og var derfor udholdende – så en sådan oplevelse måtte vi også have, syntes han – fru Broager og jeg. Han skulle nok vise vej.

Jeg må indrømme, at jeg var betænkelig, men min eventyrlyst fik overtaget. Det lykkedes mig at få broddet mine stokke, d.v.s. udskif-

tet gummidupperne med nogle pigsøm, hvilket jeg selv gjorde – havde jeg åbenbaret hvorfor, var der hurtigt blevet sat en stopper for den tur.

Så næste eftermiddag efter kaffen vandrede fru Broager, Håk og jeg ud på isen, Det var godt nok en længere tur, længere end jeg havde regnet med. Men vi nåede helt derud, og det var en oplevelse, Hjemturen gik også godt, men alligevel sagde jeg til mig selv og til Håk bagefter, at vi var ikke rigtig kloge. Ganske vist havde det frosset hårdt i lange tider, men man kan komme ud for våger, hvor man mindst venter det. Vi var gået ud på isen uden nogen vidste det, og vi ville ikke have kunnet hjælpe os selv, hvis det uforudsete skulle ske – men når det som her endte godt, blev det vovelige til en slags krydderi på tilværelsen – en oplevelse man aldrig glemmer.

Vi nærmede os fastelavn, og ovre på børnehospitalet blev der i den anledning lavet forskellige arrangementer for børnene med udklædning af de oppegående og med sang og dans og chokoladedrikning. Håk syntes også, at vi fra voksenafdelingen skulle yde et bidrag til denne fest, så han foreslog, at han og jeg skulle klæde os ud som sygeplejersker og gå derover. Vi lånte noget tøj hos vore egne sygeplejersker, strømper, kjoler, forklæder og kapper, jå, sågar deres læbestift, iførte os munderingen, fik fat i bækken, toiletpapir, kost og andet udstyr, og så helt professionelle ud, da vi begyndte med at gå rundt på vor egen afdeling for at tilbyde vor assistance. Det fik vi megen spøg og skæmt ud af. Men da vi kom over i børnehospitalets festsal, vakte vi ligefrem furore blandt personalet, som ville have os med ud på dansegulvet. Jeg tror nok, at Håk dansede med, men det var mere end jeg kunne klare. Festligt var det. Vi fik ros og applaus fra sygeplejersker og læger for dette påfund. Den hele seance varede vel tre kvarter til en time, men jeg syntes, der var så meget fart over feltet, og jeg var selvfølgelig dødtræt, da jeg igen lå i min seng.

En lille uges tid senere, fik jeg lov at rejse hjem – med besked om at komme til kontrol på Finsen tre måneder senere. Det ville blive i løbet af maj måned. Ved udskrivningen fra K.p.R. begyndte jeg at få min fulde invalidepension igen, men jeg måtte ikke begynde at arbejde foreløbig, så da jeg ved kontrolbesøget på Finsen i maj måned,

fortalte overlægen, at jeg havde mulighed for at komme på landet, op i min moders sommerhus, syntes han det var en glimrende idé: Selvfølgelig skulle jeg gøre det, og så sås vi igen til efteråret! Godt tilfreds med den besked rejste jeg med mor op i sommerhuset til en sommer, som rent vejrmæssigt kom til at strække sig fra maj til helt ind i oktober – det blev alle tiders sommer.

Sejljollen »Puk«

Både Preben og jeg interesserede os for sejlsporten, og jeg havde i 1941 investeret i et byggesæt til en 10 kvadratmeter sænkekølsjolle, som det var meningen, at vi skulle bygge i fællesskab. På grund af fars død og opbruddet fra Fårevejle måtte dette projekt skrinlægges, så jeg fik en ven til at opbevare det indtil videre. Preben havde længe snakket om, at når jeg nu kom hjem og kunne være en del oppe i sommerhuset, så syntes han, at vi skulle se at få den jolle bygget færdig. Han havde derfor fået fat i byggesættet fra Fårevejle og var nu i gang ude på fabrikken i Glostrup med at få den færdiggjort.

I de år, hvor jeg havde været på hospitalet, havde AJAX Radio bygget ny fabrik i Glostrup. Her var Preben blevet værkfører for maskinværkstedet og værktøjsafdelingen. I forbindelse med hele byggeriet havde han fået forbindelse med en tømrersvend, som havde lovet ham at hjælpe med ved færdiggørelsen af »skibet«, der iøvrigt fik navnet »Puk«, og i løbet af foråret 47 kom op på grunden ved Ordrup strand, hvor den ved fælles hjælp blev kalfatret og malet og gjort klar til søsætning. Der var også fremstillet en transportvogn til »Puk«, så den kunne trækkes bagefter en bil fra sommerhuset ned til stranden.

Jeg lagde megen vægt på sikkerheden og havde fået Preben til at fremstille tre lufttanke i galvaniseret jernplade, så båden kunne holdes synkefri – en sikkerhed for mig når jeg sejlede alene i den, og hvis jeg skulle komme ud for et uheld af den ene eller anden art. Båden var alligevel så stor og tung, at den måtte ligge for svej i sit ankertov et stykke ude i vandet, hvilket gjorde det nødvendigt, at jeg skulle have en til at hente den ind til mig, når jeg ville ud at sejle. Men det klarede Marie for mig, hun var ung pige i huset hos min søster og var derfor tit i sommerhuset for at passe mine niecer. Hun

var en gæv pige fra Sejerø og aldrig bange for at give en hjælpende hånd. Naturligvis sejlede jeg mest med mine brødre, men jeg har også taget mange ture alene fra stranden og nydt en frisk brise på vejen ud til spidsen af Ordrup Næs.

Joh, jeg var glad for det »skiv«, men nu måtte jeg også se at komme i gang med at bestille noget igen, og selvom jeg kunne vende tilbage til AJAX Radio, så var det ikke lige det, der lå først for. Kræfterne var endnu for små til en strabadserende rejse til Glostrup, så da min søster og svoger i Hørve foreslog, at jeg kunne hjælpe dem med noget kontorarbejde i deres forretning – min svoger var el-installatør, og de havde en butik knyttet til forretningen – tog jeg glad imod tilbudet. De næste to-tre måneder passede jeg telefon, lavede lønningsregnskab for svende og lærlinge og andet almindeligt forekommende kontorarbejde, indimellem også noget butikssalg.

Hjemme i København igen begyndte jeg på nogle brevskolekurser i engelsk og tysk handelskorrespondance for at vedligeholde og videreudvikle de to sprog, som var mest fremherskende indenfor forretningsverdenen. En dag ringede min onkel T, min mors ældste broder, og spurgte, om jeg ikke havde lyst til at komme ind og hilse på ham på hans kontor på Gl. Kongevej, hvor han havde en fabrik, et mekanisk etablissement, hvor man også fabrikerede radioapparater, papirkondensatorer og elektrolytter.

Gennem min moder vidste min onkel naturligvis godt, at jeg var betænkelig ved at genoptage arbejdet på AJAX Radio på grund af den lange vej til Glostrup, men onkel fortalte mig, at hans indkøbschef godt kunne bruge noget assistance til at føre lagerkartoteket, som også hørte ind under hans domæne. Så han ville tilbyde mig en stilling som medhjælp for denne mand om formiddagen og betale mig 250 kr. om måneden, og når jeg så havde min invaliderente, mente han nok, at jeg skulle kunne klare mig. Jeg var taknemlig for hans tilbud og sagde ja tak til det. Jeg havde fået overlægens tilladelse til at begynde at arbejde den halve dag, og jeg var også begyndt at cykle igen, og cykelturen hjemmefra til Gl. Kongevej varede ikke meget mere end 5-10 minutter.

Aldrig så snart havde jeg anmeldt til Invalideforsikringsretten, at jeg var begyndt at arbejde den halve dag, før man inddrog min invalideren te; ikke engang et par måneders respit fik jeg, hvilket jeg følte mig meget utilpas ved, det var jo ikke sikkert, at jeg kunne klare det daglige arbejde, og så skulle jeg til at søge igen.

Med hensyn til det daglige arbejde og den foresatte indkøbschef havde jeg ingen problemer, men jeg syntes nok, at det var noget dødsygt arbejde, som jeg blev sat til. Der var i virkeligheden ikke noget ordentligt lagerkartotek, som omfattede alle varer til produktionen, endsige et ordentligt indkøbskartotek, alt for mange ting kørte på indkøbschefens gode hukommelse og de forhåndenværende søms princip.

Jeg bad om lov til at starte helt forfra for at få oprettet nogle ordentlige kartotekskort efter kardexprincippet, men det kunne jeg ikke få lov til, måske senere, men nu skulle vi lige have bragt det på plads – og det på plads, og så var der nogle skruer og møtrikker, der skulle sorteres. Månederne gik, og det for mig intetsigende arbejde fortsatte, indtil det hele brat endte.

En dag, hvor indkøbschefen var sygemeldt, ringede min onkel og spurgte til en eller anden bestemt ting, som vi havde i ordre ude i byen. Umiddelbart kendte jeg ikke noget til sagen, hvorfor jeg svarede i overensstemmelse hermed, men jeg skulle se, om jeg kunne finde ud af det og så give ham besked. Efter at have gennemgået det skriftlige materiale, som jeg havde til rådighed uden at kunne finde noget, der kunne være et svar på det stillede spørgsmål, ringede jeg over til onkel med dette negative svar, hvorefter jeg fik en skideballe, og røret blev lagt på.
Samme aften skrev jeg min opsigelse til firmaet og lagde den ind på onkels kontor næste morgen, inden han var ankommet til kontoret. Inderst inde forventede jeg vel, at onkel nok ville kalde mig ind på sit kontor og sige: Hør, Henning, hvad er det her for noget, samtidig med at han havde givet mig en forklaring på den umotiverede skideballe; men det skete ikke, og da jeg heller ikke selv ville spørge ham om sagen, så forblev den uoplyst, men det lærte mig noget om mennesker, og i dag er jeg næsten sikker på, at den reelle bag-

grund for den skideballe kan føres tilbage til min foresatte, indkøbschefen, som nok hellere har set min hæl end min tå og ikke er veget tilbage for at misrekommandere mig. Dette var for mig en uvant situation, og det er altid ubehageligt at opleve noget, man ikke kan give nogen forklaring på, men må putte tingene ind under familiestædighed, også for mit eget vedkommende. I familien talte man meget om »Tækkemandssyndromet«. »Tækkemanden« var min tipoldefader på mødrene side, en mand, jeg aldrig har kendt, men historierne om ham refererede altid til en vis form for dumstædighed, så deraf begrebet.

Tilbage til Ajax A/S i Glostrup

Nogle måneder senere tog jeg ud til AJAX Radio i Glostrup, talte med prokuristen fru Mortensen og min onkel A og fortalte, at jeg godt ville begynde at arbejde den halve dag, hvis det havde deres interesse. Transportproblemet mente jeg selv at have løst ved at cykle til Hovedbanegården, tage toget til Glostrup, hvor Preben hentede mig i sin bil, og så kørte han mig tilbage til stationen, så jeg kunne tage toget hjem. Onkel begyndte at snakke om, at jeg i virkeligheden skulle have min egen lille bil at køre i, så det måtte vi se, om vi ikke kunne finde en løsning på. Da fru Mortensen og jeg fulgtes ud fra onkels kontor, sagde hun til mig. Den bil kan De godt glemme alt om, Engbirk, vi har ikke en jante at købe for; og da hun senere gav mig en stabel kreditor-fakturaer til kontrol og bogføring, sagde hun til mig, her er regninger for 200-300.000 kroner, som forlængst er forfaldne, men De får kun 10.000 kr. på giro at disponere over til betaling af alle de små og irriterende regninger. Det forslog selvfølgelig som en skrædder i helvede.

Små fire år havde jeg nu været væk fra AJAX Radio; men lidt efter lidt gik det op for mig, hvad der var i vejen, hvad årsagen var til, at det hele kørte så dårligt, som det gjorde. Man havde simpelthen forbygget sig på den nye fabrik, der var projekteret og anlagt under en højkonjunktur lige efter krigen, hvor navnlig eksporten til Tyrkiet boomede. Da så recessionen indenfor radiobranchen satte ind i 48-49, var man dårligt rustet til at tage et sådant tilbageslag, når ordreindgangen svigtede både på hjemmemarkedet og eksporten. Der var også satset mange penge på et nyt produkt, en såkaldt wire-recorder, en telegrafon efter Valdemar Poulsens gl. recept, men i en moderniseret udgave efter amerikansk model.
Fremstillingen af produktionsværktøjerne haltede bagud, så det færdige produkt blev forsinket. Der var således ingen lid til, at det-

te produkt kunne redde AJAX Radio, og med sommerens slutning i 1949 var det sket med firmaet. Det trådte i likvidation, og vi fik alle vor opsigelse.

Onkel havde også et andet firma, Zefyr Radio A/S, som havde været hvilende igennem flere år, men som nu blev aktivt igen, idet onkel gennem dette firma købte produktionsværktøjerne til wire recorderen af likvidationsboet, for at firmaet Zefyr Radio A/S i fremtiden kunne stå for produktionen og salget af dette nye produkt; men først måtte vi efter krav fra Aktieselskabsregisteret igennem en likvidation af det gamle Zefyr Radio og etableringen af et nyt Zefyr Radio A/S af 1949. Vores revisor sagde, at for at spare penge, syntes han jeg skulle være likvidator. »Det kan De sagtens klare, Engbirk, og jeg skal nok lave regnskabet«. Så dér fik jeg en ny rolle at spille, men det voldte mig ikke nogen problemer.

Der skulle også lejes nogle produktionslokaler, og fremfor alt skulle der fremskaffes noget produktionsmaskineri. Gennem en tidligere værktøjsmagerlærling på AJAX Radio, som var kammerat til Preben, fik vi forbindelse til Hagstrøms Harmonikafabrik, hvor han nu var ansat. Han vidste, at de var interesseret i at leje deres maskinværksted ud, da det kneb med at opretholde produktionen af harmonikaer i Danmark. så vi lejede lokaler og maskinværksted af Hagstrøm med forkøbsret på maskinerne.

Onkel havde lovet min bror Preben, at han skulle stå for dette firma, og at det fremover skulle være hans, men da det også som værktøjs- og maskinfabrik skulle arbejde for andre, var det bedst, at det blev et selvstændigt selskab med eget navn. Det kom til at hedde Værktøjsfabrikken Fortuna A/S, med en startkapital på 10.000 kr., som i første omgang blev indbetalt af onkel med senere regulering for øje, hvor Preben skulle have aktiemajoriteten på 60%.

Etableringen af dette selskab og udarbejdelsen af vedtægter blev også min opgave, og jeg var glad for at kunne få det igennem det offentlige system uden de store falbelader, men nok lidt skuffet over, at der ikke var en plads i bestyrelsen til ham, som var far til ideerne og lavede alt papirarbejdet, (og så kom tanken, ja, men du ligger

måske på ryggen igen om et halvt år, og den tanke kunne andre jo også have).

Vi havde nogle produktionslokaler på Teklavej på Nørrebro, hvor samlingen af wire recorderen fandt sted, og efter at de forskellige »børnesygdomme« var overstået, begyndte produktionen at rulle – det kneb dog at kunne følge med salget, så lokalerne på Teklavej blev hurtigt for små, hvorfor Zefyr Radio også lejede nogle større lokaler af Hagstrøm A/S på Amager, samtidig med at Fortuna A/S fik ændret sin lejekontrakt på maskiner til en købekontrakt.

Zefyr var også begyndt at få en eksport igang, bl.a. til Kina via et Hong Kong firma, så de første 3-4 år af 50erne voksede produktionen støt, og man begyndte også at producere en tape recorder. Alt dette gjorde, at vi efterhånden var blevet en del mennesker, og det kontormæssige, som jeg stod for, måtte også udvides med et par halvdags damer til aflastning for mig, der erkendte, at arbejdet var begyndt at brede sig ind over både lørdage og søndage, hvilket selvfølgelig ikke harmonerede meget med min tilladelse til at arbejde den halve dag.

I 1952 var jeg blevet gift med »Sønderjylland og to tårne«, og vi havde fået en moderne to et halvt værelses lejlighed på Frederiksberg, vel noget af det dyreste byggeri på den tid i København, men vi klarede det ved at leje et værelse ud, og ved at Elna havde noget butiksarbejde forskellige steder.

I 1954 fik jeg kørekort til bil med henblik på senere selv at få råd til en bil, som naturligvis skulle specialindrettes til mig, men jeg kunne med lodder og trisser og opstabling af puder godt klare at køre Prebens bil eller firmaets lille varevogn, så jeg fandt da forskellige lejligheder, hvor jeg kunne udnytte mit nye kørekort.

Et halvt års ophold på K.p.R. i 1956

I begyndelsen af halvtredserne begyndte jeg at blive plaget af hovedsmerter, som især koncentrerede sig om tænderne og kæben, men til trods for talrige tandlægebesøg – også på Tandlægehøjskolen – operation af en cyste ved ganespalten og konsultering af diverse nervelæger, fik man aldrig stillet en diagnose, der kunne give en forklaring på smerterne, som jeg da heller aldrig er sluppet af med.

I dag, de mange år efter, har jeg vel selv en teori om, at de nok hænger sammen med den defekte rygsøjle og de mange anspændte stillinger, som hovedet følgelig kommer til at sidde i – den teori er jeg nok alene om. Men den ved bedst hvor skoen trykker, som har den på. Naturligvis drøftede jeg det med overlæge Meyer på Finsen, hvor jeg stadig gik til kontrol. Han rådede mig til at tage et halvt år på Refsnæs for at rekreere mig, hvorfor jeg aftalte med onkel, at jeg sagde min stilling op og fulgte overlægens råd.

Det var underligt at vende tilbage til K.p.R. igen, knap ni år efter, at jeg havde forladt det, og med slutningslinien fra Jacobs sang »Kystens Pris« in mente: »men gid aldrig mer, vi her skal være gæst«.

Ikke desto mindre var jeg her, og så måtte vi se, hvad der kunne komme ud af det. Det lettede heller ikke på stemningen at blive mindet om den nok så bekendte sætning mellem patienter indbyrdes på Finsen: »En gang Finsen, altid Finsen«, som naturligvis relaterer til den kendsgerning, at der var mange patienter, som var gengangere, eller som havde tilbagefald, som det så smukt hed.
Med de nye midler mod tb, som man fik i hænde, blev Finsens rolle udspillet i den gammeldags forstand – men man gjorde sig gældende på et andet felt, nemlig Kræftens Bekæmpelse.

Under mit ophold gennemgik jeg nogle undersøgelser på Kalundborg sygehus, hvor man fandt ud af, at jeg havde en noget lang tyktarm, men som overlægen sagde: Det har man jo lov til at have! Og så var der sår ved tolvfingertarmen, men det var så lidt, at man ikke ville gøre noget ved det. Mange år senere havde det udviklet sig til et blødende mavesår, som en aften fik mig til at kollapse.

Som gammel kending på K.p.R. varede det ikke længe, førend jeg var involveret i patientforeningens arbejde og måtte overtage formandsposten, da denne var blevet ledig på grund af hjemrejse. så jeg havde i det daglige flere ting at gøre med hensyn til arrangementer, bl.a. en udflugt for oppegående patienter, den gik til det skønne Odsherred med kaffe på hotel Strandlyst.

Blandt de oppegående patienter fik jeg en god ven, Thorkil, som jeg havde mange diskussioner og meningsudvekslinger med. Han hørte til de unge danske mænd, der i befrielsessommerens euforiske atmosfære havde meldt sig under de engelske faner – havde fået en soldateruddannelse – og var blevet sendt til Egypten. Dernede havde han desværre pådraget sig en lungetuberkulose, og jeg mener også at kunne huske, at hans rygsøjle var blevet angrebet, men uden de deformiteter, som mange spondylitis patienter blev ramt af.

Han var i hvert fald vaccineret mod »den engelske syge«, som mange her i landet påstodes at lide af, når man forfægtede sympati for England og dets optræden i verdenspolitikken. Nej, England var og blev en kræmmernation, hævdede Thorkil, og med mit forsvar for de modsatte synspunkter fik vi os ind imellem nogle verbale bråvallaslag, men vi var lige gode venner af den grund og respekterede hinandens synspunkter, og vi vidste jo også begge to, at intet i denne verden er enten sort eller hvidt, men et miks af mange ingredienser.

Dagene var ofte lange og ensformige på K.p.R. denne gang, og jeg følte intuitivt, at Thorkil havde det på samme måde, han virkede tit depressiv, og også jeg trængte til lidt opmuntring, så da jeg erfarede, at der blandt portørerne var en, der lejede en folkevogn ud uden fører, spurgte jeg ham en dag, om han også ville leje den ud til en patient, hvilket han ikke havde noget imod, når vi blot gik stille med

dørene. Så jeg lejede den for en eftermiddagstur og inviterede Thorkil med på turen. Nu var det sådan, at Folkevognen var en af de bilmodeller, hvor jeg lettest kunne stables op med puder – og puder manglede vi jo ikke på K.p.R. så jeg fik indrettet førersædet, kom til at sidde fint, havde frit udsyn over kørebanen og kunne uden besvær nå pedalerne, så jeg opfyldte førerbevisets politimæssige krav, og førerbeviset havde jeg naturligvis på mig. Turen kunne begynde. Officielt havde vi fået lov til at tage bussen til Kalundborg, men naturligvis var der en af sygeplejerskerne, der vidste, at vi var ude at køre en tur.

I Kalundborgs omegn er der ikke særlig meget at se på, og Thorkil var ukendt på egnen, men jeg vidste, at der ikke var overvældende langt til et stykke enestående natur, nemlig Vesterlyng ved Havnsø. Vi tog vejen over Kaldred og Føllenslev. Rent tidsmæssigt havde jeg regnet ud, at det nok kom til at passe nogenlunde med, at vi kunne være tilbage i god tid til aftensmaden, så ingen kom til at savne os. Thorkil var meget betaget af turen, og vi nød begge de små veje og landskabet med dets beplantning af enebærbuske og lyng og ikke mindst fuglelivet og stilheden, da vi holdt stille ved det store vådområde med Nexelø i baggrunden.

Naturligvis var vi også ude at gå – indsnuse den friske luft og fornemme lyset og lydene. Det var en herlig forårsdag med sol, drivende skyer og en let brise. Vi tog os tid til en medbragt kop kaffe og en smøg, medens vi nød den enestående natur. Vel hjemkommen fra turen og efter aflevering af bilen var vi enige om, at vi havde haft en dejlig dag, ingen havde savnet os, og vi var en oplevelse rigere.
Da jeg også under opholdet på K.p.R. fik tilsendt følgesedler fra Preben til udskrivning af fakturaer fra Værktøjsfabrikken Fortuna A/S, havde jeg i det daglige min tid besat. Rent smertemæssigt havde jeg det dog ikke bedre. Man prøvede at give mig Ketogan tabletter, men dem blev jeg svimmel af, så de blev hurtigt seponeret. Jeg fik også nogle afslappende meget varme fyrrenålebade – op til 38-39 grader, hvad der gjorde mig meget træt, og som også krævede megen hvile bagefter. Disse bade var på en vis måde meget behagelige, men de hjalp ikke på smerterne, så jeg havde på fornemmelsen, at dem måtte jeg lære at leve med.

Der var nu gået godt fem måneder, og jeg begyndte at tale med lægen om at blive udskrevet, hvilket han ikke syntes var nogen god idé, i hvert fald mente han, at jeg skulle blive der sommeren over, det ville jeg have godt af. Jeg insisterede imidlertid på mit og blev udskrevet i slutningen af juni. Da havde jeg været der i knap et halvt år, men gennem de mange telefonsamtaler, som jeg havde med bror Preben, vidste jeg også, at han savnede mig i det daglige og gerne ville have, at jeg snart kom tilbage. Det var også sådan, at Fortuna A/S efterhånden havde fået en hel del mere at lave for andre, så Preben sagde flere gange til mig, at han havde fundet ud af, hvordan jeg kunne få min egen bil at køre i, når jeg kom hjem. Desuden vidste jeg, at der lå mindst et halvt års arbejde og ventede på mig med hensyn til lønninger og almindeligt bogholderi.

På K.p.R. var der en gammel kroketbane, som ikke havde været i brug i årevis. Det var synd! Jeg fandt de gamle remedier frem igen, og på de vejrmæssigt gode dage blev der nu spillet en del kroket af de oppegående patienter – hvilket resulterede i, at den dag, hvor jeg forlod K.p.R., – blev hentet af Preben i bil – da dannede mine kammerater spalier med deres kroketkøller, så det blev en helt flot afsked, der varmede om hjertet efter et halvt års arbejde for patientforeningen.

Fortuna A/S

Jeg fik lov til at køre Prebens bil, og såsnart vi var kommet ud af Kalundborg, satte jeg farten op, jeg syntes ikke, at jeg kunne komme hurtigt nok hjem igen – hjem til Elna og vores egen lejlighed.

Tilbage i de vante folder igen, havde jeg til at begynde med nok at gøre med at afvikle alt det arbejde, der lå og ventede på mig, men det daglige skulle også passes, så der ikke igen blev sådan en ophobning. Samtidig havde jeg besked på så vidt muligt ikke at arbejde mere end den halve dag, og i hvert fald sørge for at få et hvil midt på dagen, hvor jeg kunne komme til at ligge ned. Preben havde derfor sørget for, at jeg fik lov til at disponere over et omklædningsrum, som stod ubenyttet hen. Her fik jeg opstillet en gammel divan, som jeg havde glæde af de næste mange år i min daglige hviletid fra 12.30 til 13.30. At samme divan også var til glæde for andre, fik jeg en dag at vide af Preben, som fortalte mig, at rengøringsdamen hos ejeren Hagstrøm A/S og kontormanden samme sted benyttede den under deres morgenbolleleg – ak ja, den enes nød, de andres glæde!

Jeg ved ikke hvor længe ordningen med invalidebil har eksisteret, men jeg hørte i hvert fald om den i 1956, og i slutningen af samme år indsendte jeg ansøgning til Invalideforsikringsretten om en sådan bil og fik min bevilling ca. et halvt år senere. Jeg fik halv fritagelse for registreringsafgiften, sådan var reglerne dengang. Jeg var glad – meget glad – og kunne ikke hurtigt nok komme ud at købe ny bil. Det blev en Ford, forløberen for Ford Anglia – Reg. nr. A 120676, knaldgul – gik under betegnelsen: Det gule lyn. Det var et vendepunkt i mit liv – en stor aflastning i det daglige. Jeg har altid lige siden sagt, og vist også tidligere nævnt i denne beretning, at af materielle goder her i livet er min bil den, jeg nødigst vil mi-

ste. Jeg kan godt undvære alt andet, bare jeg må få lov at beholde min seng og min bil, så meget betyder den for mig, så meget har den lettet min tilværelse. Den har gjort mig fri og uafhængig af andre, den har med sin specialindretning af sædet gjort, at jeg sidder godt, hviler godt, ting som jeg slet ikke kan opnå, når jeg sidder i en anden bil, hvilket jeg ind imellem har været nødt til for en kort bemærkning.

Jeg har haft adskillige biler i mit liv, og aldrig er glæden ved det hjælpemiddel blevet forringet – tværtimod er den blevet større og større, som årene er gået, for i dag er den endnu mere uundværlig – både for mig og min kone, som må gå med rollator. Men ved bilens hjælp klarer vi meget, ved bilens hjælp får vi stadig oplevelser og glæder. Det andre kan klare med apostlenes heste, klarer vi med bilens heste, ja, vi havde slet ikke nogen heste, hvis vi ikke havde bilens. Og dér, hvor bilens heste fylder for meget, må vi sende et bud – på apostlenes heste.

Jeg har ikke været forskånet for uheld, ej heller for alvorligere uheld, men som ved et mirakel er jeg sluppet igennem dem uden fysiske mén, til trods for at bilerne nogen gange har lignet nogle skrotbunker. Jeg er glad for at kunne sige, at hovedparten af mine biluheld/ulykker er blevet tilskrevet modparten, som værende den skyldige part, men beskæmmet over, at jeg selv bærer skylden for eet uheld, hvor en tanketorsk nær kunne have forårsaget en alvorlig ulykke.

Jeg havde i den grad engageret mig i en radioudsendelse, at jeg glemte tid og sted – glemte, at jeg kørte på en motorvej under reparation i een lang kø med 40-50 km hastighed. Vores kørebane var godt nok afmærket med den gule stribe, men det var før den tid, hvor man også begyndte at afmærke med omvendte kræmmerhuse el. lign. forsynet med reflekstorskilte. Da radioudsendelsen var forbi, og jeg syntes det gik for langsomt – her bagved en stor lastvogn, der sneglede sig afsted på en motorvej, hvor jeg sad med længslen efter sommerlandet i kroppen – trak jeg ud i overhalingsbanen. Elna reagerede og sagde: Det kan du da ikke, Henning! Men jeg var ude i det, vejen svingede i en bue til højre, og så langt jeg kunne se,

var der ikke nogen modgående trafik. Der var kun de tre lastvognstog, der lå foran mig, og jeg fortsatte overhalingen. Så dukkede der pludselig et par lygter op i vejsvinget. Jeg syntes ikke jeg kunne nå at falde tilbage, men trak så langt til højre, som jeg fandt forsvarligt og vurderede, at der måtte være plads til være plads til os begge, hvis den modkørende også trak lidt til højre, men det gjorde han ikke, så vi fik begge vore venstresider på bilerne ødelagt, men vi tabte ikke herredømmet over dem, og der blev ikke nogen personskade. Jeg fandt det fuldt forståeligt, at modparten skældte mig ud for en idiot, for det var jo mig, der var på gale veje. Ved den lejlighed røg min statistik. De færdselsuheld, jeg gennem 25 års kørsel havde været blandet ind i, havde jeg hidtil kunnet klare frisag i med hensyn til skyldspørgsmålet. Men jeg lærte også, at man skal være varsom med, hvad man engagerer sig i, når man kører bil. Jeg hører til dem, der holder på, at biltelefon kun må anvendes under en parkering. Det er altfor farligt i den tætte trafik vi har – både i og udenfor byerne.

En dag ringede min yngste bror Poul til mig, han var på daværende tidspunkt ingeniør på en specialfabrik for rørfittings på Frederiksberg, hvor man manglede lidt arbejdskraft til at lave det ugentlige lønningsregnskab. Han spurgte, om det var noget for mig med sådan et par halve dage til at klare dette, hvilket jeg bejaede, da jeg efterhånden var kommet til bunds i arbejdet på Fortuna A/S.

Hvor længe jeg var på Kong Georgsvej, husker jeg ikke, men Fortuna A/S havde efterhånden også fået udvidet sin kundekreds, og i takt med det voksede mit arbejde dér selvfølgelig også på alle leder og kanter. Zefyr Radio og dermed også onkel var flyttet til Helsingør. Lokalerne på Øresundsvej var blevet for store og dyre, da produktonen af wire- og tape recordere på grund af svigtende salg, var kommet så langt ned, at det efterhånden nærmede sig et nulpunkt. Til erstatning for denne produktion var Zefyr Radio slået ind på at producere havelamper og lignende og havde også skiftet navn.

Selvom Preben og jeg og onkel på grund af udviklingen var kommet på afstand af hinanden, var det dog stadig sådan, at Fortuna A/S lavede arbejde for Zefyr Radio og havde gjort det, lige til man rejste, så der lå en pæn stak følgesedler, som aldrig var blevet faktu-

reret til Zefyr Radio, og når jeg ind imellem manglede penge til ugelønninger og sagde til Preben: Hvad med de gamle følgesedler, skal vi ikke have dem faktureret? Så slog han det hen, det ville han ikke. Han ville gerne være med til, at man hjalp onkel, selvom det også af og til kneb for os selv, men det var trods alt følgesedler, der beløb sig til et ikke ubetydeligt beløb for udført arbejde og levering af materialer, som aldrig var blevet faktureret til modtageren.

I slutningen af halvtredserne opstod der et problem for Fortuna A/S, idet Preben ved starten af firmaet havde lovet vores nære og dygtige medarbejder, Henry Visser, at han skulle få aktier i firmaet, når vi var kommet godt i gang. Henry var Prebens gamle lærekammerat, og den som havde formidlet kontakten til Hagstrøm Harmonikafabrik, vedr. leje af maskiner og lokaler, og nu ville han gerne have det løfte opfyldt, og selvfølgelig skulle han have det.

Nu var det sådan, at man i familieejede selskaber tog det ret uformelt, når der skulle afholdes generalforsamlinger. Hvad enten det var den årlige ordinære generalforsamling eller en generalforsamling af anden årsag, så var det den, der havde aktiemajoriteten, der bestemte, hvad der kom til at stå i generalforsamlingsprotokollen, og da det altid var mig, der skrev disse referater, så indhentede jeg mine oplysninger hos onkel, når det gjaldt Zefyr Radio, og hos Preben, når det gjaldt Fortuna A/S, og dette havde aldrig i årenes løb givet anledning til nogen kontroverser, og ret beset var det jo også onkel selv, der havde lært mig fremgangsmåden. Generalforsamlingsreferaterne blev da også altid underskrivet af de valgte bestyrelsesmedlemmer.

Da Henry Visser kom med sit aktieønske, sagde jeg til Preben. Der er ingen problemer i en aktieudvidelse, men det er nødvendigt, at du taler med onkel om det, selvom du har 60% af aktiekapitalen. Der skal også udfærdiges anmeldelse til Aktieselskabsregisteret, og den skal underskrives af bestyrelsesmedlemmerne på de forskellige papirer, så du må tage et møde med onkel.

Det gjorde Preben så, hvorefter han kom tilbage og sagde til mig: Jeg har talt med onkel om aktieudvidelsen, så du kan godt lave den

generalforsamling og udfærdige papirerne, hvilket jeg gjorde, og Preben sørgede for underskrifter fra bestyrelsen på alle papirer og i protokollen. Jeg var ikke medlem af bestyrelsen! Aktieudvidelsen foregik ad to gange i 1958 og 1960; men hvad der er gået galt i kommunikationen mellem Preben og onkel ved jeg ikke, men tre år efter siger onkel pludselig til Preben, at han mente, det var en sag, der skulle snakkes mere om. Om det var fordi Preben ikke havde orienteret sin fætter, står hen i det uvisse, men Preben mente kun at have et forhold til onkel, idet de øvrige bestyrelsesmedlemmer kun var staffage, og med onkel mente han også, at sagen var i orden efter deres møde. Men alt dette udviklede sig faktisk til en sag på revisor- og sagførerplan, der blev forligt ved, at Preben købte mindretallets aktier for et ret højt beløb, hvilket hans sagfører frarådede og sagde, at det behøvede han ikke at gøre. Jeg prøvede via revisoren at blande mig, men fik en klar tilkendegivelse af, at man ikke ønskede, at jeg deltog i møderne, hvor det som sagt endte med, at Preben betalte den pris for aktierne, som man forlangte – af familiemæssige årsager – selvom den var helt urealistisk. Jeg fik aldrig den fulde information af Preben om disse møder, men det er klart, at da jeg igennem mor erfarede, at onkel til hende havde udtalt, at Preben kunne han godt lide, men Henning kunne han ikke med, da gjorde det mig ondt.

Jeg kom aldrig til at tale med onkel om det, men på hans gamle dage besøgte Elna og jeg dem jævnligt på Odinshøj i Ålsgårde, når vi tog omvejen over Helsingør til Refsnæs, og vi havde altid nogle hyggelige timer sammen. Og da onkel fyldte firs år, var alle vi tre brødre oppe for at ønske ham tillykke ved en hyggelig formiddagskomsammen.

40 års og 25 års jubilæum samt epilog

Min bror Preben døde i 1991, men forinden havde vi i 1990 fejret Fortuna A/S' 40 års jubilæum, ligesom vi i 1964 efter indbydelse af min bror Poul havde været med til at starte hans firma, en elektroteknisk fabrik, som nåede at have 25-års jubilæum, inden den gled over på andre hænder, og hvor vi gennem mange år arbejdede sammen, Poul og Preben på hver deres tekniske felt og med mig i midten til styring af det kontormæssige i de to firmaer som bogholder og regnskabschef.

Som tidligere omtalt var den offentlige sektor lukket land for mig – her gaves ingen mulighed for at skaffe sig en levevej. Det blev den private sektor, alias min familie, som skaffede mig brød på bordet og mange goder hen ad livets vej, men det blev heller ikke nået uden hårdt arbejde. Ved tanken om den offentlige sektor kan jeg ikke lade være med at mindes linien i admiralens vise i »Pinafore«: »Stå aldrig til søs, lad de andre stå, du får stribevis af kors og bånd og stjerner på«. Men jeg stod til søs, og fik naturligvis ingen kors og stjerner på, men jeg tog måske også munden for fuld ved at kalde min bog »Alle odds imod« – jeg havde jo også et odd, som ikke var imod, men som havde svært ved at få lov at slå igennem alle dem, der var imod. Jeg havde et hoved, der kunne fungere så nogenlunde.

Men om hvad jeg er og var, da siger jeg med Hans Hartvig Seedorff: »Lad andre fælde dom«.

Jeg selv er i dag taknemmelig for, at jeg havde en familie, først og fremmest mine forældre og søskende, men også onkel A, onkel T og moster D, og ikke mindst min egen stædighed, måske min flig af tækkemandssyndromet, til at hjælpe mig på livets vej og derved medvirkende til de stjernestunder, som også faldt på vejen.

Jeg accepterede aldrig mit handicap, og jeg mener iøvrigt ikke, man skal acceptere et handicap, man skal lære at leve med det. Der er så mange uretfærdigheder i den verden, vi lever i og er omgivet af. Har man lært at leve med sit handicap, kan man også få lov til at opleve gyldne stunder, hvor man helt har glemt, at man har det.

Til de gyldne stunder hører først og fremmest ferieture med familien, hvad enten det har været indland eller udland, men også mine fisketure med Kiens og mine egne alene langs Kongstrup Klinter, hører til stjernestunderne, der lyser op i et otium. Men fremfor alt lyser Refsnæs op, der hvor Elna og jeg påny og denne gang i fællesskab mødte naturen på Refsnæs, og hvor vi sammen byggede det fristed »Stenten«, som overlæge Meyer nåede at se, og hvorom et nært familiemedlem engang sagde, at vi dér fungerede som to små rangerlokomotiver, der omend svage alligevel flyttede togstammer, eller det der svarede dertil, og skabte vores eget lille paradis på en skøn plet af Danmarks natur.

Med erhvervelsen af denne plet og udviklingen der fulgte, var en gammel barndomsdrøm gået i opfyldelse. I barndomshjemmet i skolen i Fårevejle hang der i vor spisestue et billede bag gyngestolen ved vindueshjørnet ud mod kirkevejen. Det forestillede en havudsigt fra et hus, hvor der står to damer på en veranda og ser ud over det glitrende hav – i modlyset ser man de mørke silhuetter af et par bjælker, der understøtter tagudhænget. Det billede fascinerede mig meget som barn, og jeg ønskede at jeg engang selv måtte få en sådan udsigt. Dette ønske var gået i opfyldelse med vort hus »Stenten« på Refsnæs. A propos navnet – mange ved i dag ikke, hvad ordet betyder. For mig er den oprindelige mening – en overgang i et stendige mellem to marker – med vores beliggenhed og udsigt transformeret om til at dække overgangen mellem himmel, jord og hav i en slags overført betydning – det skal altid hedde »Stenten«. Jeg har elsket naturen fra barnsben af – årstidernes skiften – vekselvirkningen mellem det blide og det barske, men selvfølgelig også måttet erkende, at jeg ikke havde den fysik, der skulle til for at komme i nærkontakt med den. Men mange ting kan nydes på afstand bag skærmende mure og vinduer. Man siger, at den ældste ven mennesket har er jorden. I dens muld står menneskets fodspor. I se-

kler af år har jorden skænket mennesket af sin fylde, medens livet har gået sin gang. Luften har dirret af livsglæde, solen har bredt sin tindrende dragt over hav og land. Med solen over os og jorden under os, har mennesket hver sommer fået skænket et stykke liv, hvor skabelsens under atter og atter opleves.

Til hver af os rækker solen en gylden stråle. Og vi ved, at siger vi farvel til sommeren, kan vi sige på gensyn til solen. Hvert forår tændes det store lys, som er menneskets største glæde og velsignelse.

Lad mig slutte denne beretning med et pick up fra Berlingske Tidende, et citat fra årene 1945-47, som stammer fra Erling Norlev: Akademiske Landsknægte. En livsvisdom jeg har gemt i skuffens dyb i disse mange år.

»Så vendte min ukendte fætter sig om. Med en stemme, der dirrede af bevægelse sagde han: »Ingen solopgang er så skøn som denne solnedgang« Jeg var selv så betaget, at jeg ikke fandt noget besynderligt i disse ord, men derimod forundret spurgte: »De holder altså mere af død end af liv?« »Ja«, sagde han, og pegede ud, hvor den sidste glødende rand netop forsvandt »For den går jo gennem døden til livet«.

At skulle begynde livet med et handicap er vel en af de sværeste udfordringer et menneske kan stilles overfor. Hvordan klarer man en tilværelse, når man hele tiden bliver mindet om den forskel, der fysisk adskiller ens liv fra et normalt levet liv?

Historier bliver til, når mennesker overskrider grænser for det mulige, og historier skrives, når sådanne mennesker oplever at være kommet helskindet igennem et langt liv og stadig er i besiddelse af drivkraft og livsmod.

Henning Engbirk har her skrevet sin historrie – men som den gode iagttager han er, er det samtidig blevet et billede af en del af det daværende samfund, der i hans tid – 75 år – har bevæget sig fra det langsomme bondesamfund ind i en alt revolutionerende teknisk udvikling.

Den er på én gang gribende og opløftende, idet drama og dets forløsning er i uafbrudt veksel.

HO+STORMTRYK

